

అపర్యాయ

మద్రాసు, కళాపరిషత్
శ్రీ అలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహం

గొప్ప చారిత్రాత్మక నవల

అహల్యాబాయి
(చారిత్రక నవల)

ప్రథమ ముద్రణ
1986, నవంబర్

ముద్రణ :
శ్రీ వెంకట రత్నా

వెల : రు. 17.00

వాహినీ ప్రచురణాలయం
విజయవాడ

ఆసలైన తెలుగు భాషకి సరైన నిర్వచనం

మహాకవి, కళాప్రపూర్ణ

శ్రీ చిలకమర్తి లక్ష్మీ నరసింహం గారి
రచనలు

తెలుగుజాతి గర్వించే వీరి రచనలు

అహల్యాబాయి

హేమలత

సౌందర్యతిలక

రామచంద్ర విజయము

రాజ రత్నము

సుధాశరశ్చంద్రము

కృష్ణవేణి

మణిమంజరి

సువర్ణగుప్తుడు

కర్పూరమంజరి 2 భాగములు

విష్ణువర్ధనుడు

నవ్వులగని 2 భాగములు

వినోదములు 2 భాగములు

చమత్కారమంజరి

చిత్ర కథా గుచ్ఛము

ప్రహసనమంజరి 9 భాగములు

పై పుస్తకములన్నీ త్వరలో మీ అభిమాన సంస్థ

“వాహిని” నుండి విడుదల

ఈ పుస్తకమునకు సంబంధించిన శాశ్వత, సర్వ హక్కులు
శ్రీ కప్పగంతుల వెంకట కమలాకరరావు
విజయవాడ, వారికి చెందియున్నవి.

అ హ ల్లా బా యి

మొదటి పాఠము.

మహారాష్ట్ర దేశమునకుఁ గన్తురితిలకమునలె సలరు శ్రీ పునహా నగరము భయంకరకాననుండగు శ్రీపీష్వామాధ వరాయణి పాలనము నందుదుటచేఁ జొరకిరాతభీతి లేక తన్నగరవాసులందఱు హాయిగా గుండియలపైఁ జేతులుపైచి కొని నిద్రించుచుండిరి.

అహాహా! రాత్రి సకలజంతుసంతతికి నపారనిదానీ సుఖము నొసంగు మహాపకారి యయ్యు మదనప్రీతుల కును, విచారవిషమ్యులకును, బాపకర్ములకును గలటికిఁ గూర్కు రాసీయక నాలుగుజాముల కాలమును నపకారియై యుండును గదా! అయినను సర్వరహస్యము లను దనకడు పున నిడుకొని కన్నతల్లివలెఁ గాపాడునట్టిది రాత్రియే గనుక పురాచారులకే గాక మానధనులకుఁ గూడ నది యపకారి యగు. ఆనాటిరాత్రి నగరమంతయుఁ గాలపురుషుండు వైచివ నమ్మోహనాస్త్రములచేత బద్ధమై పరవశత్వంబు నొందె నేమో యనునట్లు ప్రాణంబులు బరమేశ్వరునకును, సర్థంబులు రాజనేవకులకును, సంరక్షణార్థ మప్పగించి నిద్రించుచుండిను. వేయికన్నులతో సర్వేశ్వరుండు రక్షింపఁ దమపని మేమున్నదనియో, నియమితకార్యంబుల మఱచియో, యిది

లంఘనీయ మగునిద్రాదేవి కెదురాడ సేరకయో, రాజ
 భటులుఁ గూడ నెక్కడివారక్కడ నిద్రించుచుండిరి. తమపని
 వత్సంత శ్రద్ధాభువులు కొందఱువీరులు గ నీ తిరుగుచు నడుమ
 నమిమని నిద్రవచ్చునపుడు స్తంభమునకో గోడకోచేరఁబడి
 కునికి పాల్ల పడుచు నట్టిట్లు బనిచేయుచుండిరి. సగరమానందలి
 దీక్షము లన్నియు నొకటి తరువాత నొకటి క్రమముగ నాటి
 పోయెను. ఆ రాత్రియొక బాలిక దీక్షములు పెట్టిపదిమొదలు
 పలుమాఱు తమ పెరటితలుపుఁదెఱచుచు మూయుచు మాటి
 మాటికిఁ దనముద్దుమొగమ్ము బాటసారుల కగపడునట్లు
 తొంగి తొంగి చూచుచుండెను. జామురాత్రి యైసతరువాత
 నొకమాటట్లు చూచి వీధిలోనికి రావలె నని గుమ్మములో
 నడుగిడ నిద్రఱుబాటసారు లాదారి నేగుచుండిరి. అందుచేత
 నామెచెంగున లోనికింజని తలుపు మూసెను. మఱిరెండుసారు
 లట్లు గృహమువెడలిపోవఁ బ్రయత్నించుచుండ నొకమాఱు
 తల్లిమేల్కొని యామెస్థితినిఁగూర్చి పరీక్షించి యామెనుబండు
 కొనఁ జేసెను. రెండవమాఱు తనచిన్నతమ్ముఁడు నిద్రలో
 దున్నప్పముం గని యేడ్చుటచే నాతని నూటడింపవలసి
 వచ్చెను. రెండుజాములరాత్రియైస వెనుక వ్యారము వెడలి
 యానుందరి వచ్చునప్పటికిఁ దనకెదురుగ నరుగుపై నిద్రించు
 రాజభటుఁడు “పోకుపోకు జాగ్రత్త” యని పలువరించెను.
 రహస్యకృత్యములఁ జేయువారు ప్రపంచమునందలియన్ని
 యంశములుఁదమ విషయమే యనుకొందురుగాన నీమె యా
 మాటలకు వెఱచి యిలు వెడల సాహసించి దయ్యెను. తుద
 కీ కన్య రేయియంతయు నిదురలేకయే నిష్కారణముగ భ్రమ

అహల్యాబాయి

నది యింక దనకు దగునమయము లభించు దనకొనుచుండ జాముకొడి “కొక్కొక్కో” యని కూసి యామిను ముతంత జిగారములు గలిగించెను. అయినను సోమల దిల ప్రయత్నమును “మాణి” కడపటిసారి లలుపుండెటచిమాడ పీఠి నెక్కి పుష్పమైయుండెను. ఇంటిసంగుటకు దెల్లకొలుకొనున వీచు మందమానులములు తమ్ము సోంకుటదే గాథ గ్రహించెనుండిరి. అదితగినుచుదనున గుచ్చినెటింగి యాచుందరిసూర్యమెలుంగుబడు దనరెండుతన్నులందక్క చక్కనశరీరాంగమునెల్లలొప్పు మేలి ముసుగుధరించుకొని గృహోపరణముదాటి యాపలంబడి తనకొరిక క్రేళ్ళు వాలుంటుదుండినటె తనగునుబును నతి వేగమై యుండునెల్లు ననచి కాను గర్జమనికొనిన స్థానము గినుగుం జనుచుండెను. అప్పుడు చీకటి పూణకొముగ నున్నను నాకాశ మను నాలవెల్లిరి విభాసార్థము గట్టిప నాదరసపు బుడ్డివలె దోచిన వేగుంజాక్క మినుకుమినుకు మని వెలుతురు నిచ్చుట చేతను ధాశధశ్యమగు మేలిముసుంగు తన యెంటు నుండుటచేతను నామె కితరులు, నితరుల కామెయు నగపడు చుండిరి. ఇట్లు కొంతదూర మాయితి నడచినడచి యెవ్వరో మనుష్యు లాత్రోవను నచ్చుచుండుటచే గొంత తడవొక యరుగుపై గూరుచుండి నురగ దనప్రియాణము సాగించు గొంత నడచి నాలుగుసండులమొగదగ్గట దనగమ్యస్థానమునకు దారి యెటుంక నిలుచుండెను. అప్పుడు తనముం దిరువదియైదు సంవత్సరములయీడుగల మనుష్యుడు నడచిపోవుటజూచి యెంటరిగ దీర్ఘాలోచన మొనర్చుచు శిరమున వెల్లపాగయు, వెల్లదేహమునఁ దెల్లయంగరకాయు

అహల్యాబాయి

ధరించి మెల్లగాఁ బోవునొకలేఁబ్రాయపువానిఁ గనుఁగొని చకచక వానివై పునకు నడచి చల్లఁగ వాని వీఁపునఁ జేయి వై యెను. అదివఱకు నిర్మానుష్య మగువీధిని బోవు నీపురుషుఁ డీచల్లనిమాన్తస్పర్శచే నులికిపడి తిరిగి చూచి యెదుట మబ్బు మఱుంగున మనలుమెఱుంగు తెఱుంగున ముసుంగుమఱుక గున మెలంగునంగనం జూచి యాశ్చర్యపడి యామెతో మెల్లఁగ, “నీ వెవ్వరిదానవు? నాతో నేమిపనియున్నది?” యని యడిగెను. ఆమెయు మృదూక్తులతో, “నా పేరెందుకు? భవానీదేవి దేవాలయమునకుదారి నీవెఱిగినచోఁ జెప్పుము. నేనటకుఁ బోవలయును” నని ప్రత్యుత్తర మొసంగ నాతఁడు, “వీయెదుట నాచెట్లచాటున నొక మేడయున్నది. ఆమేడ కావలిదే భవానీదేవాలయము” అని చెప్పి యట్టి నమయంబునఁ జీకటి యనిశంకింపక, దురాచారులకు వెఱవక, కావలివాండ్రకు జంకక యతిసాహసముతో నొంటరిగఁ బయనము సేయు చున్న యామె తెగునకు మెచ్చుకొనుచు నామెపైఁ గన్నులు నిగిడ్చి నిలువఁ బడెను. ఆమాటలు వినఁ బడినతోడనే యన్నెలంత యాదేవళమువంక కరుగుచుండెను. ఆసుందరి యాలయమునం దెవ్వరినిమిత్త మేపనికయి చను చున్నదో తెలియఁగోరి మన తెరువరి యామె వెనువెంటఁ దగిలి యామెచేఁ గను గొనఁబడకుండ నడచు చుండెను. ఆమె యాలయమునుజేరి మూసియున్న కవాటములు గుఱాలునఁ ద్రొసి లోనికిఁజనిదేవియున్న గుడితలుపులుయొద్దకుంబోయి నిలిచెను. గర్భాలయపుతలుపులు మూయఁబడినందున నామె ముహూర్తమాత్రము యోచించి గుడియెదుట నేల

సాష్టాంగ నమస్కార మొనర్చి తన మొగ మాగుడిగడపపై
మోపి కొంచెమునేవు వెక్కివెక్కి యేడువసాగెను. ఈ
నడుచు వెంటవచ్చినయబ్బలుఁడును బాలికస్థితికిఁదొంటి
కంటె నక్కజపడుచు తెప్పవల్చక యామెనుజూచుచు
నొకమూల నామెచే లక్ష్మీతుండుగానట్లు కూరుచుండెను.
ఊరడించువారు లేనందున దుఃఖము వెంటనే యుపశమిల్లెను.
బాలిక తేలికయగుహృదయముతో నచ్చటనుండి యిట్లనెను.
“అమ్మా! భవానీ! జగన్మాత! తండ్రిలేనిబిడ్డను నన్నిట
చేయుట నీకు ధర్మమా? ఇప్పుడు నామనస్సున కిష్టము లేని
యీ కార్యముఁ జేయుటకంటె నన్ను జంపివైపరాదా? ఈ
కార్యమునుండి తొలంగు మని యాయమృత నేలతోఁచునట్లు
చేయువు? తల్లీ! నామనోరథము నెఱవేఱ దేని నాకు విషమే
గతి. ఆమాట నీకే దక్కంగలదు. నాసాహసము నీవెఱుంగనిది
కాదుగదా!” యని పరిపరివిధముల నమ్మహాదేవిని బ్రార్థించి
తెల్లవాటు చుండుటచేఁ దన్నెవ్వరై నఁ గన్గొందు రేమోయని
మరల గృహమునకుఁదనవారు మేల్కొనకమున్నరుగఁదలచి
లేచెను లేచు చుండఁగా, “నీమనోరథము నెఱవేఱును
భయపడకు” మని యొక యమానుషవచన మామెచెవులకు
విశవచ్చినట్లయ్యెను. అందుచే నఫలీకృతమనోరథ నయ్యె
దనని యామె సంపూర్ణోత్సాహము గలిగి గుడి వెడలి పది
బారలు వచ్చునప్పటి కావల నాలయమున నక్కినయక్కు
మారుఁడు నుందరిం గలిసికొని వచ్చుట కారంభించెను. తన

రహస్యముల నాతఁడాలకించె నేమో యనియామెదిగులుగొని
యాతని నసూయతోఁజూచుచుండ నావయసుకాఁడు పరవ
శుడై యామెహస్తముం బట్టుకొని, “పాదర్యమంతయు
సంపూర్ణముగ నీసొమ్మయినది. ఇంక నేమివరములకై దేవినీ
బ్రాగ్గించుచున్నావు? నావంటివానిపై దయ యుంచు” మని
యామెచేయి ముద్దుబెట్టు కొనయత్నించు చుండ నామె నహా
జముగ బలము గలదగుటచే (స్త్రీ)సామాన్యమగు ధైర్యమును
విడిచి చేయి విదలించుకొని కనులెట్టజేసి కోపముతో నాతనిఁ
గసరఁబోయెను. కాని యాతఁడామెను మరలఁ బట్టుకొని,
“నాతో రా, నీ వెక్కడి కరుగఁ గలవు. రా!” యని లాగఁ
దొడఁగెను. పడుచుకన్నీయ యగుతాను నిశానమయమున
నొంటరిగా వచ్చినందుకు విచారించి, విచారించినఁ గార్యము
లేదని యరక్షితరక్షిణి యగు నాథవాసీమాతం దలంచి హా!
జగన్మాతా! యని గద్గదస్వరముతో నటచెన ఆయటవు
గుడియరుగుపై నిద్రించుచు నెప్పుడై మెలకువఁ గాంచిన
యొకసన్న్యాసింవిని “దురాత్మా! యెవండవురా నీ” వని దగ్గ
ఱకు వచ్చెను. వెంటనే యద్దురాత్ముండు పిక్కుబా ముఁజూర్చి
యడ్మశ్యుఁ డయ్యెను. సన్న్యాసి యామె నూతార్చి యట్లొం
టరిగా కాఁగూడదని చెప్పి యింటదనుక సాయము జనియెను.
ఆమె యిల్లుచేరి తనవారెఱుంగ కుండ మెల్లన మంచుపూపైఁ
బవ్వళించెను.

రెండవ ప్రకరణము.

హత్యాకారురాజ్యమునకు తాజధానియగు నిగూరూ
 సగరమునకు నేడుకోనినులదూరమున మాహవా యనుపట్ట
 ణము కలదు. నిత్యకీర్త్యానాప్రదముగు శివశ్చయశివనడమ
 నాపురముండుటచే నుద్వాస సనమండిలిమేడలాగు ముద్దులు
 మూలుగుగట్టుచు నుండుటచే కాశివ్యాధిగ్రస్తులకు రామ
 యత నొసంగు నారోగ్యస్థాపమైయలరు చుండును. దానికి
 మూడుకోనిలదూరమున వింధ్యపర్వతసంబంధములగు
 కొండలచే నావలింపబడి యొకగూడెము కోటనడమనున్న
 పల్లవలెసురక్షితిమైయండెను. ఆ పల్లవలెవృత్తిపలకజీవించు
 గొల్లలకు నివాసస్థానమై వారికి గామితసౌఖ్యప్రదాయని
 యయి యుండెను. ఆగొల్లలచే భగవదవతారమని పూజింపఁ
 జుడుచు మాహవాసగరవాసులచే నాగతానాగతవేది యగు
 మహర్షి యని యెన్నఁబడునొకవృద్ధుండండెను. ముడుతలు
 పడిన మొగమున, నాకు లక్ష్మయిం బండిరాలినవెనుక
 మ్రోడగుచెట్టవలె నున్ననయి వెండ్రుకలలేకయన్న శిర
 స్సును, నాతఁడు కాలము దీక్షింపవాడని వేనోళ్ళ జాటుచు
 న్నను నాతని యద్భుతదార్ధ్యమున దంతపటివయఁ జెవుడు
 రామియు, గమన వేగమును, సతఁడంత యీడుగలవాడ
 యని నందియము గొలుపును. కొంచెము రేచీకటి తప్ప
 నేత్రోగముఁ గూడఁ బగటివేళ నెద్దియులేదు. కనులయెదుట
 బంధుగణ మెల్ల నశించుటయు, దనకుఁజిరాయువు గలుగుట
 యుజూచి యావృద్ధుడు తన ముప్పెల్లు గడచునని చింతించు
 టవృడవృడు కలదు గాని మూఢభక్తిగల గొల్లలు మహాను

బావుఁ డని వాని కిల్లిలోపచారములు చేయుచుందురు. దిక్కు
 లేనివారికి దేవుఁ డేదిక్కునైనఁ జూపునుగదా! గొల్ల
 లందఱు మహర్షులు వసియింపఁదగు పర్వతాల
 వలె నొకటొకమును నిర్మించి యం దాతని నుంచెరి. శతవత్సర
 పూర్వుఁ డయినను మనోబలము చెడనివాఁ డగుటచే రాజ
 కార్యముల యందుఁ గూడ సతనియాలోచన మమోఘము.
 పూర్వకాలపుసంగతుల నెఱుంగఁ గోరినవారును, గొల్తపను
 నం దల పెట్టి యవి నెరవేఱునో లేదో యనుసందేహము గల
 వారును సీమృద్ధు నడిగి వానియిచ్చాప్రకారము వతింతురు.
 ఒకనాఁడు సాయంకాలమున గడియరాతి యైన తిరువాల
 నొకవడుచువాఁడు సత్యముషియని ప్రసిద్ధి కెక్కిన వృద్ధుని
 యొద్దకుఁ బాదచారియై వచ్చుచుండెను. పంపులు తిరిగితిమ్మ
 దత్తకై తో నెకసక్తెము నేయు మీనములసారును, వెడ
 దనుదురు సోయగమును, జెవులస్పృశించుకొనలుగల కనుల
 తీరును జక్కనివారిలోఁ జక్కనివాఁ డని యతనికి బిరుదు
 నామము గలుగు టకుఁ గారణము లయ్యెను. యౌపన మంగ
 సౌష్ఠవమును బరిపూర్ణము నేయ విద్య గుణ సౌష్ఠవమును
 బూర్ణముఁజేసెను. చిన్ననాఁటనుండియు సాముకనరతులు
 చేయుటచే దండలు తిరిగిన భజములును, విశాలవక్షమును,
 మూర్తిస్తోత్రపాత్రముగఁజేసెనట్టుల విద్యవలఁగలిగినశాం
 తముఁ సువర్తనముఁ గీర్తి సుజనస్తోత్రపాత్రముగఁ జేసెను.
 బలమునకుఁ గార్యములయందలిచలనము తానికి వన్నెఁ
 డేర్చెను. చుట్టుపరీ గలయెఱ్ఱతలపాగాయుఁ బచ్చపట్టంగర
 కాయుఁ, దెల్లనిమడుపుదోపతియు. వల్లెవాలుగ నిడ్డయుత్ర

రీయమును వానియలంకారమునునమా పం చేసెను. ఆసన్నై
కాడుసత్యముపిక్కుటీరమును బ్రాపించితలువుం దోసిపత్తు
త్తరము రానందున నచట నీలువబడి యుండెను. వృద్ధుడు
లోన నెవరితోడనో గునగునలాడు చున్నట్లు శబ్దము విన
వచ్చెను. ఆ మాటలు వినబడకమున్నే శ్యామసుందరదత్తు
మఱల తలుపు దోయుటచే ఋషి తనమిత్ర మెవ్వరో
వచ్చినారనిలోపల నున్న నునువ్యవది వెడలిపోయ్యది యాన
తిచ్చి తలుపుదీసెను. అంతట వృద్ధుడు శ్యామసుందరుని
రమ్మని పిలువ నాతండు గుటీరమువెడలి ముసుగువెచికొని
చనుచున్న యతిదీర్ఘ కాయుని మహాసత్వుని దేటి
చూచుచు వెంటనే లోకలికిం జనఁడయ్యెను. ఆ పురుషుం
డెవ్వండయి యుండునా యని యోచించి శ్యామసుందరుడు
లోనికింబని లెక్కకుమించిన చినుఁగులతో నేలవై వలబడి
యున్న ప్రాంతకంబళము పై వృద్ధుం డొసంగిన యాతిభ్య
మునకు సంతసించి కూరుచుండినతిరువాతి వా రొకతితోనొక
రిట్లు మాట్లాడిరి.

ఋషి—నాయనా! నీవెవ్వరిచే నంపబడి నానిమిత్ర
మువచ్చి నావు? నీ పేరు శ్యామసుందరదత్తు కదా?

శ్యామ—ఔను! రాధాకాంతరావుగారు మీదర్శ
నము చేసియాయన మొన్న మనవిచేసినయంశమును గూర్చి
మీరాలోచించితిరేమోయని తెలిసికొని రమ్మనిరి.

ఋషి—(తలయూచి) ఆ! నేనావిషయమై యోచిం
చినాను. తుద నెగుట కష్టసాధ్యము,

శ్యామ—కష్టముకానేమి? వాని ధనము దినుచు
మేమువారి పక్షమునఁ గన్పడుదుము. శ్రమ కేమియు సంక
యింకము.

ఋషి—మీరెంతకృతజ్ఞతతో, బనిచేసిన నామె (స్త్రీ)
కదా. పురుషులపైఁ గిడువహించుచి తుదనెగుటయసాధ్యము
నేనిట్లు తెన్ని చూచినాను! ఆమె జన్మతరాత్రు చెప్పినట్లు
విచుట నొందిది.

ఆని యాతఁడు తనయభిప్రాయ మెఱింగింప వత్తునని
ముఖశిశువులము రవ్వంతి నుండఁచుటఁ గనిపెట్టి ఋషి యాత
నికి ధైర్యము కలుగునట్లు మరల “నయినను దైవము మన
పక్షమున నున్నాఁడు హోల్కాగువంశమున మొదటనుం
డియు నెఱిగిన నేమిమన రాణిగెలుచునట్లు నాశీర్వచన మొసం
గెద”ని హెచ్చించెను.

శ్యామ—అయ్యో! మీరు రాణిగారిపూర్వక నెఱుఁ
గుదురా? మీవయస్సెంత?

ఋషి—నానయస్సెంతయున్నదో నేనెఱుంగను.
సంగతులను బట్టి తెలిసికొనుము.

శ్యామ—మీరు శివాజీమహారాజు నెఱుఁగుదురా?

ఋ. సరి. సరి. నాకర్మముకాల. నేను శివాజీ నెఱుఁ
గక పోవలెనా? ఆతఁడు మృతినొందునప్పటికి నేను బండెం
డెండలాడను.

శ్యా—శంభాజీ సావనామహారాజును జక్కగ
నెఱుఁగుదురని నేఁ దలంచుచున్నాను.

ఋ—తాగున్నది. తాహు మొన్నటివాఁడు కాఁడటయ్యా నాకనులముందరబుట్టి నాకనులముందర మృతినొందినవాఁడు.

శ్యామ—మేరంగజేబును మీరు స్వయముగా నెన్నఁదెసఁ జూచినారా?

ఋ—అలఁఘీరుని జూచినారా గాని యనుగుచున్నావా? అలఁఘీరునేనలతో యద్దముచేసిని రెవరు? నేనుగానా?

శ్యామ—వీష్ణుబాలాజీ విశ్వనాథుని గూర్చి మిమ్ముడుగఁ నక్కఱలేదు. వారందఱు చిహ్నం లెక్కలేదు.

ఋ—నిన్నటివాండు మంగతి నున్నడిగెద నేమి? పూర్వాంశముల నేచుండు నంగవఃసిన యెడల నడుగుము.

శ్యామ—మలహారు రావుహోల్కారుగారి బాల్యము మీరు చక్కఁగా నెఱుఁగుచురు కావోలు.

ఋ—మలహారురావు గాదు. ఆయనతండ్రియు నేనును మిగుల స్నేహితులము.

శ్యామ—అట్లయిన నూఱువత్సరములయీమధ్య మీరెరుంగని యంశములు లేవు. మీరు జాంబవంతునికన్న నేమాత్రమో కొంచెము పెద్దగాఁ గనుపించుచున్నారు.

ఋ—ఎన్ని యెరిగిన నేమి? ఎంతవయస్సున్న నేమి? ఈమెకు సాహాయ్య మొనర్పఁ గలిగిరినని నాజన్మము

ధన్యతఁ గాంచును. కృతజ్ఞు లామెచుట్టును లేరు గనుక
యామె నిరపాయమయిన స్థితిలో లేదు.

శ్యామ—(తొందరతో) ఎవరు కృతజ్ఞులు కారు?

ఋ—ఎవరును గారు, రాణోజీ, చాలతురావు;
గోమోజీ దక్కదక్కినవా రెవ్వరును గృతజ్ఞులుగారు. రాథా
కాంతారావుగూడ మంచివాఁడని చెప్పవచ్చును.

రాథాకాంతారావు విషయములో ఋషి పలికినసంది
గ్ధపదములు శ్యామసుందరుని మనసునకుఁ గొంతవ్యా కుల
పాటు గలిగింప నదివఱకు దానుగన్నులారఁ జూచుచుండిన
దానికి నేడుచెవులార విన్నదానికిఁగలవ్యత్యాసమునకుగారణ
మూహించుండెను. మార్పునొందినవాని ముఖవైఖరి నవలో
కించి ఋషి యేమో మరలఁబలుకఁబ్రయత్నించుచుండనపెద
వులఁ గదువుచుండు సంతలోఁ గుటీరపుఁ వాకిట “అయ్యో!
అయ్యో, నిష్కారణ మిద్దరును జచ్చిపోవుచున్నారు.
రక్షింపుఁడు రక్షింపుఁడు. కటకటా! ఆఁడుదికూడ దారుణ
మగునాపదపాలగుచున్నది. రండి రండి”యని యెవడో యొగ
లార్చుచుఁ బరుగెత్తసాగెను. కరుణార్ధిహృదయుఁ డగు
శ్యామసుందరుఁడు యోగితో సంభాషణము మాని యోగి
యింట గోడపైనున్న చిలుకకొయ్యకుఁ దగుల్పఁబడినవిల్లును
నమ్ములంగొని మొలలోనున్న చిన్నకై జూరు నూడఁబెట్టి
యాస్థలమువంకఁ జనెను. ఋషి యార్తనాదమునేయు నా
పురుషునిబిలిచి యాపదనొందినవా రెవ్వరని యడిగెను గాని
వాఁడు పేరె జెప్పకయే దత్తును వెంబడించి పోయెను.

అప్పుడు ఋషి తనలో "నీదిశముననో లేపో యాతడు వచ్చు నని తెలిసినది. ఈయదృష్టహీనుడు వాడె యుండెడు గజ" యని విత్కంచుకొని యెద్దియుందోఁపమి నిటు నటు దిరుగు లాడుచు నెందుచేతనో యాస్థానమునకుమాత్ర మరుగక తామరాకులోనినీరుతీరునఁదటతట బరితపించుచుండెను.

మూడవ ప్రకరణము

తాణోడీహోల్కారున కప్పటికి వేబదింపత్సరముల కంటె నొకటి రెండేళ్లవ యుండు నీకాని తక్కువలేవు చిన్నతనమందు మలహారుబాప్, హోల్కారునకుఁ దమలపాకు చుట్టలు దుస్తు లండుంచు నీచనేవకకోటిలోనివాడై యాప్రి భువు ననుగ్రహమునకుఁ జాతుండై సైత్యమున నొకసర దా రయ్యెను. తెలివితేటలు గలమహారాష్ట్రుఁ డగుటచే నతి త్వరితముగా రాజ్యమున నున్న ముఖ్యద్యోగస్థులలో నొక్కడై మలహారురావు చనిపోవునప్పటికిఁ బ్రధానవర్గము లలోనొక్కఁడయ్యెను. ఈతఁడు సత్కులీనుఁడును నదా చారుఁడును గాకుండినను మిగుల శ్రుజ్ఞగలవాఁడు. అందు యుక్తులకుఁ బెట్టినదిపేరు. మోసమున నితనిఁజెప్పి మాటియొక రిని జెప్పవలయును. అతఁడు సౌందర్యము లేనినల్లని మోటు చునుజుఁ డని చెప్పటకంటె వానియాకారము వర్ణింపనక్కర లేదు. ప్రళయకళత్రము వియోగ మొందుటచే మరల వివా హమాడఁ బ్రయత్నించి తన ప్రియమిక్కుఁ డగు హరిహర

పాండవజీవహాయమున సాంసక్యరాశి యగు నొక కన్యం
 జేకొని ముఱికికొన్ని రాజకార్యవిషయములగు సుత్తిరములు
 సంగ్రహించుకొంటారు. దూరు నెగమమునకు వచ్చుచుండెను. ఆ
 రాత్రి యెట్లయిన సుహృద్భయము జేకొనియును ఇట్టి సత్స
 యులచి ప్రోద్దు వోయిన వెనుకఁ గూడ బయట మొసర్చుచు
 దాము వచ్చునప్పటి నంటిముఁ జేయించి సిద్ధుగాఁ గొండు
 ముని దుండిరావు సంపాదించి కిచ్చుచుండఁ బనునెనిమిది వత్స
 వములు వయస్సు గలను. దరి యొర్లు గూర్చుండితలుపు తిం
 చుక తేటచి చుట్టునున్న కొండలను నుహాన్మత్తములను
 నిష్కలుష మైసయాకాశమును జూచుచుండెను. ఓంకార
 నాదములతో బోయలు పల్లకి మోయుచు, దనవెంట గా
 రాణోజీవల్క్కురు గడియగడియకు సకిలించుచు నలసి
 మోయలేక తన్ను మోయుచున్న గుట్టము నెక్కియరుప్ర
 క్కల నిరువురాయుధాపాణులగుభటులు గొల్వఁబడలికతో
 బయన మొసర్చుచుండెను. మార్గశ్రమచే జెన్ను యెదరి
 విసిగియున్న యాసుందరిపల్లకికి సరిగా మధ్యమధ్య నొక
 మాటు తన గుట్టమును నడిపించుచు “గమలా! నీవుమిగుల
 శ్రమపడినట్లున్నావు. వచ్చినంతదూరము రానక్కఱలేదు.
 కావలసినయెడల నాదగ్గఱ నున్న రొట్టెలు నాల్గుతిను” మని
 యోదార్చుమాటలు వలుకుచు వడిగ నడుగులు వైపుడని
 బోయలనుపాశ్చరించుచు రాణోజీరెండు గడియలరాత్రికి
 ముప్పి వసియించుప్రదేశమునకు సమీపముగావచ్చెను. అది
 కృష్ణతక్షమున కారంభమగుటచే నాపాత్యమిన్నాడు చంద్రో

వయము రెండుగడయల కనుచుండెను. తూర్పునఁ బెల్లదుప్వలువఁబడినట్లు రేఖలు గానఁబడెను.

అట్లు పయనముచేయు నొకవిశిష్టమయెదురుఁ జెవులు జృద్ధలగునట్లు మోరయెత్తి ఘణిల్లుఘణిల్లు యని అంకెవైచుచు నొక న్యవభము కాలిడ్కతో నొక బ్రోట్టనొత్తు రేవుచు భయంకరా కారముతో దానికడ్డముగానలిచి యుండెను. మార్గమునుండి యా యెద్దు మొద్దువలె దొంగనొండొకఁడు దాము పోవుటకు నెద్దును బెదరింపుటని రాణోజీ అన నేవకులలో నొకని నాజ్ఞాపించెను. మునబుద్ధియు మోటుచొటవయుఁ గలనా నేవకుడున్నవాడకనువు గనుక నావకుఁడు బెదరఁగొట్టుట కుపాయ మేమియు లేక అపపై నున్న యెఱ్ఱగుడ్డ విప్పి హుత్తు హుత్తర యగుడ్డ దావిపై వైపఁబోయెను. ఆపకు వదనఱ కొకకాటుదున్న పోతునోబోరాశి దానిచే గాయములు తగులనొచ్చి కడుఁగోపముతో నుండెను. అంతలో గుఱ్ఱ మొకసారి సకిలించెను, బోయ లోంకార మెక్కువ చేసిరి. ఎఱ్ఱగుడ్డ జూపుటచే బెదరి బోయల యొంకారములచేఁ గలవలపడి గుఱ్ఱపునకిలింపుల సహింపనోకుక నాలబోతు మార్గస్థులగుండెల్లనక్కఱగునట్లు అంకెవైచి రథ సంబున వారిపైఁబడెను. దీనికంతకుఁగారణుఁడై నమూర్ఖ సేవకుఁడు దానిబారినుండి తప్పించుకొని యావలఁబడెను. ఆ మనుష్యుని వెనుకనే వచ్చుచున్న రాణోజీపై నాజంతువుదుమికి మునుముందు నడువలేక నగము చచ్చినయశ్వముపైఁబడి దానిని నేలఁ గూలఁ ద్రోయ సాహసముతోఁ గూడ నాతఁ

అహల్యాజాయి

డును నేలగులెను. కూలిసతోడనే యాతడు లేనం బ్రయ
త్నించుచుండునంతలో గుట్టముమీదనుండియాతనిమీదికిదు
మికియచ్చాపపుబళుపు దేహమెఱుంగకనూదిమొనసలెవాడిగ
నున్న కొమ్ముతోనాతని గుండెలమీదను డొక్కలోనునెడమ
కణతమీదను గ్రుమ్మి తన యిచ్చివచ్చినట్లు గాయములు
చేసి వెడలు కొన్నెత్తురుతో, దనకొమ్ముల నలంకరించుకొ
నెను. నేనకులిరువురును భయకంపితులై యాయుధములు
తమంతట, దామె వారిచేతులనుండి నేలజాఱ వెనుకకుదిరిగి
చూడక పలుగెత్తిరి. బోయలు మోయుపల్లకి సచ్చట విడిచి
చల్లాచెగురై నలుదెసలకు బలాయితైరి. ఒక నిమేషమున
సచ్చట గిందబడిన నాయకుడును, బల్లకిలో నున్న నుండ
రియు, దక్కనెవ్వరు లేరైరి. పాటిపోయినసేవకులో నొకడు
తన స్వామిపై జాలిగలిగి ఋషికుటీరము దగ్గఱకువచ్చి యా
ఘోరవాతం నచటివారికి, దెలుపుటయు శ్యామసుందరదత్తు
నహార్యముబయలు చేటుటయు మిరందఱు నెఱుంగుచురు
గదా.

శ్యామసుందరుడు కడువేగమున నడచివచ్చెను. ఈ
లోన నా(స్త్రీ) పడియున్న రాణోజ్జని తనయనహాయస్థితిని
జూచి కదలిమెదలిపోవుటకు సంగములాడక కొయ్యయ
య్యెను. బోయలు పల్లకి దింపుటయు రాణోజ్జపై నెద్దు
వడుటయు నామెయెఱుగునుగాని తరువాత నేమిజరిగెనో
యెఱుంగదు. పండుకొన్నట్లయిందెను. చూచెడుకన్నులు
చూచినట్లుండెను. ఇట్లామె మహాభీతితో నుండ నాయెద్దుకో

పాగ్గి చల్లారకపోవుటచే గాఢోలు చెంగున నా పల్లకి మీదఁబడి కొమ్ముల తోగుభిల్లుగుభిల్లు మని యాపల్లకింబొడుచుచు తనమహాబలముచే దాని పెద్దయుగాఁ బడఁద్రోసిదానిపై నెక్కితన్ని పగులఁ గొట్టుచుండెను. ఆనారీమణి స్మారకమెఱుఁగక మొదట మాత్రమొక కేకవైచిమూర్ఛిల్లి యందుఁబడి యుండెను దత్తుత తరపడుచు నెఱిదూరమున నామె కేక విని యతిత్వరితమునవచ్చి మనోధైర్యమును జిక్కిబట్టి విల్లు పయోగంపనెంచి యం దనమాన పృథ్వి గలమహారాష్ట్రఁ డగుటచే వరుసగా రెండుబాణములు దాని మొగమున నాట నేసెను. వె బనే యది హాసముచే బైబడ నుంకింప నలఁడు మఱిరెండు బాణములను రెండుకన్నులమీద గీలింపయంబా యని నేలఁబడెను. వెంబనే యానేవకుఁడు వచ్చి తనకత్తితో దానిని నటికి తనయనహాయశూరతఁ జూపెను. అప్పుడు దత్తు పల్లకి యథాప్రకారముగాఁ బెట్టించి తలుపుఁదెఱచి యందు మాటాలాడ నేరనిపోతవసిడిబొమ్మయై నిలుకడఁ గన్న మెఱుపుదీఁగయై మన్మథ రాజ్యలక్ష్మియై ఏడుచువాండ్లు బాధించు హృదయశల్యమైనిశ్చేష్టురాల గుసయ్యతివం జూచి యామెను తెమ్మని పిలువ నామె వలకదయ్యె. ఆమెను లేవఁదీయుటకుఁ దనకు నహాయముచేయుమని నేవకునడుగ “నిద్రపోయెడుదానిని లేపెద వేమి? ఆమెను బండుకొననిమ్ము. నీవిబురా” యని వాఁడు మందలించెను. కొంచెము చల్లనీరు తెమ్మని నేవకు నంపి తానె యమ్మగువను నందిటఁబట్టి కూరుచుండఁ బెట్టి పడకుండ నామెను దాను గూడఁ బట్టుకొనియుండెను.

అమె జీవచ్ఛతమై మాటయుఁ గదిలికియు లేక యెటులుఁ
చిన నెటులుండెను. మేనెల్లజిటుచెప్పుటలు గ్రమ్మి కణము
లుగాఁ బరిణమించి మొగమున ముత్యాలు వెట్టిసెట్లు వింత
విన్నాణము నొసంగెను. విలాసార్థ మామెకొప్పున గుచ్చిన
మల్లెపుష్పములు నలుదెనలు జాటి యామెనలెవనివాడి
యుండెను. పట్టుపు లయి పెద్దపగుపిటుఁదల స్మశియింది
నిడుదవెండుకలు మొగమునంతయుఁ గ్రమ్మునెట్లు చీకాకు
పడుటచే నామెవదనము భుజచ్ఛాయతోఁగూడ గ్రహణకాల
చంద్రునివలె నుండెను. చెమటలచేఁగరఁగి మొగమంతయు
వ్యాపించిన కుంకుమబొట్టు ముఖారవిడెమున కొక్కయారు
ణ్యమునుదెచ్చి సంధ్యారాగములోనున్న చంద్రమండలము
లాగు వన్నెపెట్టెను. బెదరిన లేడికన్నులవలెఁజలించు నేత్రము
లును భయమున వడఁకు గాత్రమును సందకత్తియలగరువ
మడంచుకీవియు దొండవండునకు బంధువగు మోవియు
నామెయందమునకు వింతయందము నీయ నొడలెటుంగని
స్థితియందుండియు నామె మోహినీ దేవివలె నుండెను.
సుందరాంగు లెట్టియవస్థలోనున్న నుస్త్రాతపాతలేకద!
శ్యామసుందరదత్తు కమలాభాయి మొగమువంకఁ గోరిక
లూరఁ గన్నుల కటువ్రుదీఱ నూహలెంతదూరమోపాటఁ
బలుమాటు తెప్పవాల్చక చూచి యామెకు సముచితో
పచారములఁ జేసెను. ఇంతలో సేవకుడు నీరుఁ దెచ్చుటయుఁ
జల్లని యాజల మామె మొగమునఁగొట్ట నామె కొంతనేడఁ
దేటి కొంచెము నీరుద్రావి మఱల సొమ్మసిల్లి తిరిగి కొంత
యుదకమ్మగోలి కనువిచ్చె. కనువిచ్చి యాసుందరి భువన

సుందర విగ్రహాలకగు శ్యామసుందరుఁ గనుఁగొని సిగ్గునఁ
 దలవంచి పరపురుషునియెదుటఁ గూరుచుండుట కిష్టము లేక
 మెల్లగాలేచి యాహల్యకుఁ జరిగి క్రింగఁబఱచిన యుత్తరీయము
 మేలిముసుగుగా వెదికొని యాతఁడెక్కడని యాలో
 చించుచుఁ బ్రభు వెల్లుండెనని నేవకుపడిగె. ఈసడును
 శ్యామసుందరుఁడు రాణోజీయొద్దకుఁబోయి శరీరమునిండ
 గాయములఁ జూచి యాతఁడు జీవించుట యసాధ్యమని
 యెంచియుఁ దగుచికిత్సఁ జేయఁదలచి మెల్లగఁ దానును
 నేవకుఁడును వానినెత్తి పల్లకిలో పరుండఁబెట్టిరి. అప్పుడు
 రాణోజీ నాభార్య నాభార్యయచి మెల్లగా ననె “నాభార్య
 సురక్షితముగా నున్నది. భయములే”దని దత్తుప్రతిష్ఠితర
 మొసంగి రెండుగుడ్డలు మసిచేసి యాగాయములకుఁ గట్టు
 కట్టెను. ఆ రెండు మూలుగాక యెన్నిసారులు పిలిచినను
 రాణోజీ పలుకఁ తనలోదాసు పలుమాణు పలువరింపఁ
 దొడంగె. నేచగుచువలనఁ దనప్రభువింకను సురక్షితఁడని
 యెఱిగి కమలాబాయి “యింకను జీవించియున్నాడా!
 దైవమునకు నాపై నింకకోపముండ నాకు నుగతియెట్లగును!
 ఎద్దు నాకుఁ బూర్ణముగ సుపకారము చేయలేదు. నన్నుఁ
 జంపినను మేలుగానుండు” నని తనలో విచారించెను. ఇంతలో
 బోయలు తిరిగివచ్చుటచే రాణోజీని బల్లకిలో మోయించి
 గూడెముననుండి బండి తెప్పించి కమలనందుఁ గూర్చుండ
 బెట్టి వారిసందఱిని మహా నగరమునకు శ్యామసుందర
 దత్తు తీసుకొని పోయెను.

నాల్గవ ప్రకరణము

మహా నగరమున మురళీధరదాసను నొక మను
 ఘ్నుడు సుందరియు గుణవతియునగు నానందాబాయి, యను
 భార్యతో, గాపురము నేయుచుండెను. అతడు పిల్లలు
 గలఁడును బీదవాఁడునైనను గొంచెము వ్రాతనేర్చినవాఁడ
 గుటచే హజారుమల్లను మారువాడీవత్తుకు! యొద్ద లెక్కలు
 వ్రాయుచు స్వోజీతమును గ్రహించుచు మిగుల గౌరవము
 కలిగి కాలక్షేపము నేయుచుండెను. ఆనందబాయి యిప్పటికి
 ముప్పది సంవత్సరములు వయస్సుగలదై మగనికంటే మూడు
 సంవత్సరములు చిన్నదై యుండెను. మురళీధరదాసు పొడు
 గుగ నుండునుగాని బక్కపలుచని పసిండివన్నెగల శరీరముతో
 సందగాఁడని పేరొందినవాడే. రమారమి జామురాత్రి
 యగునప్పటికి శరీర మెఱుంగక పడియున్న రాణోజీని దిక్కు
 లేక భయవివశురాలైన కమలాబాయిని వెంటబెట్టుకొని
 శ్యామసుందరదత్తు మాహానగరముఁ బ్రవేశించి మురళీధర
 దాసు గృహమునకు రమ్మని బోయల కానతిచ్చి తాను
 ముందుగా నాగృహమునైపు జనెను. భోజనముచేసి భాగ
 వతము చదువుకొనుచున్న మురళీధరుని యెదుట శ్యామ
 సుందరుడు నిలువ సతఁడమితానందము నొంది భార్యను
 బీలచి “మనదత్తువచ్చినాడు. మనద” త్తని యటచెను. ఆనంద
 బాయి చాలాకాలము క్రిందటఁ జూచుటచే దత్తును చేర
 రమ్మని “యేమినాయనా! యింతకాలము జాగుచేసినా”వని
 తలపైఁ జేయివైచి నిమిరెను. “అక్కయ్యా! నా రాకకేమి

గాని శ్రీరాణి యహల్యాబాయిగారి కొలువులో గొప్ప యుద్వోగియగు రాణోజీ చచ్చుటకు సిద్ధముగా నున్నాడు. అతనితో భార్యకూడ వచ్చినది. వారివిషయమై మన మతి జాగ్రత్త వుచ్చుకొనవలె" నని జరిగిన వృత్తాంతమునంతయుఁ దన బావకును సోదరికిని దెలియఁబఱచెను. అంతలో మన కమల యెక్కిన బండియుఁ బల్లకియు వచ్చి నందున నిస్పృహుండగు రాణోజీని మెల్లమెల్లగఁ జేతులుమీఁద వైచికొని లోపలికిఁదెచ్చి యొకగడలో నొకపలుపుమీదఁ బండుకొనఁబెట్టఁ బాపము రాణోజీ మూలుగుటయే కాని బాధ యిదియని చెప్పనేరక పిలిచినఁ బలుకక ప్రక్కపైఁ గొట్టుకొనినసాగెను. వారారాత్రి యొక ప్రణవైద్యుని రప్పించి యాతనిఁ జూపఁగా నతఁడు పెదవి పఱచి "ఠోగి బ్రతుకుట దుర్లభ"మని చెప్పెను. ఆనందబాయి కమలా బాయిని మిగుల గౌరవముగ లోనికిఁదెచ్చి కొంచెమెరిగిలి పఱచి దుఃఖభారమున నాత్మహత్యఁ జేసికొనునేమో యని కడు మెలఁకువతోఁ గాచాడుచు నామె నొక నిమిషమును వదలక నడుమ నడుమ నామెయందమున కాశ్చర్యము నందుచు "కాకి ముక్కునకు దొండవండు గట్టినట్లు ముడివాని కీచిన్నదానిని దల్లిదండ్రు లెట్లెట్టిరోకదా? ఆ ముసలివానితో నైన నింతపనుపుఁ గుంకుమబెట్టుకొని పదికాలములపాటు గావురముఁజేయనీయక దైవమామెకు ఘోరవైపరీత్యముఁ దెచ్చిపెట్టును గాఁబోలును. ఈయాప మడవిఁగాచిన వెన్నెల యేగునా?"యని విచారపడుచు నామెపైఁ జేయివైచి వండు

కొనెను. రాణోజీ స్థితిజూచి మురళీధరుడాతని తమ్ముడగు దొతలరావునకు నొకమనుష్యునిచే పరమానమంపెను. ముందు రాణోజీకి వంటజేయుటకుఁ బంపఁబడినదండిరావు గంజాయి దుకాణమున దిట్టముగ గంజాయిఁబ్రదాగి మెలఁకువ లేక పండుకొనియండ మార్గమున నెద్దును బెడరించిన లక్ష్మణుఁడు దుకాణమునకు గంజాయిఁజూచి దుండినిలేపి జరిగిన వృత్తాంతమును జెప్పిపంపెను. దుండిరా వచ్చుటికిపచ్చి తన యజమానునకు సహాయ మెద్దియు నొసర్పజాలక యాతని నాథారముగఁ జేసికొని తానుబన్నిన పన్నుగడలన్నియు వ్యర్థములయ్యెననిచింతించుచు నిద్రనొంపలేక రెండుకుసుమములు కునికెను. ఈపడుమ నానందబాయి కొంచెము కన్న మూసి నందున పలువిధములగు తలంపులు మనసున మల్లఁజిగ్గెను. తుచే తెప్పపాటు లేక నిట్టూర్పు విడచుచుఁ గలుగు లేచి కూర్చుండికన్నులనిండ ముక్తాఫలములవలెఁగ్రంధుకొనియున్న బాష్పములు మాటిమాటికిఁ దుడిచికొనుచు మిగుల దుఃఖించుచు, “అమ్మా! నీవెంతకఠినురాలవు. నీవు నాకుఁ జేసిన యింద్రోహమున నేనీదస్మమునకు మఱల మీదగ్గఱకు రాను. అంత మీఁదుమిక్కిలి వచ్చిన నిచ్చటనే శరీర సమాప్తముఁ జేసెదను. దైవమా! నాకేల మరణముఁగలుగఁ జేయవు? ఆయెద్దు సన్నేల క్రుమ్మకపోవలె? ఈయలపని యెట్లయినను నేను దురదృష్టవంతురాలనే” యని పగచుచుండెను. అంతలో నానందబాయి మేలుకొని ప్రక్కలో నామె లేకుండుటకుఁగల పరపడి. లేచి దూరమునఁ గూర్చుండిన యాకన్నియంజూచి

తనయజ్ఞాగ్రత్రవలన నపాయచున్నట్టికి తానందుకు సంతోషించెనుగాన యవ్వడవ్వడె తొందరతోఁ దనకన్నీళ్ళుగపడకుండ గమల తుడుచుకొనినను నామెదుఃఖించుచున్నట్లు లానంద తెలిసికొని మిత్రమీఱిన జాలిచే నామెదగ్గఱగఁజని (స్త్రీ)యగుటచే స్వాభావిక లక్షణము పోకుండఁ దానుగూడఁగంటదడి పెట్టుకొని, “అమ్మా! యేల వాపోవుదు? నీముఖసౌందర్యమును నీవలసమును జూడఁగా నుఱియొక యుపద్రవము జరుగఁగూడదని నాకుఁ దోచుచున్నది. అయినను విలపించిన గార్యమేమి? నీభర్త ప్రాణముల విషయమైకాక మఱియేవిషయమైనను నాతమ్ముడు నీకుఁ గావలసిన సాయముఁ జేయును. అతఁడు మంచివాడని యూహించెను. కమల యవ్వడు తన వెనుకటి యవస్త్ర యెల్లమననునఁ దట్టుటచే నొకమాతామె యొడిలోఁ దలపెట్టుకొని గట్టిగ రోదనమొనర్చి. “అమ్మా! నీవు మాతల్లివంటిదానవు. నీతమ్ముడు మిగుల మంచివాడఁ అన్నివిధముల సంతటివాఁడఁజూచి యెఱుఁగను. ప్రాణములు నిలిపిన మహాత్ముడు కాదా? ఎన్నటికైన నాకతఁడేదిక్కని నమ్ముకొనియుంటి”నని శలికెను. ఇంతలో శ్యామసుందరదత్తు తలుపుఁదెఱచి గదిలోని కరుదెంచుటచే వారిసంభాషణము ముగిసెను. కమల యాతనిఁజూచి చటుక్కున లేచి గోడకుఁజేరి నిలిచి సిగ్గునఁ దలవంచి పదాంగుళిమిత నేల రాయుచుండెను. అమెవైపు చూడ్కి నిగిడించి దత్తుతన సోదరితో, “అక్కయ్యా! రాణోజిగారికి రవ్వంత నిలబాటు చేసినదని తోచుచున్నది. కుదురవచ్చునని నాకాశకల”దని తనరాకచే వారిసంభాషణ యాగినకనియుఁ గమలసిగ్గున నిలువవలసి

పచ్చినదనియుఁ దానాగదివిడిచి వీధిలోనికింజని యేమియుఁ
తోచక యిటు లటు పచారు చేయుచుండెను.

అప్పుడు రెండుజాముల రాత్రికంటే సధికముగఁ
బ్రోద్దు వోవుటచే వీధులలో నెవరును లేరైరి. పిండియారఁ
బోసినటుల వెన్నెల ధవళధవళమై వ్యాపించి యుండనున్న త
సాధములయొక్కయుఁదమ యింటికావలనున్న దేవాలయము
యొక్కయు నీడలు వీధిలోనికి వ్యాపించి యనమామైన
సౌందర్యము నొలికించుచుండెను. ఆ వెన్నెల కెరటములలో
మునిగి యానందము నొందుచు శ్యామసుందరుఁడా నాయఁ
కాలము తనహృదయము నెఱవారింపిన దొంగను బలుమార
దలచుకొని మనస్తాపము నొందసాగెను. “ఆహహా! ఏమి
యాకములసోయగము? ఆమె సార్థకనామము నిజముగ
లక్ష్మీయే. వేయిజన్మములకైన నేనీమెను మరువఁ జాలను
ఈమె నాయది. ఎంతవెట్టివాఁడను. పరధనమైనయామెన
నాసాత్రనుటకంటె వెట్టియేమున్నది? ఈరాణోజీ చావక
బ్రదుకునా? ఛీఛీ! మోహపాశ మునఁదగిలి పాప మశక
పుట్టడు దుఃఖములో నున్న యామెభర్తమరణము గోరు
చున్న నాహృదయము వ్రజమా యేమి! ఆతండు జీవింపక
పోయినమాత్రమున నాకామె లభించుటయెట్లు? ఆమెపతివ్రత
గదా! అయిననునర్వేశ్వరుం డఘటనాఘటనానమరుఁడగదా”
యని మెల్లన లోనికిం జనెను. అక్కడికిఁ బదునాల్గు మైళ్ళ
దూరమున నున్న యిందూరునగరమునకు మనుష్యుఁడొకఁడై
దొలతరావును వెంటబెట్టుకొని తెల్లవారునప్పటికి వచ్చెను.

చాలాతర్రావు శనమువలెఁ బడి యున్న సోదరుని జూచి విలపించి యాతనిఁ బొరుగుఁగారి నుండనీయఁ జన దని కమలకు సహోదరుని బ్రయాణముజేసి పల్లకిలో వానినుంచి దుండి రావును సేవకులు వెంట తా బయలుదేరెను. కనులవృద్ధయ మానందకాయ యొద్దనుండి బయలుదేర నెప్పటియట్లు చింతిల్లు చుండెను. శ్యామసుందరుఁ డామెను సాగనంపుటకుఁ గడుదూర మిరిగి, కనులూవియోగమున వివర్ణముఖుడై చాల రావును వీడ్కోని యింటికిఁజనెను. కొంతదూరమిట్లు పయనము నాఁగినతరువాత రాణోజ్ మిగుల నాయాసమొందఁ బల్లకిఁ జెట్టుక్రింద దింపిరి చాలతర్రావు గుండెలు బాదుకొని యెడ్వనారంభించెను. కనుల పశ్చేష్ట యయ్యెను. పల్లకిలో నున్న రాణోజ్ పల్లకిలూనే మృతినొందెను.

అ యి వ వ శ్రీ క రణ ము

రాణోజీవల్క్యారునకు దౌతలరావుతమ్ముడు. వయసున
నీతఁడు రాణోజీకిఁ దమ్ముడై నను గుణములం దతనికి దౌతల
రావన్న యనియు రూపమున నచ్చముగ నన్న గారినోటనుండి
యూడిపడి నటు లుండెననియుఁ జెప్పఁదగును. అభిమానము
చేత నతనిభార్యయఁ బక్షపాతముచేత నతనిన్నే హీతులును,
నీలమేఘశ్యాముఁ డని వర్ణింతురు గాని యతఁడు నిజముగ
మూలకాకివలె కడు నలక నై యంద మనుమాటయొన లేని

వికారాకాడుడు. దుబ్బులవలె దెగ పెరిగిన మీసమునలుపునకు వానిమొగముయొక్క నలుపునకు, రవంతయు భేదముండదు. అతనిచక్కడన మంతటితో సమాప్తము నొందకయెరిగిన బొట్టకడుపుతోడను, శరీరముయొక్క విపరీతపులావు తోడను, గొంచెము దీఘమగుముక్కుతోడను, జూచువారికి నవ్వు బుట్టించు చుండును. అశ్మకఁగుయుక్తులలో నహాయమై యిరువురును గొప్పయుద్యోగములు సంపాదించి, హోల్కారు సంస్తానమున మంచి వారని పేరు సంపాదించకపోయినను దేశమున దుర్మార్గమున కయినను బేరు వహించిరి. అట్లుండియు సంతవటకుఁ జను యేలికవిషయమే ద్రోహమును దలచినట్లు లేదు.

ఇట్లు రాణోజి తనపాలిటిమృత్యుదేవత యైవచ్చిన యెద్దుచే గాయములు దగిలినందునఁ బల్లకియందు మృతినొందదాలతరావు శవము సందెయించి జాముప్రదైక్కు వరికు కమలాబాయితో నిఁదూరునగరముఁ బ్రవేశించెను. శవమును దసగృహమునకుఁ గొంపోక స్మశానమున కాదారిని దీసికొని పోయి కమల నింటి కంపి తనభార్య కప్పగింపు మని దుండిరావు సంపి బంధుజనులను రుద్రభూమికిరమ్మని వత్సమానమంపి వారు కచ్చిన తరువాత తన సోదరునకు యథావిధిగ నగ్నిసంస్కారముఁ జేసెను. అక్కడకు వచ్చిన కులస్థులందరును, “మనఃష్యులు కాలము తప్పిం తరువాత వివాహమాడఁగూడదనియు దైవవశమునకు నెవ్వరేమి చేయఁగలరనియు సంతసుందరికి వివాహమైన నొకీవైధవ్యము వచ్చుట యన్యాయ మనియుఁ నామె కీదురవస్థకే యీశ్వరుఁ డీ పెండ్లి

అహల్యాబాయి

సంకల్పించె” పనియు బహువిధముల జాలినొందిరి. చాలత
రావుభార్య యగు దుర్గాబాయి పెద్దపెట్టున నేడ్చుచు వీధి
గుమ్మముదగ్గర కెదురుగ వచ్చి తోడికోడలిని, గాంగలిండు
కొని రోదనముచేసి, “అమ్మా! తోడికోడండ్రుని పట్టుమని
మనమిద్దరము నొకనెల యైసను గాపురము నేయ మైతిమి. నీ
వెంత చురదృష్టవంతురాలవో, యేభోగ మనుభవించుకముందె
పనుపుకుంకుమనై స చుసను దీరఁ బెట్టుకొనకముందె యొక
ముద్దుమాచ్చట దీరకముందె పెండ్లియైన నెలకె యీలాగైతివి
గదా! అమ్మా! మొదటిపర్యాయమే నిన్నీ వ్రాతలోఁ
జూతవలసి వచ్చెగదా తల్లీ! నీవింకను పచ్చిసతరువాత నిద్దర
మును గాంపురము నేయవలె పనుకొన్నాను గాని యింతవరకు
వచ్చునని యెరుగను తల్లీ” యని పరిపరిధింగుల సంగ లార్చి
కమలయుఁ గొంచెము నుఁఖి ప నామె నొదార్చి తానూర
కుండెను. కమల యెందుచేతనో ధైర్యము జిక్కుబట్టి యంత
విస్తారముగాఁ బొగలుట మాని గుండె రాయి చేసికొనెను.
అగ్నిసంస్కారాదులఁజేసి చాలతరావు కర్మనారంభించి రెండు
దినములు గడచిన వెనుక దుండిరావును బిల్చి, కమలను
గూర్చి కొన్ని సంగతు లడుగఁదలఁచి యిట్లనియె.

దోల. ఓరీ! దుండీ! మాయంటి కెంతదుర్దశ వచ్చి
నది? నాకఁ గుడిహస్తము పడిపోయినది గదా, యింక నా
బ్రతుకేల?

దుండి—అవును. దైవవశమున కేమిచేయఁగలము?
మీకేమి మూఁడేండ్ల దామె మీపదిసగారిమాట దలఁచిన
నాగుండెలు తాళుట లేదు.

దొల—ఆహాహా! ఏమి యీమెయందము! దైవము మిక్కిలి యయోగ్యులని చెప్పినాడు. ఇంతటియందగతైవమే నెందునుజూచియోరుగను. ఇటువంటిస్వయంతయదృష్టవంతునకు భార్యయగును.

దుండి—(కొంచెమాలోచించి సందేహముతో) ఆమె యొక్కడి కరుగలదు. పాపము! ఇంక నీవే ఉక్కు. నిన్ను గనితెట్టుకొని యుండును గనుక నీ వామెనుఖముఁ జూడుము.

దొల—నుజే ఆమె నాదగ్గర నుండునా? పుట్టినింటి కరుగునెమో. అయితే యీమెను మాయన్నగారు వివాహ మాడినారా?

దుండి—వివాహమైనప్పుడు నేనక్కడలేనుగాని పెండ్లి యైనదని మీయన్నగారు నాతోఁ జెప్పినారు. త్రోవలోఁ దన్నడిగిన వారందరితోడ నీమె తనభార్యయనియే చెప్పెను. పెండ్లి యగుటకు సందేహములేదు.

దొల—అయినదా? నేను కాలేదనుకొన్నాను. సరే. ఇంక విచారమే లేదు.

దుండి—విచారమెందుకు? నాదగ్గర దాచక నీ మనసున నున్నది చెప్పు. నీకేమైనాశ కలదా? మనకు లాభించు నెడలఁ బెండ్లి కాలేదని చెప్పుదుము.

దొల—మిత్రుడా! నీవు నాకేమయిన సహాయముఁ జేసెదని యీకమలను మాయన్న పెండ్లి యాడలేదని నేను వివాహ మాడవలయునని యున్నది. నీవు నన్ను మరియొకలా గెంచవద్దు.

దుండి—నీకుఁ బ్రయము సేయుటకంటె నాకుఁ గర్తవ్య మేమున్నది? ఆమెను నయమున భయమున లొంగఁ దీసి నీకు వివాహముఁ జేయింతు. ఈ పదిదినములకర్మ ముగిసినదాక నోరె తఁబోకు.

అని వారు మాటలాడుకొనుచుండ దుర్గాబాయి లోపలినుండి వచ్చి కమలాబాయి దురవస్థకుఁ గొంచెము విచారించి, యామెతల్లికిని, దమ్మునకుఁ నతఃకామము సంపుమని భర్తతోఁ జెప్పెను. నాథారణముగ నేమికారణము చేతనో కాని దుండిరావునకు దుర్గ యనినచో నొకవిధమైన భయము గలదు. అందుచే నామె వచ్చినతోడనే తేచి యతఁడు మెల్లఁగా జూరెను. తరువాతి దౌలతరావు కమల పుట్టినంతటి నతఃకామము సంపుటగు సమ్మతించి తన మనోరథమును భార్యకు నెఱింగింపఁగోరి యామెయొద్ద భయము గలవాఁ డగుటచే రవంత మనఁబొంది యూరకుండెను. దుర్గాబాయి సద్వంశమునఁ బుట్టి సద్గుణములు గల యొకసుందరి. సదాచారుఁడు కానిభర్త సద్గుణపుంజమగు భార్యకు జడి యుట స్వభావమే యగుటచేత దౌలతరావున కామె పిరికిపం దయినను నీమూర్ఖుఁడు చీవాట్లకు పెరవక యవ్వడవ్వడు తన మనోరథముల నామెకుం దెలిపి యామెచే మందలింపఁబడు వాడుక గూడ కలదు. దౌలతరావు దుర్గను జూచి సంశయ మెల్ల విడిచి యిట్లనియె.

దౌల—పిల్లలులేని ర్మిటకు వ్యర్థము కదా! మాయన్నకు బిడ్డలు లేకపోవుటచేత నేనే కర్మ చేయవలసి వచ్చి

6వది. నాకు బిల్లులు లేరు. ఈవల్క్వారువంశ మింతటితో నాశనమే కాబోలును.

దుర్గ—(ఈ మాటలు విని సిగ్గునఁ దలవంచుకొని)
“మీ రెవరినైనఁ బెంచుకొనుఁ” డని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను.

దాల—పెంచుకొనిన వారికి ముసక గడచుట యరుదు. అంతకన్నఁ దెగించి మఱియొకదానిని బెడ్లియాడుట యుత్తమము. నీ కిష్ట మయినచోనట్లు చేసెద.

దుర్గ—నాకిష్ట మయినది కాని మీకీవయసునఁ బిల్లనిచ్చు వారెవరు?

దాల—ఇచ్చెడువారెవరు? పిల్ల సిద్ధముగ నే యున్నది. నీదయ యుండిన—నద—

ఈ మాట లతన నోటినుండిరాఁగానే దుర్గ వెలవెలఁ బోయి చూడసాగి, యెవరి పిల్ల యెవరని యడిగెను. అప్పుడు దాలతరావు లేచి భార్యచేతులు రెండును బట్టుకొని, “నే నొకమాట చెప్పెదను. కోపపడక వినుము. కమలను నాకిచ్చి వివాహము చేయు” మని యింకనేమో చెప్పఁబోవుచుండ దెబ్బఁ దిన్న వామువలె బుస్సని లేచి దుర్గ కోపావేశముచేఁ జెడపులు తడఁబడ నిట్లనెను. “ఛీ ఛీ! నీవంటి కఠిన చిత్తుని బాపకర్మని నేనెందుం గనలేదు. అన్నగారిచితి తిన్నగఁ జల్లారనైన లేదు. అప్పుడే పుట్టెడుదుఃఖములో నున్న యాయనభార్య నో దార్చుటకుమా తామెను బెడ్లియాడెదని చెప్పటకు నోరెట్లువచ్చెను. విధవయని సంఘహాము లేదు.

అన్న పెండ్లాము తిల్లివంటిది గదా యని గౌరవములేదు. నీ ముఖముఁ జూచినవారికి కంచుచుహాతకములు జాటుకొనును. అనియామెనిండ నేయుచుండ చాలతరావు మెల్లఁగనామెతో “ఆ మెనిజముగ నిధవ యైచోనాది తిప్పి. మాయన్న యామెను బెండ్లి గూడలే దుట” యనెను.

దుర్గి—“ఈమాయమాట లెవరు నీతోఁ జెప్పినారు? దుండిరావా యేమి? వానియమ్మకడుపు మాడ వానికి మరణము రాదు. ఆకాళికాదేవికి వానిమీఁద దయ. ఆదిక్కు మాలినవాడే నా కొంపఁ దీయుచున్నది. ఊరిలో సాటివారు విన్న నేమందురు ? ఆమెగుఁబెండ్లి గాకున్న వైధవ్య మను శవించుట కామెకు ముచ్చటా?”

అనిపలుక చాలతరావు భార్యను గోపింపవలదని బ్రతిమాలి, నీకు సవతి వచ్చు సుఖగోషముచే నిట్లను చున్నావు. కోకుపడక నాముద్దుఁడైరించు మని వేడెను. అప్పలుకులు దుర్గ కలుక రెట్టింప “నాతో మాటలాడవద్దు. నాపనిమీఁద నేనబోయెను. తనకుసవతివచ్చు సునిర్వృత్తి చేతనో విధనను వరించుటచే గలుగునప్రతిష్ఠను భరింప లేకయొ దుర్గమిగులఁ గోపము విచారమనొందు తిశభ రక్షుండనకుఁ జరిగిన ప్రసంగ మంతయుఁ బూసగుర్చిప్పినట్లు కమలకుం దెలిపి జాగ్రత్తగ నుండు మని చెప్పియామెకు నేనహాయము గావలసిన దాను జేసెదనని వాగ్దానముఁజేసి యంతతోఁ దృప్తిగలుగమిఁ దమ యింటికిపొరుగుననున్న రాధాకాంతారావుభార్యయదుోహి బాయియొద్దకుఁబోయి యీ వార్త యామెకుఁ జెప్పి,

రాధాకాంతునితోఁ జెప్పి సాయముఁ జేయుమని కట్టుదిట్టము చేసివచ్చెను. దుర్గాబాయి దొలతరావు యొక్కదురుద్దేశముల నెఱిగించిన వెనుక కమల మిగులభయపడుచుఁ దోఁడేలునోట పండి విడిపింపఁబడి పులి నోటఁబడితినిగదాయని ముఁఖంప నారంభించెను. మఱునాఁడు రాధాకాంతరాయలు భార్యచే విని దీపరాలగుఁద్రీకి మానహాని రాకుండఁ గాపాడవలె నని నిశ్చయించి “కమలతో మాటలాడి రమ్మని రోహిణి నం పెను. రోహిణియు దుర్గయు నెన్నివిధములనో తరచితరచి యామె వివాహముచుగూర్చియు స్థితినిగూర్చియుఁ దెలియఁగోరియ నేక ప్రశ్న లడిగిరిగాని యామె తిన్నగాఁ బ్రత్యుత్తర మీయక “నాకర్మము నేనుభవింపక తప్పదు. జలమరణమొ, యగ్ని మరణమొ నామొగమును వ్రాసియున్నది. నాకుమానహాని కల గకుండ మీరుమాత్రము చూచుచుండఁడట యు తరము చెప్పెను. ఆమాటలఁబట్టి యామెకుమృతుఁ డై నభర్తపై గాఢాను రాగము గలదనియు, నందుచేనామె ప్రాణత్యాగము జేసికొనుననియునిశ్చయించిరోహిణిమిగులజాగరూకతతో నడు మని దుర్గకు బోధ చేసి మానహాని సంభవించునెడఁ దన యింటి కామె సంపు మని నొక్కిపలుమాటు చెప్పి యింటి కరిగెను ఆవేశమధ్యాహ్నమురాధాకాంతరావు దొలతరావు. నకు నట్టిదుష్కార్యముఁజేయవలదని హితోపదేశము చేసెను. డి ఆ హితమతనికివిపప్రయోగమగుటచేత దొలతరావుమండిప, వృద్ధుడగురాధాకాంతుని ససరానిమాటలనెను. రాధాకాంతు వానిమాడ లకుఁ దల పంకించియావిషయములు నెంతవని యోనఁ జేయనిశ్చయించెను. దొలతరావామెను దప్పకవివాహ

మాడుటకు నిశ్చయించెను. కమల మానహాని సంభవించునని మృతినొంద నిశ్చయించుకొనెను.

ఆ ఆ ప ప క రణము

ఈహారాష్ట్రప్రభువులలో హోల్కారుకుటుంబము మిగుల గౌరవమునకుం బాత్రమైనది. ఈహోల్కారువంశమును సాపతము జేసినశూరుడు మలహారురావుహోల్కారు. ఈతడు క్రీ.శ. 1683వ సంవత్సరమున జన్మించి, మొదట పీష్వాలయొద్ద సిపాయిగ బాహు బలాతిశయముచేత వాసి కెక్కిన యోధవరుడై తనప్రభువులకు నను గ్రహపాత్రిక డయ్యెను. అందుచే బీష్వాయగు బాలాజీరా వితనికీమాళవ దేశమున జాగీరు లిచ్చితనకు లోబడి యుండునట్లుకచ్చిన్న రాజుగ నొనర్చును. తరువాత మలహారురావు మఱికొంత రాజ్యము సంపాదించి మాళవ దేశముననున్న యిందూరు నగరమును రాజధానిగఁ జేసికొని పేరునకుమాత్రము పీష్వాకు లోబడినట్లుండిమాటల చేతను నప్పడప్ప డంపుస్వల్పబహు మానములచేతను, దమలోంగుబాటును దెలియఁజేయుచు, నిజముగ సర్వతంత్రస్వతంత్రుడై యధేచ్ఛగ రాజ్యముఁజేయుచుండెను. కులమున సీచుఁ డగుగొల్లవాఁడయ్యు బాహుబుద్ధి బాము, గొప్పవాఁడై మలహారురావు కొలఁది కాలముననొక సామంతరా జగుటయే కాక యెల్లవిధముల నైశ్వర్యశాలి

యయ్యోను. కాని యాతని ముత్సాహవృక్షమునకు మూలము నడలిచి ట్లు భగవంతుడు డాయనకూమారరత్నమును గుఱింపజేసెను. ఖండేరావు రావును స్వగృహలోకి ముసల కెత్తుకొని పోయెను. ఖండేరావు మత్స్యనొందునప్పటికి! శతఃపృథ్వుడై కాటికిఁ గాళ్ళు చావుకొని యున్న తండ్రియు మాలిరావును నొకమగశిశువును, గుణవతియు విద్యావతియు సగునహల్యా బాయి యనుభార్యయు, గుణముక్తాభరణ యగుముగ్ధాబాయి యనుకూతురు నుండిరి. మలహారావు మనుమని మనుమరాలిని జూచి కొని వుత్తరువ మరచి నిండుజవ్వనమున భర్తృహీనయమ్యుఁ బాత్రివతకమై ప్రధానము చేసికొని యొంటిపూటభుజించుచు, నెలఁబండుకొనఁచు బుణ్యకార్యములఁ జేయుటచే గాలము బుచ్చుచు వివేకు రాలగుకోడలిం జూచుకొని దుఃఖము దిగ్గమింగి యెట్టటో రాజ్యభారము గొంతకాలము మోసెను. తదనంతరముఁ గొన్ని దినములకు మలహారావు కాలధర్మము నొంద మనుమఁడగు మాలిరావునకు మంత్రు లందరుఁ బట్టముగట్టిరి. కాని యచిరకాలంబుననే వానికిఁ గాల మాసన్న మగుటచే సంతఁడును దృఢితాతల దర్శింపఁ జోయి హోల్కారువంశ మునంతటితో నస్తమించునట్లు మగపురుఁగు లేకుండజేసెను. భార్యయు, మామయ్యయుఁ గుమారుఁడు నించుమించుగ నొక మారు కాలధర్మమునొందుటయు హోల్కారువంశమునశించుటయు నిందూరురాజ్యలక్ష్మితనవలె సనాధయగుటయు జనులు రాజహీనులై యుంటయుఁజూచి యహల్యా యబలయయ్యు దుఃఖసముద్రమునమునింగియు విధిలేక ప్రజారక్షణార్థమై రాజ్యముఁ బూనెను. ఇది యామె మంత్రులలో ననేకుల

శిష్టము లేదు. ఇష్టము లేకున్నను, దేశచు రాజమై పరరాజుల వారి గుటఁ గన్నులారఁ జూడలేక యహల్యాబాయి యంతటి సాహసముఁ బూనవలసి వచ్చెను.

రాణోజీవల్కారు మృతినొంటిని నొల్లవనఁడు మహనీ
పుత్రము నుండి శ్యామసుందరదత్తు రాధాకాంతరావు గృహము
నకు వచ్చి ఋషికిం దనకు జరిగిన ముచ్చటలను రాణోజీ
మరణవిధమును దనసహాయమును దెల్పెను. శ్యామసుందర
దత్తుయొక్క తండ్రియగు పరమేశ్వరదత్తు రాధాకాంత
రాయునకుఁ దనకుఁ బాణమిత్రుఁడైనందునఁ దనమిత్రుని
కుమారుని బాగుచేయవలెనని రాధాకాంతుఁడు శ్యామసుంద
రున కప్పటికి స్వల్పకాలము క్రిందట నెలకు ముప్పదిరూపిల
జీతము గల యుద్యోగమును జెప్పించి, యతనికి నెవ్వరు
బంధువు లచ్చట లేమిఁ దన యింటనే భోజన మిడుచు వాని
సభిష్యద్ధికి దెచ్చుచుండెను. రాధాకాంతరావు చనిపోయిన
మలహారురావునకు గుండెకాయ యనియు బహిష్కరణ మని
యుఁ బ్రజలు చెప్పకొనుటకాకయె వారతనియందమిత్రగౌరవ
వహించి యతని యాజ్ఞానువతులై యుండిరి. రాధాకాం
తుఁడు దెబ్బఁపినంతస్సములకిన్ని నెక్కువ వయసు కల
వాఁడు. అయినను దేహపలుత్వము చెడక దార్ధ్యము కలిగి
యుండెను. జీవించి యున్నప్పుడు మలహారురావునకును,
సతఁడును మాలిరావును మృతి నొందినవెనుక సహల్యా
బాయికిని రాధాకాంతుఁడు తన ప్రాణములు గూడ ధార
పోయునంతటిభక్తి కలిగి నిష్క్రమియై పరిణమెను. శ్యా

సుందరదత్తు రాధాకాంతుని యెడల మనంతకృతజ్ఞతను జూపుచు రాణియందు నట్టిభావముంచి పనిచేయసాగెను.

పచ్చిననాటిరాత్రి రాధాకాంతరావుశ్యామసుందరుని వెంట బెట్టుకొని శ్రీయహల్యాబాయి రాణీగారిని దర్శించుటకుఁ బోయి వాకిట నిల్చి తమరాక నెరుంగఁజేయు లోనికిఁ బ్రతిహరి సంపెను. లోపలికి రమ్మని రాణీగారి సెలవైనదని నేవకుఁడు పచ్చి తెలుప సంతఃపురమున నొక గది లోనికి వారిం గొనిపోయెను. ఆగదిలో ముత్యాలజాలరువలె నడుమ వేయబడి తెల్ల తెఱచాటున నల్లని బక్కపలుచని యంగసయు నామెకుఁ గొంతు వెనుకగఁ బదునారువత్సరములయీడుగల జవ్వని యొక్క తెయుఁ గుర్చీలపైఁ గూర్చుండిరి రాధాకాంతరావును శ్యామసుందరుఁడును తెరనామా పమునకుఁ జని యా నల్లని స్త్రీకి సమస్కారము గావించి తమకై వైవంబడిన వీరములపై సుఖోపవిష్టులైరి. దత్తదీవర కెన్నఁడు సహల్యాబాయిని జూచి యెరుంగఁడు. కాబట్టి సాందర్యవతిగాక నల్లని శరీరకాంతి గలిగి సామాన్యస్త్రీవలె సాధారణ వస్త్రములు గట్టుకొని యాభరణములనైన దా క కృశించియున్న యాయంగసను దసయేలికయగు రాణిగఁ గొంత నేవటివరకుఁ దలంపక రాణి యెఱ్ఱో వైభవముతో నుండుననియు నితముందు వచ్చుననియు నెదురు చూడ సాగెను. అట్లు వీరిరువురు లోని కరిగి కూర్చుండిన వెనుకఁ గ్రోత్రవాడగుదత్తునిఁ జూచి పడుచుకన్నయగు ముక్తాబాయి దగ్గరనున్న గదిలోనికిఁ జనెను. అప్పుడహల్యాబాయి

తెరచీయించి దత్తును రాధాకాంతుని దేటిపార జూచి, “నీవు మాతో మాటలాడిన దీబాలుని విషయమేనా” యని యడిగెను.

రాధా—చిత్తము ఈ కుట్టవాడే. ఏలినవారు నాయందెట్టి భానముంచినారో యీ బాలునియందుఁ గూడ నట్టిభావ ముంచఁదగును.

అని. రాధాకాంతరాయులు మెల్లగ నుడువుచుండ రాణికిమల కొలఁకులనుండి వేడికన్నీళ్ళబిందువులు జార నారంభించెను. అంతయా కస్మికదుఃఖమునకుఁ గారణ మేమని వీరలోచించుచుఁ గొంతనేపటికి గద్గద స్వరముతో రాధా కాంతరావిట్లనియె. “అమ్మా! యేమిది? ఇట్లు మీరుండుటకుఁ గాఢణ మున్న ను ధైర్యమూసక విధిలేదు”

అహల్యబాయియు నామాటలు విని యూరట లేక యీ బాలునిమొగ మచ్చముగ నాతనివలె నున్నది. హా! మాలిరావు నాయనా! నీ మరణము చేతనే కదా నీ నీవిశ్వాస హీనులగు మంత్రి పశువుల నాశ్రయించుట? హా! తండ్రీ! పన్న కాకిగాఁ జేసిపోతివా?” యని యామె విచారించుచుండ లోపలి గదిలోనుండి ముక్తామణులవలె భావ్యములు చెక్కుఁబొడిగించుండి జార ముక్తాబాయి బేలయై రోదనము జేయసాగెను. రాధాకాంతుఁడు వారి విలాపముచే హృదయము గరగ రవ్వంతవంతిఁ దానుగూడనొంది యనుచిత మగు నాకార్యము మానుట శ్రురుషుఁడైనామెని నీర్నిరుదుడుచుకొని, “అమ్మా యేలినవారు విలపింప ధైర్యము

జెప్పవా రెవరు? మాలిరావు మీగర్బమునఁ జచ్చుపెట్టి పోయెను. ఇది యాజన్మాంతమును బోవునదియై మరల నచ్చు ననియుఁగాదు. ధైర్యముఁ బెచ్చుకొన్నను మీరే దుఃఖించి నను మీరే ప్రజలు మీబిడ్డలు. ఆకుమారుఁడు పోయిన మే మున్నవార" మని యూరార్చ రాణి కొంత నేదదేరెను తరువాత వా రిట్లు మాటాడిరి.

అహల్య—నేను నీవు చెప్పినట్లు ప్రజల నే బిడ్డలుగ నమ్ముకొంటినిగాని వారు నాయందువిశ్వాసములేక రాజ్యము నకు శత్రువులగఁ గొందఱున్నారు.

రాధా—అమ్మా! అంత పాపకర్మము, నద్వప్తహీను లెవ్వరు?

అహ—నేను నీయందును గంగాధరజన్మంత్ర వ్రు నందు నాయాసలన్నియు నిల్పియుఁటిని కాని నాయాస—

రాధా—(హిందరితో) అమ్మా! నావిషయమై మీకు సందేహమేల? ఇదిగో మీ శాదములు సాక్షి నేను నాప్రాణమునకై నిను లెక్కనేయను. నావిశ్వాసము మీకు విశదము.

అహ—నేను నీవిషయము చెప్పలేదు. గంగాధర జన్మంత్రరావును గూర్చి నిన్న సతఁడు నాదగ్గరకు వచ్చి కుమారుని బెంచుకొమ్మని నాకనేకవిధముల నుపదేశ మొనర్చి నేను రాజ్యము పరిపాలించుట ప్రజల కిష్టములేదని కఠినముగాఁ బలికెను. పురోహితుఁడును మంత్రియు నాకుపకారము నేయునని తలంచితిఁగాని యిట్లుగునని యెన్నఁ జెంచ

లేదు ఈమాటలు చెప్పిబడ ముక్తాబాయికి మనస్సు మనస్సులో లేక, “జన్మంతరావునకు మాయమ్మగారిని వివాదము లేక యుండవలె నని నాకోరిక. దైవమా! నీవు వీనికి సఖ్యము గలుగజేయు” మని తన మనస్సున బ్రార్థనజేసెను. రాధాకాంతరావు గంగాధరుని విషయమై మొదటినుండియు సందేహము నొందుచుండుటచే నతని యనుమానము రాణి తెలిపిన సంగతులచే ధృవపరపబడెను. దత్తు రాణిమాటలకు సర్థము స్పష్టముగా నెఱుంగక, సత్ప్రవర్తనమునకు నిధివలె గనబడుచుండు జన్మంతరావు దుర్మార్గుఁడగుమునకునొడవబడునాయని వితర్కింపసాగెను. తరువాత స్క్రికింపి సంభాషణ జరిగెను.

అహల్య—ఇంకను విశేషములేమి? రాణోజీ, పాపము పోయి నాడట. దొలతరావునకు జాలకష్టము సంభవించినది.

రాధా—అతనికేకాదు. చచ్చడివాఁడు చచ్చుచునతఁడొక పిల్లగొంతుక గోసినాడు. వివాహమాడి యిప్పటికి నాలుకాలేదు. పాప మాభార్యగూడ నిక్కడికి వచ్చినది. ఆమెయతి సౌందర్యవంతురాలు.

దత్తు—అతిదుర్మార్గుఁడగు దొలతరావు పాపమొను బాధించు చున్నాడట!

అహ—ఏమీ! నాపాలనారంభమందుఁ బతివ్రతలకు బాధకలుగునా? అట్లయిన నామీద పతని కాగ్రహము వచ్చినను వచ్చుగాక. దొలతరావును నేను మందలించి

యామె కష్టమును మాన్పెదను. ఆకష్ట మెట్టిదో నాకుఁ దెలియఁజేయుఁడు.

రాధా—వదినెగారిని దాను బెండ్లియాడునట. ఇది మంచిది గాదని మావంటివారు తెలుప నామెకు వివాహము కాలేదని చెప్పెను. ఆమె వివాహ మైనది. వైధవ్య మనుభవింప సిద్ధముగనున్నది. అయినను దమరిందు జోక్యము గలుగఁ జేసికొనవద్దు. అతఁడు దుష్టుఁడు. అతఁడు శత్రుగణములోఁ జేరిన మనకు నెవ్వముకలదు.

అహ—అతఁడు శత్రుపక్షమునఁ జేరినను సరే, నారాజ్యము పోయినను సరే. ఇంతపాపకర్ముని నేను జూచుచు సెరింపఁ జాలను. సాధుబాధ నివారింపకున్న నారాజ్య మెందుకు?

దత్తు—(తనలో) ఆహాహా యేమి యీమె ధర్మగుణము! ధర్మ దేవత యీమెగా నవతరించియుండును. దేవుఁడీమెను రక్షించుఁగాక.

రాధా—అమ్మా! అట్లయిన జన్మంతరావు మొదలగు వారిలో నెవ్వరు చేరినారు? ఏమిప్రతిక్రియ మనము చేయవలయును?

అహ—జన్మంతరావుతో దొలతరావు చేరును. ఇంక నెవరు చేరుదురో తెలియదు. మీరు నాయందు గాధానురాగు లగుదురేని నేను గెలువగలను. నేను శౌర్యముప్రధానముగా గల మహారాష్ట్ర స్త్రీనని నమ్ముఁడు.

రాధా—అమ్మా! మీ పాపములు సాక్షులుగా శ్రీ విశ్వేశ్వరుడు సాక్షిగ, నను నా జన్మాంతముదాక, మీయెడ విశ్వాసముగల్గి యుండెడ. అబ్బయీ! దత్తు నీవుగూడ బ్రతిజ్ఞ జేయుము.

దత్తు— అఖిలదేవతలు సాక్షులుగ నేను మీయాజ్ఞ నెఱవేర్తునని, యట్లు ప్రమాణము చేయుచున్నాను.

ఇట్లు వారుపలుక సహల్య సంతోషించి వారి నారాత్రికి వీడ్కొల్పినదయ్యెను.

ఏ డ వ పృ క రణ ము.

గంగాధరజన్మంతరావు నలుబదియేండ్లలోపు, ఐదున్నె గలవాడు బుద్ధిచేతను, బాహుబలము చేతను సతఁడు తలంచిన కార్యములెల్ల నిర్వహింపఁ గలఁసమర్థుఁడు. మలహారురావు హోల్కారు కాలము ౧౮౬౪ యు సతఁడు పురోహితుఁడును మంత్రియునై వైదికతాకిక కార్యముల సమోఘముగ నిర్వహించుచు రాజమందిరమునకు మూలస్తంభమైయుండి, యాతఁడు మృతినొందిన తరువాత సథికారమునంతను దనచేత నుంచుకొనవలెనని దురాశ జనియించినందున రాజ్యము సహల్యాబాయి వహించిని దనయాటలు సాగవని యామెను గుమారస్వీకారము జేపికొమ్మని బలవంతపెట్టసాగెను. కుమారుని బెంచుకొన్న యెడల సతఁడు యుక్తవయస్కుఁడగువఱకు

రాజ్యము మంతుల చేతులలో నుండుననియు, నందుచే దురాశపీడితులగు వానిమూలమున దేశమునకుఁ గీడు రాగఁ దనియుఁ విశేషించి తనకు ముద్దులు మూటగట్టు కుమార్తె యుండఁగా నామెకు రాజ్యమొసఁగక పరుని నెవ్వని జేచ్చి వానికీ రాజ్యమును గట్టిపెట్టుట యనుచితమనియు నెంత యామె పెంతుకొనదయ్యెను. అందుచే గంగాధరుఁడా గ్రహించి తనలో నింఁగొంటిని జేర్చుకొని రాణిపై గతు పహించెను.

వెనుకటి ప్రకరణమునఁ జెప్పబడిన సంగతులు జరిగిన వలననాడు రాత్రి గంగాధరజన్మంతరావు భోజనముచేసి తన మిశ్రులైన మిత్ర మెదురు చూచుచుండెను. అంతలో హరివార పాండ్వాజీ యను బ్రాహ్మణుఁడు తనయెట్టిని స్థూఁదేహము దీక్షువు వెలుతురులోఁ బెద్దనీడను వ్యాపింపఁజేయవచ్చి, “అయ్యా! గోమోజీ రావు దొలత రావు మొదలగు వారు సిద్ధముగ నున్నారు. వారిపక్కడికి రమ్మని నేను జెప్పినాఁడను. వారు త్వరలో రాగలరు. మీభోజనమైనదా?” యని యడిగెను. “అహా! నేను సిద్ధముగ నుంటిని. కాని రఘునాథరా వేమనుచున్నాఁడు? నేను జెప్పినట్లు నీవు చెప్పినావా?” అని పాండ్వాజీతోఁ బ్రత్యుత్తరమిచ్చి కొన్నిప్రశ్నలు పైచెను.

హరి— ఈ కార్యము రఘునాథరావున కిష్టమే. నీ వెవుడు రమ్మనిన నవుడె దండెత్తివచ్చి యహల్యబాయిని పింహాననము నుండి లాగును.

జస్వంత. నిజముగా నాతడెటు వాగ్దానము చేసి నాడా?

హరి. అతనికి నేను గుండెకాయను. నాతో నిజము పలుకునుగాని యబద్ధము పలుకెను. నీవు కొంతరాజ్యము వానికిచ్చుటకు సమ్మతించువేట నిన్నే హోల్కారుగ జేయు నట్లుకూడ నేను జక్కజేసితునాను.

జస్వంత— అహహా! నాకు నీకంటె బరచుమిత్తుడు లేడు. నన్ను హోల్కారుగ జేసివకుమున నేతనికి సగము రాజ్యము నిచ్చుట యాశ్చర్యమా కిష్టమా? కాని నేను హోల్కారును గావలెనను పట్టింపు లేదు ఈయాడుదాని పాలెలో నుండకపోయిన జాలును. అహల్యను జూడ నొయెడలు మండునుగాని ముక్తాబాయిని గెనుగొన్న నావృద్ధి యము జాలినొందును.

అని జస్వంతరావును హరిహర పాండ్వాజీయును ముచ్చటించు సమయమున నేవకసమేతుడై గోమోజీరావు గొమ్మముదాటి వచ్చెను. అంతట “జస్వంతరావు మాటలాడ వలదని ఇగమవై దిక్కడగు హరిహరునకు గనుగన్నజేసి ముంగుగా “ఓహో! కొత్తవారగు కాబోలును. మమ జెఱసాలలో సుంచుటకు వచ్చినారా యోమి! ఆయనయెవ్వరని చరిహాసముగ బలికెను. గోమోజీరావు సవ్వచ్చు “మీరాణిపై గుట్రలు గావించుచుండ వారిసొమ్ము దినువార మేమూరకుందుమా? అయితేదాలతరావు రాలేదా? ఈతని నాన్నేహితుడు. ఈతని కాపురము వాసియా గ్రామము

మనకార్యమున కనుకూలుడు. ఇతనిపేరు సకారామని చెప్పు సంతలో ద్వాపరసమేతః శిగుకలిసలే చాలతరావు దుండి రావుతో, గూడ గృహము నలకరించెను. జన్మంతిరావు వారినిగూడ సన్మానించి యండజినిమేడమొదికి గొనిపోయెను. అందఱు నొకరినొకరెఱిగిన నారెకాని సకారాము నెవ్వరు నెఱుంగరు. అతఁడువచ్చి గోమోజీకి గుడ్డిప్రక్కన గూర్చుండెను. అతనియొడుటదమును రహస్యములను మాటలాడుకొన సంజలు సందేహించిరి. కాని గోమోజీరాయని ప్రోత్సాహముచే నివారిత సంశయలై మూటగట్టుకొని వచ్చిన రహస్యములను విప్పిరి. అప్పుడు వారందఱు సీక్రింది విధమున మాటలాడిరి.

జన్మ— స్నేహితులారా! మనమిచ్చటజేరిన దెందు నిమిత్తమో మీరెఱుంగుదురు. మనస్వామియైన మహారావుగారు చనిపోవుటయు వారికి గుమారులు మనుమలును లేకపోవుటయు మనకింతటి విచారమును శ్రమను గలిగించినవి. అది యటుతడ వంశనాశనమయ్యెనని నేను బ్రయత్నము నేయుచుండ మనరాణి— రాణి యనుటకు నోరాడుటలేదు. అహల్యాబాయి మనపై సథికారముఁ జేయవలెనని నేను తెంచుకొననని స్పష్టముగఁ జెప్పినది. అదిగాక నన్ను నడ్డమైన మాటలాడినది.

ఆహాహా! ఎంత దుష్కార్యః

వచ్చినది.

దాల— ఆమెకు మామగారిచావు కుట్టగుంటచావు వండుగయ్యెనది. ఎంతకఠినురాలు గాకున్న గుమారుడు కడ తేటి మూడు మాసములు కాలేదు. ఇంతలోనే రాజ్యమేలు దలంచునా?

జన్మ— కొడుకు చచ్చినని విచారముగాని, ప్రజలు తన్నేమందురో యను జ్ఞాని యామెను శాధించుటలేదు. రాజ్యకాంక్ష దుఃఖమును లజ్జనుగూడ పాటపించునగదా!

దుండి— కఠిన్యంశమును వేమె విత్కరించుట మంచిది.

జన్మ— ఇమిడు నేజెప్పదాచిన దేమిన్న మన మిందఱము పరువుల మహారాష్ట్రము. శివాజికాలము నుండియు మహారు ప్రాణములనింటి మాసమెక్కువగ నెంచినమాట నేను వణిక్ పుట్టితిమి. ఇంతగత బలవం తులమై యింతింత బుద్ధిరుంతులమై కలకలా! తుదకు పనికి మాలిస యాడుదానిచేత బరిపాలింపబడవలసినంతటి దుర దృష్టవంతులమైతిమి. ఈయాడుదాని ప్రభుత్వమున మన కున్న గౌరవము నిలుచునా? మీరీమెచే నెలబడుట చచ్చగల వారా? మీకు మీసము లేదా? శూరులుకాతా? మహారాష్ట్రులకు బుట్టలేదా? మీరు మహారాష్ట్రులగుదురేని యామెను రాజ్యవిహీనురాలుగచేసి ప్రతివిషయమున నామె యత్నమునకు విఘ్నము గావింపుడు. ఇది మీకు సమ్మతమేనా?

దొల— సమ్మతమా యని యడుగుచున్నారా? అడుదాని పాలసములో రెండు మూడు నెలలున్నందుకే సిగ్గుపడి తల పొట్టలోఁ బెట్టుకొనుచున్నాను. నీపెట్టుచెప్పిన నట్లు చేసెదను. ఈమె ప్రయత్నము భంగము చేయుటకు దేశమన భిల్లులను సహాయము జేసికొని మనము దేశము కొల్లగొందుము. అప్పుడామె లొంగును.

జన్వం— ఆమెమీఁదఁ గోపముచే నిష్కారణముగ నిరక్షరాధులగు ప్రిజలను త్రోవపెట్టుట నుంచినదాదు. మన మెంతి కొట్టుకొన్నను దేశమున కరిష్టము రాఁగూడదు. ప్రజల సుఖము చెడరాదు.

గోమా— నేనిదివఱకే దీనినిగూర్చి కొంచెములో చించినాను. ఉదయపుర మహారాణిగారికి వతకమాన మంపి మనదేశముపై దండెత్తునుని ప్రోత్సాహమెట్టి యతనికిఁ దగు సహాయము జేయుట యుక్తము. భేతాశసింగుతో నేనిదివఱకామాట తలపెట్టినాను.

జన్వం— రాజపుత్రులసాధులు. తీసికొని వచ్చుటయే కాని మరల వదల్చుకొనుట మనతాతతరము గాదు. అందుచే వానిని బిలువవలదు. ఒకరిని బిలుచుటయే యుక్తమైన శ్రీరఘునాథరావును రమ్మందము

దొల— కొంచెమది బాగున్నది. (అని దుండిరావు చెవిలో) ఈ జన్వంతరావు మెల్లగ రఘునాథరావును రప్పించి తన మనోరథసిద్ధికై ప్రయత్నించుచున్నాఁడు. మనము భిల్లులను వదలఁగూడదు.

దుండి— అయ్యా! యింకొక సంగతి. మనోరహస్యముల నెఱుంగుటకు రాధాకాంతుఁడును, వానితోనున్న శ్యామ సుందరదత్తును, దమతపస్సు ధారపోయుచున్నారట. వారు మనలను బట్టికొందురట జాగ్రత్త.

దొల— ధైవ్యులు మఱచితిని. ఆ పుట్టివాఁడు శ్యామ సుందరుఁడు తెగసిలుగుచున్నవాఁడట. ఓయీ! గోమోక్ష! యేదోవంక బెట్టి వానిని గడతేర్చు నుపాయముఁ జూడుము. నీవు కొత్తవాలువు గదా యేపనినైనఁ జేయఁగలవు.

గోమో— వాఁడక్కడ నన్నుఁగూర్చి ప్రేమచున్నాడట. వానివిషయమై యేపనిఁ జేయుచున్నను జేయుచును. ఇంక మనమరుగుదము లేండు.

జన్మం— మీరు నాపొంతుల కీయ్యకొనిరి. గనుక నేనామెతోఁ బ్రత్యక్షకక్ష వహించెద. ఆమెదగ్గఱ నాకు ద్యోగము వద్దనియుఁ గొడుకును బెంచుకొనకయున్న నామెకు మాకు సంబంధము లేదనియు నామెకు నేను త్రరము వ్రాసెద.

గోమో— నామాట నీవందు వ్రాయకుము. నేనీ కొత్తవాలు పనిలోనుండియే నీకు నమస్త సహాయములుఁ జేసెదను. ముందుగా నుద్యోగము మానుటెందుకు?

జన్మం— ఇంతటి ధైర్యమేనా నీది? ఓయీ దొలత రావు! నీవు మీయన్న భార్యను వివాహమాడెదవని విన్నాను. ఆపనిమాత్రము వద్దు. అట్లయిన మనపైఁ బ్రజలకు నమ్మకముండదు.

దాల— దానికేమిలే యెట్లో సొసాయించనచ్చును. అప్పుడే యెనదా. మనమందఱ మిండ్లకుఁబోదము రండు.

అని యంతఱును లేచి యుచితప్రకారము సెలవు గైకొని పోయిరి. సకారాము దేవళములో విగ్రహమువలెఁ గూర్చుండెనే కాని యొకమాటయు మాటాడలేదని జన్వంతరావు సందియు మందియుఁ గారణ మడుగఁడయ్యెను. అదఱును గృహము వెడలిరి. గోమోక్షీరావు సకారామును పెంటఁబెట్టుకొని కొంతదవ్వరిగి యచ్చట సతని చెవిలో మెల్లగా “ఓయీ! స్వలాభపరాయణులు దురాత్ములునగు వీరిని సమ్మకొని నా యుద్యోగము మానుకొందునా? ఎఱుబోయి యెటువచ్చునో దాలతరావు జన్వంతరావులు తమ తమ మనోరథముల నెఱవేర్చఁదచి యీయెత్తు లెత్తిరి. అవి నే నెఱుఁగనా? ఏమైనను రాణావారిని ఎచ్చి నింబపురమును గైకొమ్మని చెప్ప. ఇంక నీవరుగుము.” అని నొక్కి పలికి వానినంపి తాను స్వగృహమున కరిగెను.

ఎ ని మి ద ప ప్ర క ర ణ ము.

“నేను మీ ముఖ్యమంత్రులలోని వాఁడనని మీరెందుకొనుటలేదు. అట్లు మీరెంచుకొనిన పక్షమున నాయాలోచనమునకు మీరు చెవియొగ్గి యుందురు. పుత్రస్వీకారముఁ జేసికొని నిర్మూలమయిన హోల్కారు శంశమును నిలుపుమని

హితోపదేశము నొసర్చితిని. కాని నేనెగ్గుచేయలేదు. అయి నను నా మాటలు విషభోజనమువలె మీకు రుచింప వయ్యెను. మతిలేని వృద్ధజంబుకముయొక్క మాటలను, జీతు కుల మంటవలె వేగిరపాటుగల పడుచువాని కారుకూతలను, నమ్ముకొని వారు మిమ్ముద్ధరింపఁగలరని చిరకాలమునుండి రాజ్యమునకు మీకు సమితోపకార మొసర్చిన మాపంటి వారిని నిరాకరించితిరి. వారుమిమ్ము ద్రోహము చేసినపుడే మీరు పశ్చాత్తాపమునొంది మరల మమ్మాదరింపఁగలరు. ఇంక నేను మీవాఁడనని నాయందాశ యుంచుకొనవద్దు. నేను మీకును మీరాప్తమునకు నిష్ఠుఁడనని మీరెంచినారు కారు. గనుక నేనట్లే యుందును. కుమారుని బెంచుకొనలేని మీయొద్ద నేనుద్యోగము చేయను. ఇవి త్రికరణశుద్ధిగ నేను వ్రాసిన మాటలు. ఇందుకు తిరుగు లేదు.” అనియున్న లేఖను జదువు కొనుచు మహారాణి యహల్యాబాయి తనగదిలో నొకపీఠ ముపైఁ గూర్చుండి నడుమ నడుమ ముక్తాబాయి జాబును గూర్చి యడుగుప్రశ్నలకుఁ బరాకుగఁ బ్రత్యుత్తరమిచ్చుచుఁ గతేవ్యము నూహించుచు రాధాకాంతుని నిమిత్తమెదురు చూచుచుండెను. అంతలో రాధాకాంతుఁడరుదెంచి యధో చితముగఁ దనరాణికి నమస్కరించి యుచితాసనమునఁ గూర్చుండెను. ముక్తాబాయి చిన్నతనముననుండి రాధాకాం తునియందుఁ బితృభావముంచి గారవించుటచే నతనియొద్ద ఘోషావధతి యక్కఱలేక యధోచ్చముగ మాటలాడును. మహారాణి యంత రాధాకాంతుని మొగమువై వుజూచి “యీ

చమత్కారమును నీ కెఱుంగవు కాంచోలును. ఈచీటి చదువు కొ“మ్మని యాయుత్తరము సెలనిపై వైచెను. అతఁడాయుత్తరమును నామూలగ్రముగఁ జదువుకొని విస్మయముతో నొక మాటు గుండెకొట్టుకొని “అమ్మా జన్వంతిరావెంత వాఁడయ్యెను. ఇంతవాఁడగునని నే నెన్నడు నెఱుంగను. అమ్మో వ్యవహారము శ్రుతిమించి రాగమునఁ బడినది. మనము జాగ్రత్తగ నుండవలెనని చెప్పెను. అనవుడు నాదేవి “ఇటువంటి తుచ్చులు వేయి పన్నుగడలు బన్నినను నేను బెడరను. వారికి వినాశకాల మానస్సమగుటచే నీటిబుద్ధులు పుట్టిసవి. వారు నాకు లోఁబడకున్నను వారి ప్రాణములు నాఖడ్గమునకు లోఁబడక మానవు. కాని మనకు నెవ్వరు కృతజ్ఞతగ నుండరో వారిసందఱుఁ బేర్కొను” మని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. రాధాకాంతరావాపలుకుల నాలకించే రాణి మనోధైర్యమునకుబిడ్డి “శివనానా మనకావుండు. అతని నింబపురమందుంచుటతో మీరు మంచిపని చేసినారు. గోమోక్షరావు కొత్తాలుకూడ మంచివాఁడనియో లోఁచుచున్నది. తుకాజీ హోల్కారు కుక్కవంటి విశ్వాసము గలవాఁడు. కాని నీచుండగుటచే నతనికి గొప్ప యుద్యోగమిఁమిఁదగదని యుగ్గడించుచుండ నతని మాట కడ్డమువచ్చి రాణి “వంశముచేత నీచుడైనను గుణములచేతను రాజభక్తిచేతను మఱి తుకాజీ యుత్తముండు. అందుచేత నతనికి సైన్యాధిపత్య మొసఁగితిని. గోమోక్షరావు సంగతి నిశ్చయముగఁ జెప్పఁజాలను. నీవాతనిఁగూర్చి వాకబు చేయుచుండుము. కాని వీనికంటే నాకు నెక్కువ విచారము

పట్టినది. ముక్తాబాయి కలతపడియున్నది. ఆమె తమ్ముని విడుతము బెంగపెట్టుకొనినది. మనోవ్యాధికి మందు లేదుగదా! దీనికేమి యుపాయము చేయవలెనో యెఱుంగనని" పలికెను. అప్పుడాకులువిని రాధాకాంతరావు రాణితో నిట్లనియెను. "ఆమె నిజముగ బెంగపెట్టుకొన్నది మనస్సు తమ్మునిమీఁద రుగ్గుండ నిరంతరము నామె కుత్సాహజనకములగు పలు కులు చెప్పవారుండవలయు. అట్లు చేయుటకు మీకు దీనికి లేదు. నాదగ్గఱ నొకదాసి యున్నది. ఆమె బహు చమత్కార కథలు నేర్చును. ఏప్పువారికైన నామె మొగము జూడ నకలదుఃఖములు పోవును. ఆమెను నేనిక్కడకం పెదను. ముక్తాబాయి నామెకు జతచేయుఁడు. అంతట నామె దేహ ముఁగల రుగ్మత వశించును. ఇంక నే నెలవు గైకొని పోయి నచ్చెదను. కానియశుగ మఱిదినాఁడ. చాలతరావు విషయమై యేమిచేసినారు? (స్త్రీ) రాజ్యమేలుచుండ (స్త్రీకి మానగౌరవము దక్కకున్నచో నింక జెప్పనది యేమి? అన్నియు ముగిసి న వెనుక మీరు కనుగొన్న నేమిలాభము? ఆమె ప్రిణత్యాగముఁ జేసికొనకమును పే యామె పాతివ్రత్యము చేపకమునుపే మీరు సాయము చేయవలెను." అను రాధాకాంతుని కఠినోక్తులచే రాణికి రోషము జాలియుఁ గల్గినందున యామె "ఓయీ నేను జీవించియుండ గమలాబాయికి మానంభంగ మగునా! చాలతరావును బిలిపించి యిప్పుడే మందలిచెద. ఇదివఱకే రమ్మని వానికి నతఃకమానము బంపితిని. ఎంత కష్టమునకైన నోర్చి యామెను రక్షింతు. నీవింక బొమ్ము. చాలతరావు వచ్చువేళ యొనది." అని పలికెను. రాధా

కాంతుఁ డందుకునంతసింది సెలవు గైకొని స్వగృహమున కరిగి కమలాబాయి సీత గనుఁగొనుమనియు నామెతోఁగొన్ని రహస్యములు జెప్పమనియుఁ దనభార్య నంపి యామెవిషయమై జాగ్రత్తగ నుండెను.

రాధాకాంతరా వరిగిన యొకగడియలోపున గాలత రావు తన యేలిక దర్శనమునకు వచ్చి గుమ్మమునందుండే తనరాకఁ దెలియఁబరిచెను. లోపలికి రమ్మని సెలవయిన తోడనే మొగమున లేనిగాంభీర్యమును దెచ్చి పెట్టుకొని మొలలో నొకవేళ లపాయమేదైన జరుగునేమో యని ప్రాణసంరక్షణార్థమై తేచ్చి పెట్టుకొన్న కయిజారుగనఁ బడకుండఁ జేసి లోని కరిగి రాణీదర్శనముచేసి సాష్టాంగ నమస్కార మొనర్చి నిలువఁబడెను. రాణి నాలుగు నిమిషముల్పావనివంకఁ జూచి కూర్చుండుమనెను. తరువాత వారియుభయులకు నీక్రింది సంభాషణ జరిగెను.

అహ—పాపము మీయన్నగారు పోయినందుకు మూకుఁజాల విచారముగ నున్నది? ఈ వేళకు నారునొకటి కాదా? నీకుఁ జెడ్డ కష్టము వచ్చినది.

దొల—(తలవంచి) ఏమిచేయఁగలము. కాలవశము.

అహ—అతనిభార్య యెక్కడున్నది? క్రొత్తగాఁ బెండ్లి యెనడఁట కాదా?

దొల—ఇక్కడనేయున్నది. పెండ్లి కాలేదని చెప్పుచున్నారు.

అహ—ఛీ! ఏమిమాటలు, నాదగ్గరఁగూడ నట్లెయనెడ వేల. నీ వామెను బలవంతముగా వివాహమాడ యత్నించు చున్నావంట! నారాజ్యములో నీవు దుర్మార్గము చేయకుము. ఇటువంటి వానిని క్షమియింపను. అన్న భార్యను పెండ్లియాడుటకు నీకు సిగ్గులేదా?

దొల—అమ్మా! నే నామెవిషయమై యెట్టిదుష్కార్యముఁ దలపెట్టలేదు. కీటనివారు చెప్పినయబద్ధముల నమ్మి మీరు నన్ను శిక్షింపఁ దలంచుచున్నారు. నే నట్టిపని చేయుదునా? అన్న భార్య తల్లికాదా? పెండ్లి కాలేదని నేను స్వీకరింపఁదలఁచితిని. పెండ్లి యైనమాట నిజమైన నా కామెవద్దు.

అహ—సరే! జన్మంతరావు మౌనము నలుక వహించి నాడట. నీవును నందుఁ జేరినవాడవేనా? ఇంక నీవంటి శూరులెందరు—

దొల—రామరామ! నేనుపాప మెరుఁగను. మీ పాదములతోడు, శ్రీవిశ్వేశ్వరస్వామివారితోడు. నెల వైన జన్మంతరావును బట్టి యిచ్చెదను.

అహ—తనప్రాణముల కానపడ వద్దని జన్మంతరావుతోఁ జెప్పెము. మీరందఱుఁ జచ్చినట్లు భావించుకొనుఁడు ఇంక నీవుపో.

అని యహల్యాబాయి దొలతరావు నంపెను. దొలతరావు నోటికివచ్చినన్ని యస్మతములాడి రాణియాగ్రహమునకుఁ బాత్రుఁడు కానుండఁ బులిసోటఁబడి తప్పించుకొనిన

మేఁకవలె సంతసించుచు బోయెను. అట్లు దాంతరావింటికి వచ్చునప్పటికి భార్య దుర్గాబాయి గృహనుండు లేచిందుని నిద్ర సందని కామబాధావివశించై కమలాబాయియొక్క కమలములవంటి పాదములపైబడి తన్ను వినాహము చేసి కొమ్మని యామెను బహువిధముల బ్రార్థించెను. కమల భయసంభ్రమముతో వడకుచు నాతనికి దసపాదముతో దన్ని యాడరానిమాటలాడి యనేకవిధముల నిందించి గోద నము చేసెను. మన్మథబాణములచే దేహము చిల్లివడ ములు కులవంటి యామెపలుకు లంతపని జేయవలెనని. సిగ్గునని నీనఱకే విడచుటచే నెక్కు వాని కగపడదయ్యెను. అందాచే నాతఁడు వడకుచున్న యావన్నెలాడిని గట్టిగఁ బట్టుకొనినంది టఁజేర్చి యాలింగన సౌఖ్యము కొరకు యత్నించుచుండు నామె బెదరిన మార్జాలమువలె నొడలెల్ల రక్తి యగుప సాగెను. ఆమె బరుకులు వాని యంగముననుండి రక్తము ప్రవిండుజేసి కుంకుమ సలందుకొన్న పెండ్లికొమారుని పిలా సము సతని కొనగెను. అంతలో దుర్గవచ్చి తలుపు గొట్టిసం నఁ గమల యామెకుఁ దలుపు దీసెను. దానిగావు చేసి న చర్యను దుర్గా కమలాముఖమున విని యిట్టిమగనకిఁ దాను భార్యగా నుండుటకు సిగుపడి కమల నూరార్చి మగనిని శూన్యమువంటి మాటలతో నొప్పించెను కాని స్వల్పరాయు వలె నతఁడు నిరుత్తరుఁడై కమలను నశము జేసికొను నుపాయ మును వెదకు చుండెను. ఇట్లతఁ డాలోచనలు సలుపుచుండఁ గానే సూర్యుడవర్తలైలఖిరము సలంకరించెను. రాత్రి

యందరు భోజనముచేసి పండుకొన్న తరువాత నిద్రాసక్తులైరి. రెండుజాములరాత్రి యైన తరువాత చాలతరావు తాను నిద్రించుచున్న గదివిడిచి తళతళ మెరయుచున్న ఖడ్గమును గోచర బూని కమల శయనించుగది బ్రవేశించి “దురాశ్ములారా! కమలా! నీవు నాకునక్కరకుగానిదానవు. నీవుండిన నేమి చచ్చినవేమి? నిన్నిప్పుడు చంపివైశద” నని ఖడ్గమామె మెడ మీదనుండి యొకయేటున వేయఁ గత్తి నెత్తెను. అంతలో నామె ముఖవికాసచగ్గడిగలు కోపావేశాంధకారమును కాపినందున “ఈమె నిపుడు చంపను. ముందుముందీమె తన్నక నానశము కాఁగలదు. కాకపోయినచో నన్నుడే తుదముట్టించెద”నని తన దుష్ప్రయత్నము మాని మరల లోనికింబని నిద్రించెను. నాలుగుగడియల రాత్రియుండఁగమల మొగమున మేలిమురుగు దగజారవైచికొని యెవరితోడను జెప్పక గృహమునుండి వెడలిపోయెను. నిక్కడికరిగినదో యెవ్వరు నెరుంగరు. ఉదయమున దుగడయు చాలతరావును గమనిం గానక కలనలపడి ముండిరావును లక్ష్మణుని వెదకుమని వంపిరి. అందఁ దుండిరా వెచ్చటనో గంజాయిద్రాగి మత్తుగొని పండుకొని సాయంకాలమున నచ్చి కమల కనఁబడలేదని చెప్పెను. దీపము పెట్టిన తరువాత లక్ష్మణుఁడు వగర్చుకొనుచు నచ్చి చాలతరావుతో రహస్యముగ “అయ్యా! పల్లమందు చెట్లతోటలో నున్న నూతిలోఁ బడి కమల చచ్చినది. శన మొకగడియకిందటఁ దేలిన” నని భయపడుచు జెప్ప చాలతరావు తలయూచి, “నరే భయమేమి నేను జేయవలసినదని తానే చేసికొనినది కాని యెవ్వరికిఁ దెలియకుండ

దహనము చేయుడు” అని పలికి నాలుగురూపాయలిచ్చి వానిని దుండిరావును బంపెను. వీరిరువురు తోటలోనికి జను నప్పటికి నూతియెడ్డున నొకవృద్ధుడును నొకపడుచువాడును నవుడే తేలిసశవమును జూచి విలపించుచుండిరి. అందు వృద్ధుడు “అమ్మా! నీన్నీ బలవంతమరణముపాలుచేయుటకే వానికిచ్చి పెండ్లిచేసితిని. కాకున్నచో నీమరించి కింతచేటు కాలము రాదు.” అని విలపించు నందుఁ బడుచువాడు వాని నూరార్చి యిది యేడువఁదగిన సమయముగాదు. ఎవ్వరో వచ్చుచున్నారు. వదవద యని వానిని గెంటికొని పోయెను. తరువాత దుండిరావును లక్ష్మణుఁడును మెల్లగా శవమును బయటికిఁదీసి మోసికొనిపోయి దహనము చేసిరి.

తోమ్మిదవ ప్రకరణము

ధరణీమణికిఁ గాలపురుషుడు వట్టిస ధవళచ్ఛత్రము వలెఁ జంద్రుఁడు గగనభాగము నలంకరించి చెట్లకుఁ జ్యోతము లకు నమస్త పదార్థములకు నపేదుపూతపూసిన తెరంగున దన వెన్నెల వ్యాపింపఁ జేసి వాని కపూర్వధావశ్యము నొసంగెను. ఆ వెన్నెలలోఁ దనయజమానునియాజ్ఞ శిరసాపహించి దుండిరావు మహాపురసమీపమున నున్న గూడెముజేరి యందున్న ఋషికటేరముఁ బ్రవేశించెను. ఋషి వానిం జూచి

యాలింగ నము జేసికొని “నాయనా! తండ్రీ! నీవువచ్చితివా! మన రాణోజీ న్యూతి నొందినాడు గదా చాలతరావు చేయు నది యేమియని యడుగుటయు దుండిరావు వానికిను తరము చెప్పటకు యత్నించుచుండ నింతలో దీఘన్ కాయుడును మహాసత్తుడునగు నొకసల్లని మన వ్యూడు కుటీరముజొచ్చి వారిసంభాషణ కాటంకము గావించెను. ఆపురుషునిగడ్డము కాయముకంటె గొంచెము సల్లనై జాట్టువలె సతిదీఘన్ మై యుండెను. అతని శిరమున సలుకొన్న జడలును జడలనడుమ సతండు చూడామణిగ నుంచుకొన్న నెమలి పింఛమును మెడను ధరించిన పలరంగులుగల పూసలును చేతనున్న గండ్రగొడ్డలియు సతండు పర్వతప్రాంతముల వసించునాట వికుండని తెలియజేయును. చింతనివ్వవలె నుండువానికన్న గవనుండి వెడలు దృష్టి రాతిగుండెగల దుండిరావునకుఁ గూడ భయంకరమై యుండెనని నింకఁ జెప్పనదియేమి? అతండు లోపలఁ బ్రవేశించి తనమాట మహారాష్ట్రపుమాట లతో నిట్లనియెను. “దాంతియా రా లేదా? ఈ దుండిరావు నచ్చి మీతో నేమి చెప్పినాడు? మన మితండు చెప్పినట్లు చేయవచ్చునా” అని యన ఋషి “ఓయీ గండా! వచ్చి కూర్చుండు” మని “నిమ్మళముగ విచారింప వలసిన యంశ ములు నీదుండిరావు చెప్పినమాటలు విను” మని సందేశ మెరింగింపుమని దుండిరావును హెచ్చరించెను. అనంతరము దుండిరావు మెల్లమెల్లగా నిట్లు వలికెను. “ఓయీ గండా భిల్లుడా! మనపుణ్యము వుచ్చినది. జన్మంతరావు, చాలత రావు, గోమోజీరావు మొదలగు ప్రజలులు రాణీతోఁ బగ

సాధింపఁ గత్తిగట్టినారు. అందుచే నీవు నీభిల్లపై స్వయంగా నో వారికి సహాయముగఁబచ్చి రాణి నెఱ్ఱితివేని యుభయమును లాభముఁడును. నీవుదోచుకొన్న సామ్యు నీవే త్రకొమ్ము. అది గాని మలహారురావు హోల్కారు మరణము నొందునపుడు తన సునుమఁడు చచ్చునేని కోడలు మరణనొన దక్తెను జేసి కొన నలయునని మరణశాసనము వ్రాసినాఁడు. వారిబంధు గారి కుర్రవాఁడె యున్నాఁడు. మనవా రాబాల్యము హోల్కారుగఁ జేసి కొద్ది దినములలోఁ బట్టాభిషేకముజేసెను. క్రొత్త హోల్కారునకు మీరు సహాయము జేయఁడు.

ముషి—ఆ హోల్కారును నే నెఱఁగుదును. అహ! మిక్కిలి బాగున్నది. గండా! నీకు సుదేహమెందును? అహల్యాబాయి, నీచోననముమీఁద నుండెడిది. రాధాశాంతి రావుతోఁ జెప్పినాని. శ్యామసు దరిద్రులు నాతో మాటాడి నప్పుడు నేను వారి పక్షము పల్కితిని. గాని నేను వారిసహాయము జూచువాఁడను. మలహారురావు నాకపకారము జేసినాఁడు. ఆకని నేనిప్పుడు తీర్చుకొందును. దేశమును మంగల ముఱోఁ బెట్టి వేచి వైసవలెను. నీరెండువేల భిల్లపైస్వయముతోఁ ద్రోపిడి వెంటనే యారంగభిఘ్నము. నీకు నాదీనమని నన్నదను, ప్రజలకు నానయన్యఁ బట్టి నాపైమిగూ ఁధి కై గోదు. వారు సామాయాసముద్రమునఁబడి మునిగిన వారలు. నీవుజంకకు.

గండాభిల్లుడాపలుకుల నాలకించి యడవి జంతువులెల్ల ఖణిల్లని యొకవింతకేకవైచి “యదీసరి, యదీసరి. నాతమాప

చూడుము. ఈపని నెరవేరునేని నూరుచున్నపోతులను శ్రీ. కాళికి బలియిచ్చెదను. దొరికినయెడల మనుష్యుని బలియిచ్చెదను. దుండీ నేనందులకు సమ్మతించితినిని మీ దాతరావుతోఁ జెప్పము”

దుండీ—మలహారురావు మన యీఋషికి సపకారము చేసెను. అహల్య కమలాబాయిని వివాహ మాడవద్దని దాతరావును నిందించి యనరానిమాటలు విని భవించినది. అదిగాని కమల నూతిలోబడి మృతినొందినది. కాబట్టి దాతరావు రాజపైంగల కసి దీర్చుకొనుటకు మిమ్ముగలియుఁ గోరినాడ. అది ఋషికిని మీకును నిష్ఠమగు ప్రభువుతోఁ జెప్పి కొత్త హోల్కారుపట్టాభిషేకప్రయత్నములు చేయుచుండెదము. నీవును దోపిడి నానంభింపుము.

అనిచెప్పి ఋషికి సమస్కరించి గండాభిల్లునొద్ద సెలవు గైకొనిఁబోవుచుండ నొకమనుష్యుఁడు పదునేడువత్సరముల బాలుని నొకని వెంటఁ బెట్టుకొని వచ్చెను. ఈ వచ్చిన మనుష్యుఁడునొక్కొక్కఁడగు గండాభిల్లుకింటె నెక్కుచవిలక్షణము గను, నెక్కువభయంకరముగను నుండెను కాని యతనికింటె నొకయరడగు పొట్టి. గండాభిల్లుని కంటె బొట్టియ గాక యతఁడు వానకంటెగూరుచు వెంటనున్న బాలుఁడు గడ గడ నడచుచు వెట్టివెట్టి చూపులు చూడసాగెను. అతఁడు సాంక్షర్యశాలి తాంతియాబిల్లు బాలునితో ఋషికుటీరముఁ జేరి గండాభిల్లుని జూచి, “ఓరీ నీ నిమిత్త మీసుందరుఁడగు

పిల్లవానిఁ దెచ్చినాను. పునహానుండి యీశ్వరవాఁడిందూరు నగరమునకుఁ బయనమై పోవుచున్నాఁడు. ఈతని నీయిష్టము వచ్చినట్లు చేసికొమ్ము” అని యబ్బాలుని చేయిపట్టి లాగి చూపెను. ఋషి వాసమొగమును దీక్షము వెలుగునఁ బరీక్షించిచూచి “యీతఁడు కాళికి బలినిమిత్ర ముపయోగించును. తీసికొని వెళ్ళి బలియిమ్ము” అని యుత్సాహము గల్లునట్లఁ బల్కెను. పలుకొలయు నబ్బాలునిగుండె జల్లునున యొడ లెల్లఁజెనుటలు పట్టెను. పట్టినతోడనే, “అయ్యా” యని కేకవైచి గుభాలున మూర్ఛిల్లి నేల వాలిన మోడువలెఁ బడి స్మృతిదప్పియండెను. తాంతియా వానినిజూచిమహాకొపముతో “దొంగవేషము వైచెడవా? బద్మాష్” అని కొరఁగాఁగోఁ జెట్టుచెట్టున వీఁవుపై రెండు చలుపుఁ జటచెను. కాని భయావేశమే కవచముగాఁగల యాబాలుఁడు దెబ్బలవలన మేలుకొనఁడయ్యెను. “ఇప్పుడే యీతని బలిపెట్టుదమురా” యని తాంతియాభిల్లు గండాభిల్లుని వెంటఁబెట్టుకొని యాబాలుని శవమువలె మోసికొనిపోయిరి. ఈబాలుని ప్రాణముల నెట్లయిన రక్షింపవలయునని దుండిరావునకు నదుదేశము గలిగినది. కాని యామాట వారితోఁ జెప్పినచో వారు తన్ను చంపుదురని భయపడి యూరకుండ్లి మెల్లగాఁ దనస్వామి యొద్దకుఁ జనెను.

ఇదియైన కొన్నిదినములకే దేశమునందక్కడక్కడ బందిపోటులు, కన్నపు దొంగతనములు, దారులు గొట్టుటయు నారంభమై దేశమంతయు నట్టుడికినట్లుడుకసాగెను. స్త్రీలను జెఱపెట్టుట, దొంగతనము మాన్పి మానప్రాణములకును

మర్యాదలకును భంగము లేకుండఁజేయ జనులందఱు రాణితో మొట్టలు పెట్టుకొని యాశాజ్యమునుండి పాటిపోవుదుమని చెప్పిరి. నిరంతరమును గ్రామములు పరశురామప్రీతి యగుట చేతన, జనులు పులులవలె వేటాడఁబడుటచేతను సహల్యాబాయి ప్రజల ధైర్యమును స్వస్థైర్య ద్రోహమును దనయనహాస్థితియు సరాసకమును జూచి విసిగి చేయునదిలేక దుఃఖితయయి రాజ్యభారమును విడిచి మంత్రులకు లోబడుట యుచితమని యోచించుటకుఁ గూడ సిద్ధమయ్యెను. అట్లుండి, రాధాకాంతుని శ్యామసుందరుని బిలిచి యామె వారితో నిట్లనియెను. “అయ్యా! ఇక నారాజ్యమెందుకు? నేను దీని వదలి కాశీనగరముఁజేరి విశ్వేశ్వరస్వామివారి చరణముల నాశ్రయించుట మంచిదని తోచుచున్నది. పరమపతివ్రత యగు కమలాబాయి నిష్కారణముగా నూతిలోదిగి చచ్చి నది. ఆ నేరమును బట్టుకొని యాపాపాత్ములను శిక్షించువారు లేరైరి. మీఁదుమిక్కిలి జన్మంతరాపు ప్రేరణచే రిఘునాథ రావు మనపై దగ్గువెడలునట! అది నిజమని పీష్వాసభలో నున్న దాదాజీగోక్లా తనతోఁ జెప్పెనని మన కృష్ణాపంతులు నిన్న నే వునహనుండి వచ్చి చెప్పినాడు. భిల్లులోకమూలఁ బ్రజలను మాడ్చుచున్నారు. ప్రజలు నాజీవమున కుసూరు మన్న తరువాత నారాజ్యమెందుకు? పన్నులు గైకొని సుఖియించుటకా! నేనేమిచేయుదును” అని నిర్వుణ్ణురాలై పలుకు మహారాణినిజూచి రాధాకాంతుఁడు “అమ్మా! యీదురాత్ములు లోబడకపోరు. పాపమెన్నఁడును నెగ్గదు. నేను, శ్యామసుందరదత్తు, తుకాజీ, శివనానా జీవములతోనుండ

నిందూరు గాజ్యలక్ష్మి యూచరాత్మలచే జిక్కిను. చూచు
మాట ధైర్యము జెప్పవలసివచ్చి మిక్కిలి ధైర్యపడకను చూచేసి
మేమెంతింత కార్యములనైన నాధింక నేర్తుము. నీచూచుము
వద్దు. అమ్మా! యీముక్తాబాయికి శత్రువులు సుఖముగ
నున్నదా? దాసి యెట్లున్నది? అనికాదు అహల్యాశాసనము;
“నేను మిమ్ము నమ్మియున్నాను. నీవును శ్యామసుందరదత్తును
బోయి దొంగల బట్టుకొనకు. మఱియు నీచూచుము నాకు
లేదు. నీవు పంపిపదాసి మూలమున నాపూత్రుడు ప్రతీకినది.
అది కడుచుమత్కరి. ఏడ్చువారిని నవ్వించును. సతాబాయి
మొగముజూడ నన్ని విచారములు సశించును.” అనిచెప్పెను.
శ్యామసుందరుడంత “అమ్మా! యిదే నేనును రాధాకాంత
రావుగారును సరిగి దొంగలలో ముఖ్యుల బ్రాణములుతో
దెచ్చి మిత్రపక్షిగిచ్చెదము. సెలవొనంగుడు. పోయెదము.
తుకాజీని సైన్యముతో సిద్ధముగ నుండుదుని యాసతిండు”
అని రాధాకాంతరావును దత్తును రాజివి వీడ్కొనిపోయిరి.

పదియవ ప్రకరణము

సూర్యరశ్మి యెట్టిదో యెన్నడు నెఱుంగనట్టి చీమ
దూఱని చిట్టడవి యని చెప్పెదగిన వింధ్యపర్వత ప్రాంత
భూమియందొకచోట, కొండగుట్టలచే నావరింపబడు నొక
కోనలో నొకనాడుదయమున నాకాశమును బీటలునాటి

జేయు మహాకోలాహల ముడియించెను. అడవి మృగములనలె
 ఘోరకారాది భయంకర భయముతోడ భిల్లులందఱు మతావే
 శమునొంది భక్తిపారవశ్యముచేత నెనుట వృక్షమునఁ గట్టఁ
 బడిన బాలకునిపై దృష్టులు నిగిడ్చిరి. ఆ బాలకుని శరీరమందం
 తల జేగురుగంధము పూయఁబడెను. మొగమున నెఱ్ఱని
 కుంకుమబొట్టుపెట్టి యప్పుడప్పుడే ముంటుబడిన తలనుండి
 బాష్పజలములొదిల నాబాలకుండు భిల్లులవలన శ్రీకాళికి
 బలి యాయఁబడుటకు సిద్ధముగ నుండెను. అతఁ యౌదయస్థిత
 దుఃఖమును వేడికన్నీరు తెలుపుచుండెనేకాని నోటిమాటలు
 తెలుపుటలేదు. వెనుక తాంతియాభిల్లు తోకలోఁ బట్టు
 కొన్న చుండరాకాదుండగు బాలుఁడాచనమున గండాభిల్లుచే
 డమ దేవతకు బలి యాయఁబడు చున్నట్లుయే యాకోలాహల
 మునకుఁ గారణము. అమితానందరసమున నోలలాడుచు
 భిల్లులు భిల్లాంగనలులునుండ బల్లినలెఁ జెట్టున కంటిపెట్టుకొని
 యమిత దుఃఖరసమున నీవత్స యమలోక ప్రయాణమునకు
 మూటగట్టుకొనెను. అప్పుడు వారిలోఁనెల్ల పెద్దతళతళ
 మెఱయు ఖడ్గముఁబూని యెటునుండి నటకుటకు సులువుగ
 నుండునోయని కత్తి మెడపైనిడి భిల్లులు సింహనాదమునేయ
 భిల్లాంగనలు చప్పటలు చఱచ నొక్కవేటును వైచెను. ఆ
 వేటుతో బాలునిశిరముతెగి నేఁబడవలసివడేకాని యాపట్ట
 వాడు మెడ రెండవవైపునకుఁ ద్రొప్పినందున నాయేయి
 వానికిందగులదయ్యె. అత నాకుమారుఁడు స్మృతి దెచ్చికొని
 చేతులుజోడించి గండాభిల్లుజూచి నమస్కరించి, “అయ్యా!
 నన్నేలమీదేవతకు బలియిచ్చెదను. మాతల్లికి నేనొక్కడనే

కుమారుడను. ఈనడుము మాచిన్నతమ్ముడు మశూచికము వచ్చి చచ్చినాడు. నేను మాయక్కనుజూచి పోవలయునని వునహానుండి నచ్చుచున్నాను. నేను తండ్రిలేనిబిడ్డను. మిగుల బీదతనము ననుభవించుచు దిక్కులేని నాకుటుంబమును బోషించుకొనుటకు నెక్కడనైనా బదిరూపాయలు ద్యోగము సంపాదించవలెనని పట్టెడాశతో మాబంధువుల నాశ్రయింప నిటు నిందూరు నగరమునకుఁ బోవుచున్నాను. నేనేమో యుద్యోగము సంపాదించి తమ్ముఁ బోషించునంతటి ప్రయోజకుఁడనగుదునని గంపంతకోర్కీతో నాతల్లి నాకయియెదురు చూచుచుండును. నన్ను విడిచి యీవుణ్యము గట్టుకొమ్ము” అని ప్రార్థించెను. ఆ ప్రార్థనలు వివేగిందఱు భిల్లులకుఁ బిల్లంగనలకును వృద్ధయములఁ గరుణారసముదయించెను. కాని తాంతియాభిల్లున కాగ్రహముదయించి గురువునజూచి “ఈపాపాత్ముని వడలవద్దు. వదలితనో దేవి కాగ్రహము వచ్చును. ఇదివఱకు మనమెన్ని పల్లెలు దోచిన మనము కట్టు బడకుండుటకీమె కారుణ్యమెకదా కారణము. కావున నేగమే తల తెగవైవుఁడు” అని పలికెను. పలికనతోడనే మనుష్యా కారము నెత్తిన వ్యాఘ్రమువంటి యాగురువు మునుష్య ప్రాణములఁ దీయుటలోఁ జిరతరాసుభవముగల తన కుడిచేతి నెత్తి శిరము దేహమునుండి తెగవైచుటకుఁ గత్తిమెడపైఁ జేర్చి వాటముఁజూచి మఱల ఖడ్గము నెత్తెను. అందఱు జయ భగవతియని” యని యరచిరి. ఆ బాలుఁడు కనులు మూసికొని రామ రామయంచు మెడపైఁ గత్తి కడినదనుకొనెను. అంతలో

అహల్యబాయి

మూగిన నునువ్వు సంఘమునందూ, వచ్చేవచ్చే మరాటిదండు
 మరాటిదండు, అని మహావ్యసలు వెడలెను. వంటనె ప్రాణ
 ములకై వరతెంచు వారును బాణములకై చరుగులెత్తు
 వారును, విండ్లుచేతఁబూలువారును జెండ్లవలె రాళ్ళుపట్టు
 నారునైన భిల్లిభిల్లాంగనా బృంసము చిందరవందయయ్యెను.
 ఈనడుమ మరాటిదండు వారిపైఁబడఁ దలెన్నెన్మ ముఖమున
 నుత్తమగుంగముపై నెక్కి భిల్లులకన్నులు రుద్రునవలెనున్న
 రాధాకాంతురావునా, కుమారస్వామివలె వెనుకనున్న శ్యామ
 సుందరదత్తునా గానఁబడిరి. గురువు ఖడ్గమును పాకక్రిందఁ
 బెట్టుకొని పాటిపోవుటయుఁ గొందఱు భిల్లులు గురువుగారి
 మూర్ఖమునఁబూచుటయుఁ మిగిలిన యాచితులు మరా
 టులపైఁబడి యెక్కి కొంతసేపు దూరముననుండి శిలావరము
 గురికియుఁ గొంతవడి యమ్ముల వాసలు వరించియుఁ గొంత
 సేపు ఖడ్గాఖడ్గిని బోరియుఁ హోరాహోరిగా యుద్ధముజేసిరి.
 తుపాకులు, విచ్చుకత్తులు, మొదఁగు నాగరకపు పనిముట్లుం
 డుటచే మరాటులు శత్రుసంహారమున నెక్కువ నులుపుగల
 వారై మోటకయ్యమునేయు భిల్లులఁ దోలిరి. వీరశిఖామణి
 యగు రాధాకాంతునకు వీఁపుపై నొకకత్తిపెట్టు గాయము
 తగులుటయు, నీమఃఖముపశమింప శ్యామసుందరదత్తుచే భిల్లి
 నాయకుఁడగు గండాభిల్లు పట్టుబడుటయు ననురెండు కార్యము
 లీయుద్ధఫలితములు. నృద్దుఁడగు రాధాకాంతునకుఁ దగిలిన
 గాయము నుపాయించి మెనె దగుటచేఁ నటఁబడినవెదలము జరగ
 దని దత్తాత్రేయ కొకబుడి చేయించి తగుపరివారముబచ్చి

ముందుగా నిందూరు సగరమునకుగిరి తాను వెనుకనుండి దొంగను దీసికొనివత్తునని చెప్పి యాతని కంపెను. యధము జరుగుచుండఁ గొందఱు భిల్లులు బలియాయఁబడుటకు నృశ మునకుఁ గట్టఁబడ్డ బాలునికట్లు తొలఁగుపాటుతో విప్పి బటబట లాగికొనిపోయిరి. శ్యామసుందరదత్తు గండాభిల్లుని పెంటఁ బెట్టుకొని నలుగురు నేవకులతో మెల్లమెల్లగఁ బయనము సేయుచుఁ గడుచున్నములను, బర్వతప్రాంతములను దాటి రెండు దినములకు నుసఱుమియన్న కుటీర సమీపమునకు వచ్చి సాయంకాలమైనందున నచ్చట నిశ్రమింపఁ దలచెను. దత్తుతోనున్న నలువురి నేవకులలో నొకఁడు గండాభిల్లునకుఁ బరిచితుఁడుండుటచే వాడతనితో నపుడపుడు సగము వినఁబడి వినఁబడకుండునట్లు మాటలాడుచు జాలిగల్గునట్లు కన్నీరువిడుచుచుఁ దన్నుఁ జెఱునుండి విడిపింపుమని బహువిధములఁ బ్రార్థించెను. కాని కత్తెరబోనువలె దత్తుఁ దక్కిన భటులు నుండుటచే బ్రత్యుత్తరమిచ్చుటకుఁగాని చెఱునుండి వానిని విడిపించుటకుఁగాని యాబంట్లోశునకు వీలులేదయ్యె. గండాభిల్లు తన మరణమింక నిశ్చయమనియు నేచెట్టునకోకట్టి తన్న హల్యాబాయి యురి దీయుననియుఁ గడువిచారగ్రస్తుండఁ చచ్చిన పులివలెనుండి యేపని చేయుటకు వీలులేకుండఁ జేతులువిఱచి కట్టఁబడినందున నప్రయోజకుండఁ యుండెను. ఇందూరుసగర మొకక్రొను దగ్గఱకు వచ్చినకొలఁది తనమరణ మొకదినము సమీపమగుచున్నదని గండాభిల్లు రోదనము సేయుచుఁ దానుజేసిన పాపములను, నరహత్యలను, రాజద్రోహములను దలంచి బెంగబెట్టుకొని నిద్రాహారములఁ

కైకొనడయ్యె. గండాభిల్లు చేరిజిక్కినవాతవిన్న వారం
వలు సంతసించి వండుగ జేసికొనుచుండిరి. ఈ దొంగను
శ్యామసుందరదత్తు ఋషి పుతీరమునుచుంచి కాలుసేతులు
గట్టి నలువురు సేవకులను జూట్టు కాపు పెట్టి జామున కొక్క
రెండు ముల్కొనుడుని యానతిచ్చి తాను పలుకుచు నొకరుంచ
ముపైఁబడికొనెను. అంతట ఋషి యాతనికితో, “నాయనా!
యీ హాపాత్ముఁడు దొరికినందుకు దేశమంతయు సంతసించు
చున్నారు. మీని వేగముగఁ గడతేప్పుము. ఈ కార్యము చేసి
నందుకు నీకీతిక శాశ్వతమై యుండును. ఈమరాత్ముఁడు
ప్రజలను బెట్టి ఖ్రోధ యుతింపెనాదు. వానియునురు నేడు
తగిలినది కాదుల.” అని ముచ్చటించెను. “ఇది మీ యాశీ
ర్వచనము. మీగు సహోల్కారు సంతమునకు మేలు సేయఁ
దొంప మేలెందుకు సేకూరదు? ఇదిమీచినివ కాదా?” యని
దత్తు తరముచెప్పెను. ఆసమయమున నొకతురక వెడకికొనుచు
వచ్చి “అయ్యా, ముచ్చట శ్యామసుందరదత్తుగారున్నారా?”
యని యడిచెను. దత్తు తత్తరపాటుతో లేచి, “అబ్బలేసబీ
యేమి యిప్పుడు వచ్చినావు? తొందర లేవైన నున్నవా?”
అనియడుగ, “మహారాజా! తొందరలులేవు రాణిగారు మీకు
సూకుము జారీ చేసింపినారు. అది తెచ్చినాను” అని దెప్పి
యుత్తరమును జీతికీయ నాజుబును దత్తు చువుకొని, హాప
మిత త్వరగా నెదియగునని నేరు దొంప లేచు. అని యుత్త
రమును మడుచుచుండెను. ఋషి యద యేమని యడుగు
చుండఁగ నె దత్తు లోపలికిఁబోయి ఋషిని రమ్మనిపిలిచి గండా

భిల్లును మేలుకొలిపి యె యిట్లనినది. “ఓయీ! మహారాజీ గార్లు! తరము వ్రాసినారు. చదువుచున్నాను విను. “గండా భిల్లు నిటక, దీసికొని రానక్కఱలేదు. భిల్లులు, బిడార్లు, గాండ్లు మొదలగు వనవాసు లింకముంట్టి గాన్త్రోహము నలుచకుండబుద్ధిగలుగునట్లు వారిపందఱజేచ్చి వారికిభయము గలుగునట్లు చెట్టునకుఁగట్టి గండాభిల్లును జేవుదయమున నులి తీయవలయునని వ్రాసినారు. గాబట్టి నీ గండాభిల్లును నులి కరిగముగాఁ జెప్పి తినికుం గొంచెము కన్నీగు పెచ్చున చే నులు నుండ లేక వెలుకలికిఁ జని పండువెన్నెలలోఁ బుష్కళించెను. గండాభిల్లు దత్తువచనములు విని నీడుగుబడినవాని చుట్ట జూస కట్టుబొమ్మయై యవుడే చచ్చిపట్లండెను. తరువాత ఖుషి వానిని గొంత యోదార్చెను. ఆ పండు వెన్నెలలో నాట్టి రాత్రి దత్తునకు గండాభిల్లుయొక్క ముగిస స్మృతాంతమున చెలువనని నెచ్చినందుకు విచారిమేకా! మాటియే! నిచారము గూడ జ్ఞప్తికి నచ్చెను. ఆనాటి పూర్వాక్ష చంద్రదర్శనముచే దత్తుయొక్క మోహకయోధి గుబ్బి ముఱయమగతి ప్రేరితముగాగు మహామోహతంగము లున్నతనిగుఱులచే హద్దమీరెను. కమలయొక్క క్రగర్షనమాను వృషభన హారముచు మొదలగు నాఁటిపనులెల్లఁ గన్నులకుఁ గట్టిపట్టుదుఁడఁ గనఁబడి దత్తున కించుకసేపు గండాభిల్లుపై మరచ గొల్చి రాజభక్తినిగూడ నుఱపించెను. అందుచే చిత్తవైర్మూల్యము చడినందున నాతఁడు లేచి జాగ్రతగుండుచుని నేనకులలోఁ జెప్పి వానిని ఋషికి పృగించి తిశకుఁ గమలాదర్శనమైన స్థానమునకుఁ జనెను. అరిగి “హా! సుందరి! హా! మాలా! నీవెంత యల్పాయుష్మంతురాలవైతివే? పృషభము బారినండి తప్పించుకొం

టివి గనుక చిరకాలజీవి వగుచు వనుకొంటినిగాని యింతలో
 చిట్టిబాపస్మరణము గలుగునని తలంపనైతిని. నీవుస్వర్గమునకుఁ
 బోవుచు నాహృది కుము నెవమరించుకొనిపోయినావు. నన్నుఁ
 గూడ నీనాన్ని వ్యమున కేలకొనిపోరాదు? నిన్న జూచికన్న
 తో నింకొక కన్యను జూడఁ జాలను. నిన్ను దలంచిన మన
 గుతో నింకొక కన్యను దలంకఁజాలను” అని విలపించి యూంట
 లేక “ఇచ్చట నొకదాని నిమిత్తము నేనెద్దును వాడి కోరిల
 చే గూని నేసితిని. ఇచ్చోటనే కదా నిన్ను సందిటం గడయఁ
 బట్టి నాకునెనార నీ మొగము రెప్పవాల్చకచూచుచు నిన్నుఁ
 గూర్చుండఁబెట్టినుడి. ఇంద్రకదా నీవు నన్ను వాలుచూపుల,
 జూచి నా కాన గొల్పినుడి” యని యానాటివర్య తెల్లఁ
 దూచి యాయాస్థానముల కరిగి కూర్చుండుచు, లేచుచు,
 బస్యలించుచు ముష్మధబాణప్రహరముల కోర్వక పిహరించు
 చుండెను.

పదునొకండవ ప్రకరణము

ఇట్లు శ్యామసుందరదత్తు విచారించి ప్రాద్దుచూచు
 నప్పటికి రిమాగమి జామురాత్రియుండెను. అందుచే జాల
 నా స్థలమైన దని యెంతినేపు విచారించినను గతిజలసేతుబంధ
 పడి కాని మృతినొందన కిమి మరలరాదని యెరింగి ఋషి
 కుటీరాభిముఖుడై చనెను. చనుచు మార్గమువ్యమున “తెల్ల

వారుచున్నది. గండాభిల్లును నే నురి దీక్షింపవలెను. కాబోలు! ఈవట కెన్నఁడు నిట్టిదారుణ కార్మము నేనొప్పి యుండలేదు. ఈపని నాపాఁ బడివందుకు నాకు మిగుల గవ్వముగనున్నది. నేనెల్లు చేయదును. అయినను రాజ భక్తియై బ్రజాక్షేమము జూచి యద్దురాత్ముని జంపవలె. రాణిసెలవు తప్పదుగద" యని తనలో దాని చిత్కించు కొనుచు నేవృక్షమునకు ద్రాడువేయించి యురిదీక్షింపవలెనని యోచించుచు నిరు ప్రక్కలనున్న మహావృక్షములఁ బరీక్షించుచు నడవ నాగెను. ఇట్లు నడిచి యొకకొంతనేడటికి ఋషికుటీరసమీపమునకు నరుగుదెంచి యాగుమ్మముముందరఁ గన్ను చెదురునట్లు కుంకుమనీటివలె నున్న రక్తమునూ జూచి యాశ్చర్యమునొంది నిర్ఘాంతపడి నిలుచుండెను. నిలిచే నలుదెనలు బరికింపఁ దన నేవకులలో నొకని శిరిమొక వైపు నను మొండె మొకవైపునను బడియుండుట దలకన్నా కగు పడఁగా దత్తుచిత్తము తత్తరమంద లోనికిఁజనియెను. చనిన తోడనే వానియాశ్చర్యమే మని చెప్పుదును. కుటీరములోఁ దనమ వ్యూరు నేవకులుగానిగండా భిల్లుగాని నెబడరైరి. కాలు నేతులు వెనుకకు విరుగఁగట్టఁబడుటచే మాటలాడనేరక యొకమూలఁ బడియున్న ఋషిని మాత్ర మతఁడు చూచి మెల్లఁగా వానిని లేవనెత్తి యొకచోటఁ గూర్చుండఁబెట్టి కట్టువిప్పి నోటనున్న గుడ్డఁనూడఁదీసి యావైచిత్ర్యమునకుఁ గారణమడిగెను. ఋషికొంత నేడదేరి నీరసముతో నిట్లు చెప్పెను "నాయనా! నీవేలయడిగితివి? నీకొంప నాకొంపఁ

గూడఁ దీసితివి. నీ వెట్టి పాపపుగడియల బయలుదేరితివో
 నీవు కుటీరమొ వెడలిసి తోడనే నలువురుభిల్లులు మూపైఁ
 బడిరి తరువాత నేమిచెప్పదును తండ్రీ! విశ్వాసముగల
 శూరశిఖామణి గాగు నీసేనకుఁడు కావలి కాచుచు వారి నెదు
 రొక్కని వారొక్క ముహూరమున వానిని డమ
 కత్తికి నెర జేసిరి. తరువాత, నేనెదిరింపఁ బోవ నన్ను
 ట్లుచేసి చెఱలో నున్న గండాభిల్లును వదలించుకొని
 పారిపోయిరి. వారరిగిన కొంత నేపటికి నీ మువ్వరు
 సేనకులు మెఱచువదెచ్చు కొని నాస్థితిని జూడకయే దొంగ
 లేడని భయపడి యెక్కడికోపరుగైతిరి. ఇంత మించ నేనే
 మియు నెఱుంగను. నాకటీరమున నిట్టివని జరిగినందున నన్ను
 గూర్చి ప్రజ లేమని చెప్పకొందరో యని నాకుదా కొట్టినట్లు
 న్నది. పాపము పుణ్యము పరమాత్ముకుం డెఱుంగును.” అని
 ఋషి తన వాక్యమునమాప్తము జేయునప్పటికి, దత్తును
 విచారాశ్చర్యసమద్రుతుఁడై తనజీవము సమాప్తమయ్యె
 నని యెంచుకొనెను. ఈ సేనకులె వానిని విడచిరో భిల్లులేవద
 లించుకొని పోయిరోయని సంశయ మొందుచుఁ దనభవిష్యదభి
 వృద్ధి యుపపత్తుమునకుఁ బిడుగుపాటువలెఁ దటస్థించిన యీ
 కార్యమునకు వగచుచుని శ్రీ గోడకుఁ జేరఁబడి
 కూర్చుండి యిట్లువితర్కించెను. “హదైవమా! ఎంతవని జరి
 గించితిని! నాకావిరహతాపము నాపాపముచేఁ గలిగినది కా
 బోలును! ఏని ఖయిదీని విడిచియేమరితిని? ఏ మొగము బెట్టు
 కొని యిది నిందూరుపోవుదును. ఏమొగముబెట్టుకొని యహ
 ల్యాబాయి గాణిమొగము జూతును. నేనేమోసంస్థానమంత

నుదరింపఁగొనగురుడు ననియు గృతజ్ఞుడ ననియు నన్నీ కార్యమునందు రాణియు రాధాకాంత రావును : యోగింక సేను గామాతురుండనై చేతులార దొంగలు వదలుకొంటిని. వాడు పాతిపోయెనని నే నెంత చెప్పినను నా మాట లీడ్పడినములలో నమ్మువా రెవ్వరు? దస్త్వానగావునో నీ దొంగని గలిసి దొంగను నేను విడిచితినిని జనులు నన్ను జన్మాంతము కలఁకు : గనెప్పుదురు. నేనిచ్చట మృతినొందఁ గు దూగు పురి కేలపోవలయును? అయినను రాణిచో నా తిక్క పిన్న వించి ప్రథమలోపమును క్షమింపునుని యామెపాదములపై బడెనను. నాకంటె నాసేనకుడె కృతజ్ఞుఁడవా! రాణిసాన్నిధినుచుండటచేఁ దప్రపాణము రాణికిచ్చి రాజముణమును దీర్చుకొనెను. ఇంతచదువు చదువుకొనియెక్కువ యధికారియై యెచురూకఁ జేతము గలబంటురౌతుపాటి రాజభిక్తిని జూకు జాలనైతిని. ఛీ! నాబ్రతుకే? అని పరిపరిపథముఁ జూతించు సంతలో సేవకులు మువ్వరు దీనముఖులై నచ్చి శ్యామసుందర దత్తు ముండట నిలిచిరి. దత్తువారిని గనఁగొని దిగ్గున లేచి, “దొంగ యేమైనాడురా” యనియడిగెను. అడుగుల యువారు కన్నీరు తమిరితోవత్సమును చెలియఁజేయ దత్తుపాదములపై బడి, “స్వామీ! మేము మువ్వరము నిదించుచుంటిమి. మానిద్రలో నీగొడవయెల్ల జరిగినది. మేము లేచునప్పటి కీటుపి బద్ధుడై యుండెను. మాస్రియమిత్రుండగు మీసేవకుఁడు విష్కారణముగ మృతినొందెను. మేముమోక్షువ వచ్చిసతిరు వాత దొంగలు దొరకుదురేమో యని శ్రుముకొనిపోతిమి కాని మాశ్రమ స్వర్థమైనది.” అని రోదనముఁ జేయుచుండన

పాదములు విడువక యున్నవారికి హెచ్చరికపుట్టఁ బలికియ
భయపూర్వము నిచ్చుముపియొద్ద సెలవుగైకొని పయనముసాగిం
చెను. ప్రాణములకుమానములకు గూడహానికరమగుపనితో చేచే
జేతఁ జేసికొంటినియు రాధాకాంతరావుకుఁగూడఁ దన
మూఁముసనపత్రివృత్త సంఘటిల్లుననియు, రాణీ యిట్టివిషయ
మూఁను దన్ను క్షమించుదనియు, నెఱింగి యారంభమునెచార
భారమ మొడిగుటచే నాహరిన్ద్రుమాని హెచ్చరిక తీమిచే
నడక చకచకపాగక మెల్లగా నిందూరుపురి కరుగుచుండెను.
త్రోవతో నేవకులలో నొకఁడు దత్తును గనుఁగొని “అయ్యా!
మనప్రాణముల రక్షించుకొనుట కుపాయమొకటి కలదు.
దొంగవారిపోయెనని చెప్పటకు మాటు దొంగనరి దీసితిమని
మనము చెప్పినచో మనప్రాణములు దక్కును.”

అని శౌచమనుందరుఁడుతననుందరముఖమున మందహా
సములం కరింప “ఓయీ పిచ్చివాడ! అబద్ధమాడినచోదా
గునా? భగవంతునియెదట మనము దాఁచఁగలమా? అశృతం
పై కెన్నడైన బొక్కకపోదు. ఆయాలోచనఁ గట్టిపెట్టి మన
మందఱము నిజమొప్పుకొందము. పై నదేవుడన్నాడు.” అని
నుందలించి యెడతెగని పయనముతో దత్తుమహాహగరమున
దనసోదరి నైనఁ జూడఁ యానాటిమధ్యాహ్నము రెండున్నర
యామములకు నిందూరునగరముజేరి రాధాకాంతునియింటికిఁ
జనక తనప్రమాదము నెవ్వరితోను జెప్పకొనక మృత్యు
దేవత కెదురునన్నాహము నేయువాని తెఱంగున నెత్తిధైర్య
ముతోఁ గోటకుంబని రాణీకిదనరాకి నెరుంగఁ జేసెను. రాణీ

యుత్తరువుప్రకారము లోనికింజని శ్యామసుందరుడు నిలిచిన తోడనే యామె యాత్రముతో, “గండాభిల్లు సరి దీసినావు? కాదా? చచ్చునప్పుడు వాడేమన్నాడు? భిల్లులకు బుద్ధిచెప్పితివా యనియాడిగెను. ఆమాటలకుఁ బ్రత్యుత్తర మింతటి యాత్రముతో నీయక కొయ్యవలె నిలువంబడివున్న దత్తుఁ జూచి యామె, “ఏమిదివలుకవు? వాడేమన్నాడు? చెప్పువేమి?” యని తోలుతకంటె నెక్కువ యాత్రముతోడనా, నెక్కువ వేగముతోడను దత్తుచుబలుకరించెను. అంతటవాణ్ణి మూలలాడిరి.

దత్తు—(చేతులు జోడించి) అమ్మా! యేమిది చెప్పుదును? గండాభిల్లు పారిపోయినాడు.

అహల్య—(చెవుల నీపలుకు వడునవ్వడామెచమురు చుక్కితగిఫ తప్తలోహమువలె దుర్నిరీక్షయై) నీవింకఁ గానిములతో సంజగన?

దత్తు— నేనీచాతక నేలినవారికి విన్నవించుటకు జీవశ్చనము నై యున్నాను.

అహ—ఓరీమూర్ఖుడ! రాజద్రోహి! జన్మంతరావు ప్రముఖులతో గూడి రాధాకాంత నావు కష్టపడిపట్టుకొన్న దొంగలను లంచములుగ్రహించి వదలిపెట్టి దొంగపారిపోయెననిచెప్పట కింను బ్రతికియున్నావా? ఇంతదూరమురానేల? అచ్చట నెందుకు నీవు పొడిచికొనె చావవైతివి? నీ ప్రాణములు నీకు దక్కనిత్తు మనుకొంటివాయేమి పశువా?

దత్తు—అమ్మా! అది నారాజప్రతోహమువలన నై నది గాదు. పొరపాటు.

అహ—ఛీ! సిగ్గు లేకవలకలు చెప్పకొనెదవేల? పొర బాటా? చేజిక్కిన యపరాధిని జేతులారా విడిచితివిపొరబా టెట్లగును? ఛీ! నా యెదుటలే మొగము జూచినను భరిం పఁజాలను. నీయాయువు నేటితో మట్ట ముండునది. నామంచి తనము నాయాదరణము నీకువివ మైనది. ఓరీ, ఎవరరా. వీని చేతులు విఱచికట్టి వీనిని బట్టుకొమ్ము. రాధాకాంతునిబిలుచు కొని రమ్ము,

ఇట్లు మెత్తని శేడిపిల్లపై సుగంఠము నాడుసింగము వలె రూక్ష వచనముల శ్లోచునుండరదత్తును నొప్పించి వాని నొకభలుని యధీశముజేసి రాధాకాంతాదుఃఖయాగమనమును నిరీక్షించు చుండెను. దత్తుతో గూడవచ్చినమువ్వురిసేవకులలో నొకడు రాధాకాంతునిగృహములకుఁ జని జరిగినవృత్తాంత మంతయు వాని కెరింగించెను. దత్తును దశకూమారునికంటె నెక్కువప్రేమతో బెంచుకొనుచున్న రాధాకాంతుఁ డాయా కస్మికిదుర్గార్తచే నడుమువిఱిగిసట్టు దుర్బలఁడై తానునాటిన మొక్క నిర్మూలమగునమయము వచ్చినదనివిచారించుకొనఁ గెను. ఇంతలోరాజసేవకులు వానిని బిలువనచు, ఏచేనాతండు పయనమైతనగాయపుబాధపూర్ణముగగుదురనందున మెల్ల మెల్లగాఁ జేతకఱ్ఱసాయమున నడుచుచు సంతిపురముఁ బ్రవేశించి సరకాసుర సంహరణౌన్ముఖ యగునత్యభావవలె వెఱ పుగొలుపుచూపులు గలయహల్యాబాయి గని యచితసమస్కార

ముని నొచ్చరి యెదుట నిలిచెను. అతడు నచట స్త్రీలను నెట్లు
హరించు చరిగెను.

అహ—ఏమయ్యా! ఇప్పుడు మాకు కలకంఠుని నెట్లు
బెద్దపులిని దెచ్చి పెట్టినావు. సుగుణములు కెల్లవలెనని చూడయె
కామా. రాజభక్తికి బెట్టినది పేరుగదా. బలము? ఆ
సుగుణులు లేమైతేవి? దొంగను నెట్లు చంపివచ్చెను.

రాధా—అమ్మా! జరిగినదంతయు మో మీరు విచా
రించవలెను. అంతవరకు తెలిసియు దేశ మిది యని చెప్పవలెను
కాదు—

అహ—నీ కింతకన్న వాటి మతినియం దుగొనఁజేతినే
యిత మునిగినది. తేనెపూసినికత్తి యగు నీ మూర్ఖునిచే
నిష్కారణముగ కుము నందింకబడితిమి. జన్మనిశాపు
మొదలుగువారు నన్ను జూచి యిప్పుడు సగరాగ్ మిమ్ము నమ్ము
కొని నేనుభయత్ర వ్యర్థురాలనై తిని. ఇటువంటి పాపాత్ముని
విడువరాదు. ఓయీ శ్యామసుందరి! రాజద్రోహమునకు
నీకు మరణదండన విధించినాను. అంతటఁగాని నాకోనాగ్ని
చల్లారదు.

రాధా—(ఏచారముతో) అమ్మా! కాలనియందుదయ
జూపుట నా ప్రార్థన.

అహ—ఏమిదయ ? దేశమునకు దోచుకొనుదురాత్ముని
విడిచినదురాత్ముని, రాజద్రోహమునల్పి పయఃకకారిని, శత్రు
పులలో దూరిన దుర్మితీవరుని, నేనెట్లుశిక్ష నేయకుందున? ని
మునలిమోటుల నిక గట్టి పెట్టుము. ఇతనినొక్కని జంపుట నా

యభిప్రాయముకాదు. ఈ క్షుత్రలో నింకనెందరు చేరిరోచి చారణచేసి వారి కందఱకు సంఘచరణము గల్పించుట కర్తవ్యము. కాబట్టి విచారణ సలుపుమని గోమోజీరావువద్దకు వీని సంపెదను. శ్యామసుందరా! నీసాక్ష్యమును నీవు దెచ్చుకొనుము. ఓరీ! భటులారా! వీనిని జెరసాలలో నుంచుడు.

రాధా—అమ్మా! నేనా జామీనుండెదనాకు వీనినప్పు గింపుడు.

అహ—జామీను గీమీనుబనికీరాయ విచారణకావలయును. మీరందరు నిన్ను సరుగుడు.

అనియామె లేచునక్కటాకందగునుజనిరి. శామ్యసుందరుడు మరణదండన వినివచ్చును మనోధైర్యము విడువక నిశ్చలుండై యుండి రాధాకాంతుని వీడ్కొని భటులు గొనిపోవ జెటసాము జనెను రాధాకాంతుడు కన్నీళ్ళతో నాతని విడిచి యింటికే జనెను.

పండ్రిండవప్రకరణము

గండాభిల్లు శత్రువులచేతఁ జిక్కినాఁడని విన్నది మొదలు విచారణసమయమునఁ దమకుట్రను భిల్లులు బయలుపెట్టదు రేమోయనియఁ దమకాపుఁడగుగండాభిల్లు నిష్కారణముగ నురిదీయబడుననియు బెంగగొని కాలుగాలిస పిల్లుల

నలే దొలత గావును, దుండిగావును, జన్మతెరావు గృహము
చుట్టును గోమోజీరావు గృహముచుట్టును దరుగు నాదిరి.
అందు బికినారిలో స్త్రగేసుడుగు దుండిరావు తన ప్రాణ
ములు బిక్కుబిక్కు మనుచుడుచే నగరిమున ముడి
దగ్గరిన్న యొక్క గామమునకుఁ బోయి యుండును
దాఁగెను. శ్యామసుందరుని స్వాధీనమున నుండు భిల్లు
తప్పించుకొని పోయిన వార్త చెల్లలకుఁ జల్లగ నుండును
మొదలు తన ప్రాణమిత్రుఁడు తప్పించుకొనినందుకుఁ దమ
రహస్యములు బయలుపడునవస్థలు తప్పినందునను రాణి
తలంపును భగ్నములై నందులను దొలత రావు మిత్రుగా లేని
యానందమునొంది శ్యామసుందరదత్తునకు రాణి మరణ దం
డన విధించెననియు గోమోజీరావుచేత నతఁడు విచారణ
నేయఁబడు ననియుఁ దెలిసినపుడు కోర్కు లెల్ల సిద్ధించిన
వనుకొని దుండిరావును బిలిపించెను. ఆపగ నతఁడు నగలఁ
బొగులుచు దత్తు చెఱసాలలో నుండి దన యకాలమరణము
నకు శాశ్వతాపకీర్తికొని దన సోదరికిఁ దనపైఁగల యనురాగ
మునకును సర్వేశ్వరు మాయలకును నక్కడపడఁ జొచ్చెను.
దీపములు పెట్టినవెనుక రసంత కలఁతనిద్దర పట్టి యందుఁ
దన్నరి స్తంభములపై నెక్కించినట్లును దాను మృతినొంది
నట్లును దనసోదరి వచ్చి తనశనముపైఁ బడి యేడ్చినట్లును
దుస్వప్నముంగని మేల్కొని నలుదెసలుచూచి మరునాడు
దయమున జరుగఁబోవునది ముందుగా దృగ్గోచర మయినదని
తెలిసికొని మనసులో హఠదైవమా! నిన్న నీపాటికి గండాభిల్లు
నకు వాని మరణవార్త నేను తెవ్వచుంటిని. నేడు నామరణ

వాతకొను దలంచుకొనుచుంటి. ఏమి యీ వైచిత్ర్యము!
 ఈ వృధావిచారముతోఁ గాలయాపన యేమి? త్వరగా నాకు
 స్వర్గలోకసుఖము గమలాదర్శనమును జేయింపుము. అని పేతు
 కొనుచు నొకమారు కన్నీరు పెట్టుకొనుచుఁ బరితాప మొంద
 సాగెను. శ్యామసుందరునివంటి బుద్ధిశాలియు బలశాలియుఁ
 దమపక్షమునకు పచ్చునేని దమకక్ష నెగ్గునని యాతని నెల్లయు
 నఁ దమవైపుఁ దిప్పుకొనుటకు జస్వంతరావు ప్రముఖులు
 ప్రయత్నములు చేయఁ దలంచి కా రాగ్యహాధికారి తమకుఁబ్ర
 లోనివాడె యగుట జామురాత్రి యెంతరువాత జస్వంత
 రావు రహస్యముగఁ జెఱనామయొద్ద కఁగి జీవచ్ఛవమువలెఁ
 బండుకొని యున్న దత్తుఁజూచి జాలినొంపి మెల్లగ వానిని
 లేపెను. దత్తులేచి తనయెదుట జస్వంతరావును జూచి యది
 కల యేమో యని కలనలపడి నిజమని తరువాత నెరిఁగియతఁ
 డక్కడకు నచ్చుచు కాశ్చర్యపడెను. అంతట జస్వంతరావు
 వారిని బలుకరింప నారెల్లు మాట్లాడిరి.

జస్వంత—శ్యామసుందరా! రాజులను రాణులను
 నమ్మిన వారి బ్రతుకులు తుద కెంతవరకు వచ్చునో నీవు
 స్వానుభవముచే నివ్వఁడరిఁగితివా? చలచిత్తు లగుప్రభుపితౄచ
 ముల నేవించుటకంటె ముష్టి యెత్తుకొని బ్రతుకుట మేలు.
 నిన్నుఁగూర్చి నాకు విచారమగు చున్నది.

దత్తు—నాకర్మమునకు రాని యేమిచేయగలదు? ఆ
 నేను జేసిన యపరాధమునకు నేను దగిన శిక్ష ననుభవించు
 చున్నాను. ఆమె లోపము లేదు.

జస్వంత—నీపిచ్చి నీకింకను నదనిలేదు. నేను నిన్ను బ్రతికించునాచాయ మొకటి చెప్పెదను. నామాల వివి ప్రాణమును దక్కించు కొనుము. నిన్ను లేపు కొత్తాలగు గోమోజీ రావు విచారణము చేయునగుదా. గోమోజీ నాకు మిత్రుడను. నీవు రాణిపక్షము విడిచి మాపక్షము వత్తు సని ప్రమాణము చేసి తిరువారతి మాకక్షలోనుండి రాణికోడ బోరెడ నేని గోమోజీ రావుకోడ జెప్పి నిన్ను రక్షింపఁ జేసెదను. ఇట్లు చేసెదవా?

ఈ ప్రశ్నమునకు దత్తు తరము సత్వరముగఁ జెప్పలేక పోయెను. మహాపాతక హేతువున దుర్దశప్రాప్తి శానితము నై న రాజ ద్రోహమున కొడిగట్టి యాత్మోక్షణ మొనర్చుట దీతి మోతుచ్చప్రాణములపై నానగోరి న్యా మునుగుచుండ నొంది దేహముఁ జాలించుట యుచిత మో వేగమే తరముగ నేరక తటపటా ముచుచుఁ గొండోని నేటి కిట్లు చెప్పెను. “అయ్యా! నాప్రాణము రాజభక్తి విషయమున భావియు దుసని ప్రతిజ్ఞ నైకొన్న వాఁడను. రాజద్రోహముఁజేయుటకు నాప్రాణ మొప్పకున్నది. మరణ మెన్నఁజేయు దప్పదు గదా. ఈటవారిలోఁ జేరి రాణిని క్షోభపెట్టి ప్రాణము లేపి కొలఁదికాలము సుఖపడుటకంటె శౌరవమున నీతుచ్చప్రాణమును విడచుట మంచిది. నన్ను బ్రతికించుటయుఁ జంపుటయు కీర్త్యపకీర్తులు రాణికి దక్కవలె.” అన్న జస్వంతరావు వానిని మ్రుంగివైచునంతటి యలుకితోఁగన్న లెర్రఁజేసి “దారుణపుచావున చావవలసిని యోగమునకుం

దండ నామాటలు పలుకాగువడలను నీకు ముచిబుద్ధి యెట్లు
 వుట్టును? నీ ర్థంజితే నావుము" అని చివాలున నీచి శార
 సాల విడిచిపోయెను. నాడట శ్శుకసుందరుడను కాలిముంద
 రికి వచ్చిన యద్వైతదేవతలు ద్రోపివెచితివని కొంచెము
 పశ్చాత్తాపము నొంది మరల దాను సలిపినయె యుత్తమ
 కార్గ్యమని యూరనినొంది యెప్పుడు తెల్లవామను? ఎప్పుడీ
 యైహికగుణము పాయునని సిద్ధముగ నుండెను. ఆరాత్రి
 దాంతగాన గోమోక్షి గావును జూడఁబోయి కొన్ని రాజ
 నీయ వ్యవహారములు ముచ్చటించి నడుమ దతునిషయమె
 ప్రసంగము గాఁగా నామె మాటలాడిరి

దాని—జన్మంతరావుమాట మనము నమ్మజాలము.
 భిల్లులు దేశముపై బడి దోచుకో వలగుదట. రాజ
 వృత్తులు దుండెత్తి రావలను గాదట! నీతి యుండవలెనట?
 కక్ష సాధి చేవలెనట. అది యుండిన సిద్ధరాదు. అంత నీతి
 వుండయ్యె నేని కక్షలో దిగ నేకూడదు. దిగిన వెనుక నన్ని
 కనులు జేయవలెను.

గోమో—అట్టి మొదటినుండియు నేనునమ్మలేదు. అయితే
 దతుగతి యిలాగున వచ్చినదేమి? అతనిని విచారణ నేయు
 మని రాణి నానొక జెప్పినది.

దాని—నేను బన్నిన కన్నగడ నఫలమైనది కాని నీ
 దగ్గరకు విచారణకు వచ్చినట్లుడు చువమిదివర కగుకొనినట్లు
 నీవు దత్తుగడ కిచ్చులయునుదామి! అతఁడును రాధా

కాంతుడును జచ్చినాడని మనము నెంచేము. వారె రనులను నేను జాధపెట్టుచున్నా ననియు నామెనే నను వివాహమాడుదు ననియు నాపై నేరములు రాణికి జెప్పి లోకములో నారెండుసంగతులను జాటి నాక్కనతిప్ప ఘటించినవారు. రాణిమీదకంటె వారిమీద నాకెక్కువకని గాదు. అందు శ్యామసుందరునిపై నాకుఁ గలకోపమునకు మితిమాని లేదు. వాని నురిదీయించునట్లు సెలవీయవలెను.

గోమో—నే నిందు లేశమైన నన్యాయముఁ జేయ. నేను పిల్లలు గలఁవాడను. ముక్కునకు సూటిగఁబోయి న్యాయమే చేసెదను.

దొల—మనలో మనకే యిన్ని భేదములుండఁగలవన మెట్లు నెగ్గఁగలము?

గోమో—అన్యాయముగఁ జంపినచో నామీదఁ బ్రజలకు గోపముండదా?

దొల—సరే! నీయిష్టము నచ్చినట్లు చేయుము. నే నరుగు నున్నాను.

అని దొలతరావు విసుగుతోఁ దనగృహము విడిచి పోయిన తరువాత గోమోడీరావు మొదట లోపల దాఁగి యిన్ని యొకపురుషుని “భేతాళా! యింకరావచ్చును రా” యని పిలిచి తన ప్రక్కను గూర్చుండఁబెట్టుకొనెను. భేతాళసింగు హిందూస్థాన నివాసియగు రాజపుత్రుఁడు. ఇనుపకడీల వంటి భుజములు గుండ్రని తలయుఁ బచ్చనిమొగమునకు నీలి కాంతుల నొసంగుకోరమీసములును వానియాకారము

అహల్యాబాయి

భయంకరముగఁ జేయును. అతఁడు కూర్చుండ నభివారిట్లు
మాబలాడెరి.

గోమో—సైన్యములీపాటికి నింబపురము నచ్చీయుం
డునా?

భేతా—ఇంకను వచ్చియుండును. ఈశుమ మారాణా
కూరికి దేహమున నించుక భారముగనున్నది. అందుచే
నాలస్యమైనది.

గోమో—శివనానా తప్పక పారిపోవును. అతనిదగ్గర
విశ్వాసమీకాని బలములేదు. మీరు తిక్కాజీహోల్కారునకు
మాత్రమే జడియవలెను.

భేతా—అతఁడు నింబపురముమీఁదికి రాకుండ
గమిారు జాగ్రత్త పెట్టవలయును. నిన్ననో నేడో రాణావారు
నింబపురము నచ్చీ యుందురని తెలంచుచున్నాను.

గోమో—నాకు వేరే పనియున్నది. నీవింకఁబొమ్ము.
మరచిపోక నాసొమ్ము నాకిప్పించునుమా?

అని భేతాశింగు వీధియరుండుపై నిద్రించు భైరవ
సింగును వెనుకబెట్టుకొని తనదారిని బోయెను. అనంతరము
గోమోజీరావు తనలో “నాకోరిక యెన్నఁడైన నెఱవేఱి
యీ కానపుత్రులు నింబపురముఁబట్టుకొని యహల్యాబాయిని
కారణదోలి తామీ దేశ మంతయు నాక్రమించుకొని నాకు
మంత్రిపదమునొసఁగుదురా? నేనంతటి యవ్వప్రవృత్తుండ నగు
దునా” అని యోచించుచుండఁ దలుపు దోసుకొని వామన

భట్టువచ్చి యెదుట నిలిచెను. ఆలోచనలహీని యోత్వాలు వానివైపుజూడ వాడిట్లనియెను. “అయ్యా! ఆతంజేమి గు లంచమిచ్చునట్టి స్థితిలోలేడు. వానికి బంధువులు లేరు.”

గోమో—ఇచ్చువారు లేకేమి? నువ్వూపురమిలో నున్నావని బావ యన్నాడంటు. ఆతంజు పేరుని నెదటి నుంచి నెంతధన మై నాకు లంచమిచ్చును. దత్తు పాణిగ్రహణమున రాధాకాంతరావే లంచ మిచ్చును. కాని నేనాతనిగుర్త లంచము గ్రహించును. ఆతంజు నమ్మదగినవాడంట కాదు.

వామన—నేను సాధ్యమైనంత ప్రయత్నము జేసి మీకు రెండు వందలైన లంచము తెప్పించెదను. మీకు లంచము లేనట్లని చేయనైన ప్రతిజ్ఞ నైకొన్నారగుదా!

గోమో—ఏ మాత్రమైనను నశే శార్యము చేయించి డచిసి కొనిరా. నీవింక పో. నేను నిద్రపోవలయును.

అని వామనభట్టునంపి తెల్లవారుదాకే సద్దురతీక యిటు నటు పొరలుచు నెట్లో యారాత్రి నానగుజామాలు గడపి యుదయమునకే బెందలికడమేల్కొని రాణిదగ్గనార్థమరి గెను. గోమోజీని బరగు విశ్వాసముగల యుద్యోగస్థులో నొకనిగ రాణి పరిగణించుటచే నాతనికి వగునానన మొసంగి కూర్చుండఁబరిచి గౌరవించి కనియేనుని యడిగెను. అంతట గోమోజీ లేచి “అమ్మా! రాజ్యమల్లకల్లోలముగ నుండుటచే నాకు నిద్రపట్టుటలేదు. స్వంతరావు ప్రేరణముచే రఘునాథ రావు సైన్యమును వెంటఁబెట్టుకొని మనపై నచ్చుచున్నా డంట!

అహ. ఏమీ! వచ్చుచున్నాడా! నీ కెవరు దప్పిరి? విజయని తోచదు.

గోమో — అయ్యయ్యో! మీరు మాయమర్మ మొలుగారు. శ్రీవీష్ణాధిపరావుగారు వీరితండ్రికి దగుబల పుచ్చి పంపినారు. మీరు తక్షణమే తుకాజీ హోల్కార్లను హరిపై కంపదగును.

అహ — తుకాజీనిగారు. రాధాకాంతరావు సంపు దును. ఈవేళ నీవు దత్తుపై వచ్చిన యభియోగమును విచారించి శ్రావ్యమైన తీర్పు జేయుము.

గోమో. రాధాకాంతుడు ముసలివాడు అతడే మియిం జేయజూడు. తుకాజీని బంపుట యుచితము. మీద మీది తము.

అహ — ఎవరైన సేమి? విశ్వాసముతోఁ బనిచేయ వలెను. గాని నీవింక బొమ్ము.

అస గోమోజీ తనయేలికయొద్ద నుచితప్రకారముగ నెల్లప్పుడై కొని నిష్క్రమించెను. రాణి రాధాకాంతుని బిలిపించి తగుపై స్యముతోఁ దక్షణమే పూనానగరమునుండి వచ్చుచున్న రఘునాథరావున కెదురుగఁజని వానినోడించి రమ్మని యానతిచ్చెను. దత్తునకు సురిణదండన తప్పించుటకుఁ బ్రయత్నించగఁదలచుచున్న రాధాకాంతరావు పొరుగుూరు పోవలసివచ్చినందులకును దత్తునకు సహాయము చేయలేక

పోయినందులకును జరిగింది పెళ్ళిట కిష్టములేక తప్పక వూరి వెడలెను.

ప ద మూఁ డ న పు క ర ణ ము

రాణిదర్శనముచేసి సంగతులు ముచ్చటించి గోమోజీరావు తిన్నగాఁ దనకచ్చేరికి వచ్చెను. కళాహీనమగు మొగముతో డగు దయాహీనమగు హృదయముతోడను దా మొగమువలె వెలవెలఁబోవు తెల్లని వస్త్రములతోడను టగు టగును ముచ్చల చప్పుడులు వండిమాగధులై తనరాక తెలియజేయఁజేత నొకకణుపులుగూ పాలకట్ట విలాసార్థమాగఁ బట్టుకొని కచ్చేరికి దయచేసిన కొత్తాల్లును జూచి బంబ్రాసులు దండములు పెట్టిరి. అతఁడు కచ్చేరిలో నడుచువేయఁబడిన తనవీరము నలంకరించినతోడనే నేరములు చేసినవారు క్రమక్రమమున వానియెదుటికిఁ దీసికొని పోబడిరి. తనకు నహ్మయము నొనర్పఁదగిన రాధాకాంతుఁడు తక్షణమే యూహిక జనుటయు శత్రుగణముతోఁజేరి తనపైఁ గక్షపహించిన గోమోజీ తన్ను విచారణ నేయుటయు స్వయముగ రాణికిఁ దనపైఁ గోపముదయించుటయు నరసి దత్తు తనకు మరణము తప్పదని ప్రాణరక్షణార్థము ప్రయత్నముఁ గూడమానెను. శ్యామసుందరుని వానిగుణములను నెఱిగి పొరగుటనే కలసి విచారణ జూడవలయునని సగరవాసులలోఁ బెక్కఁడగు కచ్చే

రికివచ్చి యెడ తెరపినియక గణగణధ్వనిజేయుచు నెక్కడ
జూచినదామేయై యుండిరి రాధాకాంతునిభార్యయగుగోహి
ణీబాబు. రాణిదగ్గరము చేసి మెల్లగా బ్రంగవశమున దత్తు
మాటనె త్రియత్స ప్రాణరక్షణ జేయుటయచితవనిరాణితో
మనవియొసర్పిరి దయ్య నామెకి సరికట్టి యిట్టియ నాశ్వశివ
యములలో జోక్యముగలుగఁ జేసికొన నొదని గట్టిగ మంద
లిచినందున గోహిణియే కాక యితరులు గూడ నట్టిపరాధ
వమె తమకు నరుగుపని భయపడి రాణితోదత్తువిషయమై
ప్రసంగించుట మానికొనిరి తనమాట విసలేదని జన్వంతరాపు
దత్తు పై నలుక బూని వానిపై సాక్ష్యము గుదుర్చుచుండ
లంచము దనకు నీయలేదని గోమోక్షితా వలకవహించి తన
తోంటికోసము నీవునుదీర్చు కొనఁజూచుచుండెను. దత్తుతనకు
లంచము నొసంగినచో గోమోక్షరావు క్రుతికక్షలోనిఁవాడని
కోపము వదలి వానినివిడిచియే యుండును. గోమోక్షిధనము
సధికారము ప్రధానముగాని తనకక్షనీతి ధర్మము మొదలగు
వట్టింపులు లేవు. అప్పటికింకనుశ్యామసుందరుని బానముదని
యగుమురళీధరదాసును వీనిసోదరి యగునానందయు రారైరి
ఇట్టిసీతిలో స్వపరపక్ష సహాయశూన్యుడను, విచాగవిస్మయము
నిరంతరార్థమిచ్చుచుండ సగుశ్యామసుందరదత్తు కొత్తాల్లుగారి
యెదుట నిలవఁ బెట్టబడఁ జూడ వచ్చిన జనులెల్ల
వాని సౌకుమార్యమును దలచియు గుణములఁ దలచుయు
దానితులై కేటి యాతనిఁజూడఁజాలరైరి. దత్తుతో నుండిన
మాత్రుగుసేవలు సాక్ష్యమునిమిత్తము కొత్తాల్లువలనరప్పిం
పబడి యెదుట నలిచిరి. ఋషికుటీరములోనుండి దొంగవల

యని మొందుటచే నాతని సాక్ష్యమునకు నవి వాస్తవై-
 త్రిందటిరాత్రయే కొత్తలు కట్టి పంపించునని నాండుని
 బయలుదేరెను. కాని యప్పటికి గచ్చేకొండ రావడము
 విస్తరిముగ నరిగెను. కాని విచారణ మామోక్షి కామంలో
 మూసెమిట్టకట్టి ముగిసెను. కాని విచారణ మారంభము
 కాగా గొత్తలు దత్తుని గురిగొవి “నరమాంజేసితివా”
 యని యడిగెను. నేను బుద్ధిపూర్వముగ నరమునుజేయ లేదని
 ప్రత్యుత్తరమును జెప్పి యెదురుబెనురు లేక యొకదినానికి తి-
 వలె నిలుచుటచేను. తరువాత సాక్ష్యవిచారణ మారంభించి
 కొత్తలు మువ్వరు నేవగులలో నొకని నీ నిషాదుముఠ
 గూర్చియడుగ వాడిట్లనియె. నేనీరీగిసపటగు నబ్బము మునివి
 చేసెదను. ముషికుటీరములో మే మందఱ ముడిగ కత్తునరు
 గండాభిల్లుని దన వెంటఁ దీసికొని యొక్కడికి బోయిరి. అర్థ
 రాత్రికియిదిని దా నొంటరిగ వెంటబెట్టుకొని పోనిదగయు
 నది ప్రమాదకారణ మనియు మేము వలదని వాదించినను
 మామాటలు విసక యతఁ డట్లు దొంగతో నెలకొయ్యిగెను.
 మేమును వెనువెంట రహస్యముగ సరిగి వారి సభాసభా
 గొంతవింటిమి. మాకు వారిమాటలు స్పష్టముగ వినిపడఁ
 లేదు. కాని “నాలుగువందల రూపాయలు కావలెను. లేని
 యెడల నేనునిన్ను విడువను” అను మాటలు మాదెవ్వఁబడి
 నవి. తరువాతఁ గొంతసేపటికి దొంగ పాతీసాయి నాడని
 యాతఁడే మాతోఁజెప్పెను. ఇంతకుమించి మేమేమియు
 నెఱుంగము. శ్యామసుందరుఁడానుడువుల నాలకించి వింత

ఇలా వ్యవహరించి, బంధువులయొక్క ద్రోహసాహసముల కచ్చగుచు “ఇది కేవల మబద్ధము. దౌలతరావు మొదలగు వారి కుట్ర” “ను దత్తు వలచుట కాపహించి “భీ నోరు మూయుము. నన్నెవరడిగినారు? ఇతరులజోక్యము నీకెందుల” కను గోమోజీరావు వానిని ఎండలించి రెండవ సాక్షిని విచారించి నేయనాడును మొదటి వాడుప్పగించిన పాతమున యప్పగించి దత్తునకు యతియు అక్కడమును గల్గించెను. మూడవవాడు కొంచెము సేపుకుడు గావున సాక్ష్య మిచ్చునప్పడ నొడబడి యొకమూలజెప్పి తనసాక్ష్య మిరువురునుగూడ నిరధికము నేయుటయొక్క సదుము నొకసారి “బట్లు నిన్నెవరు చెప్పిన న్నా”నని దత్తు బెడరించి యామగ “దౌలతిగావు చెప్పిన న్నా”నని “లేదంటి నీ నే చెప్పినానంటి” యని నొడక నాదంభించెను. కచ్చరిలో వేసుక చూడవచ్చి కూర్చున్న దౌలతిరావు మొగము చిన్నబోయె చూడవచ్చి వాదండు మిక్కిలి యహల్యయ మనస్థయ మని యటచి చచ్చుట్లు గొట్టిరి గోమోజీరావు మిగూల గోకముతో చీ మూర్ఖుడా! నీదొంగసాక్ష్యము నేనమ్మను. నీతోడి వారిద్దఱు నిదముబలుక నీవు దత్తువద్ద లంచము బుచ్చుకొని యబద్ధమాడెదవా? చూడు నిన్నెమి చేసెదనో. చూడుచుచి యావెంగలి బంధువులను జాలినంత సీటికి ముందు బెట్టెను. దానితో వాడు తిరుగు దెలివిదెచ్చుకొని చెప్పనలసివట్లు చెప్పెను. ఇంతలో బల్లకిలో గూరుచుండి ఋషి యరుగుదెంచు యగ సభ్యులును గొత్వాలును గూడ నాతని సన్మానము నేయుటకు లేచి నిలిచి నిమస్కారము

జేసిరి. ఋషి నారాయణ నారాయణ యనుచు సదతః
 గూర్చుండు నియమించి యున్నతాననమునఁ గొర్వాలునకు
 సరాసరిగఁ దానును సుఖానీనుఁడయ్యెను. అసంతరిము పిఠయ
 విధేయతా పూర్వకముగ ఋషి నిగన్తోని కొర్వాలు మీఁ
 విషయమునఁ దెలిసికంతఁ జెప్పవలయునని నాప్రార్థనయన
 ఋషి యిట్లనియె. నన్ను మీరు క్రుశ్న వైవహద్యు. భగ
 వంతుని మోముఁజూచి నిష్పక్షపాతముగ నేను జెప్పెదను.
 శ్యామసుందరదత్తు నాకుఁజీరిమున కిచ్చుడిచ్చుడు సచ్చులు
 కలదు. నాతో రహస్యమునఁ గొన్ని కొన్ని యోచనలు నేయఁ
 బ్రయత్నించెను. దొంగ పాటిపోవుటలో దత్తు పొరపాలు
 పడెనో బుద్ధిపూర్వకముగఁ జేసెనో దెప్పఁజాలను. రాజభక్తి
 యతనికి విస్తారముగ నున్నదని నమ్మఁజాలను. పొరపాలు
 చేతనో బుద్ధిపూర్వకముగనో రాజద్రోహము జరిగిసినది. గనక
 శిక్షకుఁ దగినవాడె యని నాకుఁ దోచుచున్నది. ఇతఁడ
 సత్పురుషుఁడని నాయభిప్రాయము. అని ఋషి పలుక “భీ!
 ఈ ఋషి కూడ సబద్ధమాడు చున్నాడు. ఏమిది” యని దత్తు
 బిగ్గరగ సరచెను. “అయ్యయ్యో! దైవస్వరూపుఁడగు ఋషి
 యబద్ధమాడుచున్నాడని యనుటకు నీనాల్కయెట్లాడెను?
 ముఖుఁడా నోరు మూసికొను” మని గోమోజీరావు
 దత్తును గదిమి యాయభియోగము నిట్లు సమాప్తము చేసెను
 టయీ శ్యామసుందరదత్తు! నీయందమును నీవయసును జూడ
 నాకు మనఁగు గరుఁగు చున్నది. కాని నీ చేష్టన, నీ స్థితికిని
 నయమునకును దగినవి కావు. చిక్షుతనమునందే యింతటి

కుట్రలు చేసినవాడవు. నీవు పెద్దవాడ నగుదువేని లోకములు ముంచివైచెదవు. అంతటి ధర్మస్వరూపురాలిని మోసముచేయుటకు నీచున సెట్టులాప్పినది? ఋషిమాటలఁ బట్టి చూచిన నేనకుల సాక్ష్యము బట్టి చూచిన నీవపరాధివని నాకుఁ దోచుచున్నది. నీకిప్పుడు శిక్షవిధింపవలయును. అయినప్పటికి దత్త వాని మాటల కడ్డము వచ్చి “అయ్యా! మీరు నాకు విధించెడు శిక్ష మరణముకంటె నెక్కువగ చుండదు. నేనెందుకు సిద్ధముగ నుంటిని గనుక నేనెరింగిన నిజమందరముండుఁ జెప్పుచున్నాను. దొంగయు మహమ్మని పంటివాడె. నీవును, జన్మంతరావుతోడను దౌతరావుతోడను జేరి పెక్కుకుట్రలు నేయుచు నేమియు నెరుగని వానివలె వేదాంతములు పలుకుచున్నావు. నీకుట్రలు నేనెరుగుదును. నన్ను గోసినను రాజద్రోహము నాదగ్గర లేదు. నేను ఘనమైనచావు జచ్చుచున్నాను నీవు నీచమైన బ్రతుకు బ్రతికు చున్నావు. ఎప్పటి కయినను నీసంగతి వెలుతురులోనికి రాక మానదు. డంబము చిరకాలము దాగ” దని దత్తు జనులు పిస్మయమును జాలియు నొందుకట్లును గోమోజీరావు నిశ్చేష్టుడగునట్లు నిష్ఠుగముగఁ బలుకుటయు సభయెల్ల నిశ్శబ్ద మయ్యెను. ఋషి వచనంబుల నమ్మి కొందరు శ్వామసుందరుఁడు దోషియని వాదించి వానిమాటలు విని కొందరు దత్తు నిర్దోషి యనియు మరణమున కనర్హుఁ డనియు నెంచి కొత్వాలు తీర్పు నియ్యక ముందే దత్తాతని గ్రూరవచనములచే నొప్పించుటచే నతఁడేమి విపరీతపు తీర్పు నిచ్చునో యని యోచింపఁ దొడగిరి.

అంతలో నొకసేవకుడు త్వరితముగ వచ్చి కచ్చేరిలో నున్న
 జనుల నొత్తించుకొని కొత్తాలు సమీపమునకుఁ బోయి
 నిలిచి వానిచేతి కొక తీగ నిశ్చయించి జూరకు ముట్టగా
 జడువుకొని గోమోజీరావు చిహనగవుతో నభ్యర్థింపజూచి
 “చూచితిరా బింబ! ఇట్లుంటే దరదత్తుపైఁ బ్రసాదము
 రాధాకాంతరావు నాకు వ్రాసిన లేదెట్లున్నదో చూచు”
 వని “నీవును నేనును స్నేహితులు లగునని యెఱుఁగెడు స్థానిము
 కామాదులు. కాననినవాడవు. గొప్పయ బోగమున
 నున్నందున నాకీమేలు జేయుము. ఇట్లుంటే నీవు
 స్పృహనికొందెచ్చుచున్నావు. వాడు నాకు బ్రత
 ప్రాయుడు. వానిమీదద నచ్చిన యీ కుటుంబము నీవు
 తప్పించి తిక్ష నేకుంటి వాడు తప్పించుకొంటే జేష్ఠుల
 పులు కాపాడుము. నీమేలు మరువదు. ఇట్లు రాణిగారు
 దూర జేసమాన కంపిసాగు గనుక ప్రయాణమునకుఁ బోయి
 నేను నీతో స్వయముగ మాటలాడఁ జూచెతిరు. నీకుఁ గావల
 సినచోఁ గొంత లంచము కూడ నేనా జాగ్రత్త పెట్టగలను.
 ఎట్లైనఁ గుఱువానిని విడవుమా. రాధాకాంతరావు” అను
 నొకచీటి చదివి వినిపింప నభ్యులు రాధాకాంతుని తెలివి
 తక్కువను న్యాయవిరుద్ధబుద్ధి వేనొళ్ళ నింపించిరి. అట్టివీరి
 బాహ్య మగుపనాలోచన పూర్వకకార్యము రాధాకాంతుని
 వంటి లోకజుండు చేయుట యనుచిత మనుయు సుగుణశత్రు
 వుని పేర సత్వరహస్యము లగుజూబులు వ్రాయుట బుద్ధిహీనత
 మనియు రాధాకాంతునికీతికథంగముగలిగినదనియు దత్తు

విచారింపఁదొడఁగెను. తేభను జదివి గేమోడరావు బిట్టలు కఱో బండ్లు గీటుచు గ్రుడ్లెఱ్ఱఁజేసి నాకు లంచము నిచ్చుటకు రాధాకాంతరావు ప్రయత్నము చేయుటచూచినారా! బుట్ట పోయినను నేను లంచము దీసికొందునా? నన్నింతయవమా నము నతిండు చేసి నందుకు నేను రాణితో జెప్పి దీసికేనదగినంత చర్మ జరఫక మానను. అనుచిత మయినయీ తేభను వ్రాసి రాధాకాంతండు తనసీచబుద్ధిని గనబరచుకొన్నాఁడు కానినేను రాణివిషయమై యన్యాయము చేయుదానా? ముక్కుకునూటి గఁ బోయెదను నా సంగతి యెవ్వరెఱుఁగు. అని కలికి తక్షణమే తీర్పు జెప్పనద్యుక్తుం డయ్యెను చూడవచ్చిన వారందఱు చెవులు దోరబెట్టుకొని తీర్పునిపి సిద్ధముగ నుండి శ్యామ సుందరుండు నిశ్చలవృద్ధయమునో దనగతి! జెవులారవినుటకు వేగిరవడుచుండెను. అప్పుడు గొత్వాలిట్లు తీర్పు వినిపించెను. “ఓయీ! శ్యామసుందరా! నీవు చేసిన రాజద్రోహమునకు నీకు నేను మరణదండన విధించినాఁడను. రేపు సాయంకాలం నీ కురిశిక్ష యగు” ననిబ్రతాతులనుజూచి వీనిని జెరసాలకుఁ గొనిపొండని యాసతిచ్చి వెంటనేనభాస్థానమును విడిచియీ తిండు రాణితో దన తీర్పునామోదింపఁబడ జేసికొనుటకంతివు రికఁ జనెను. తీర్పువిని జనులు రామరామ! హరిహరీ! ఎంత కష్ట మెంతకష్టము! అయ్యో! యనుచు విలపించి యొక్క రొక్కరుగ గోమోడని నిందించుచు నిండ్లకుఁ జనిరి. అపవనర మగు మనోవృద్ధ దొంగించి కమలను సందర్శించునుఖమును ద్వరితముగఁ జేకురఁ జేసినందులకుఁ గొత్వాలునకు మొక్కుచు

శ్యామసుందరుడను మొక్కవోనిమనోధైర్యముగలదను గా
వరపాటు తేనిచూపుటతోడను రాజభటులచే జేయవలయు
గొనిపోయెడు చుండెను. అంతలో మహాపురమునుండిదత్తు
యొక్కసోదరియగునానందబాయియనామ మగఁడుమరణి నా
నును వచ్చి వానిదురవస్థ విని విలపించు చుండ నొంద
కడసారి తనముద్దులతమ్ముని జూడఁ గోరుటచే మురళీధరుఁడు
త్రోవలో దత్తున కెదురుపడి యాతనిజూచి మనస్సును చెడి
పగచి సోదరి కొకసారి వానిఁజూపుమని బంబ్రోతును వేఁడ. కొ
నెను. తనసోదరి నట్టిసమయమునఁ జూచుట కిష్టములేక దత్తు
వలదని రాజభటులతో వాదించినను దయాభీ గగువారువాని
మాట ద్రోసితిన్నగావాని నానంద కడఁగొనిపోయిరి.
లావణ్య విరము గురియు తమ్ముని మొగము పిన్ని బోవుటయు
దీర బాహులు వెనుకకు విరుగఁ గట్టబడుడయుఁ జక్కినితెలు
వెంట్లుకలు జీతాగుపడుటయు విచ్చ కత్తులతో రాజభ
టులు వాని వెంబడించుటయుఁ గనఁగొని యానందడఁదంబు
పగుల దుఃఖము పట్టలేక యోతమ్ముడా యని కేక వైచి
మూర్ఛిలైనా. తనలో సమానదుఃఖతుడైన మురళీధరునిచే
జేయబడిన శైత్యోపచారములచే నామ తలివినొంది హా!
తమ్ముడా! యెంతకష్టమురా నాయనా! నేనెట్లు బ్రతుకుదు
నురా తండ్రి! నీకుఁ బెండ్లివారు వచ్చినారు. వారిలో నేమని
చెప్పనురా నాయనా! నా వరాలచెట్టా! నిన్నుఁ జూచికొని
నాముద్దులు ముచ్చటలు చెల్లునని మురియుచున్నానురా
తండ్రి! ఈపాపిష్టి యుద్యోగము నీచావునకు వచ్చినదటరా!
ఇంతమందియుండ దేవునికంటికి నీవే కనబడితివటరా! అని

చిరిపిరివిధముల గుండెలు బాదుకొని తల గోడకువైచి కొట్టుకొని యెక్కడవైన ముష్టి యెత్తుకొని బ్రతుకకుండ నీకీకర్మమొదలు నచ్చెనోయి! మీ బావను వేళాకోళము జేసెడు వారెవరు బాబు! నాతో మాటలాడవేమిరా! నామీదఁ గోపమా" యని గడ్డము పట్టుకొని బ్రతిమాలుచు ముద్దుబెట్టుకొనుచు నేడ్వసాగెను. "అక్కయ్యా! నాఋణము తీరిపోయినది. దుఃఖించునఁ గార్యములేదు. నేను నీవాడను గాను. బావా! ఆమె నూరడింపు నాకు సెలవిమ్ము. పోయెద" నని పలికి దుఃఖమాగక తానుగూడ సోదరిపడిలోఁ బండుకొని దత్తు పెద్ద పెట్టున నూకమాలు రోదనము నల్పెను. ఆదుఃఖము జూడలేక బంత్రాతులు గూడ నేడ్చిరి. ఇందను రాజభటులు దత్తును దీసికొని పోవుటకుఁ బ్రయత్నమునేయ, నానంద దుఃఖావేశముచే నొడలెఱుంగక "ఓరీ దుర్మార్గులారా! నాతమ్మునిఁ దీసికొనిపోవుటకు మీరెవరురా? మిమ్మును జంపివైచెదను. నాయెదుటనుండి పొండి" యని విఱిచి కట్టబడిన దత్తుయొక్క చేతులను విప్పసాగెను. మురళీధరదాసును రాజభటులును వారింది యామెనొక మూలగదిలోనికి సాయమా బట్టి యీడ్చుకొని తోసికొనిపోయి యందుఁ బడవైచిరి. తరువాత నానంద మూర్ఛిల్లినందున నదియే దాఁటిపోవుటకుఁ దగునమయమని దత్తు "బావా! నామీద దయయుంచి నేనిదివఱకుఁ జేసిన తప్పులు క్షమింపుము. నాయాస్తి నామేనల్లునికి వ్రాసి నన్ను జ్ఞాపకముంచుకొనుము. మాయక్కను దయతోఁ జూచుచుండుము." అని బంత్రాతులతో గుమ్మము దాఁటి వెడలెను. మురళీధరుడు వెను వెంటఁ జని "నాయనా నిన్ను క్షమి

యించుటకు నీస్వల్ప జీవితకాలమున నీదగ్గఱఁ గలిగిన తపః
లేవి? నాకుడిభుజము చడిపోవుచున్నది. మేము స్వల్పమునలే
నీవున్నావుగదా యని నిన్ను నేను ఎఱ్ఱముకొన్నాను. నీవు
సన్నేకాకినిజేసి నీతొవను బ్రవుచున్నావుగదా? నా బుగ్గ
నీయందము పాపాలు గావనిపి దనము వచ్చినది.” అని వి
పించెను. అంతలోఁ భలులు వేగిగపడి గోమోజీ రావునకు
దత్తక్షుడకు నచ్చుటఁ దెలిసినఁ దమకు మాటవచ్చునని
యాదత్తును చెఱసానికుఁ గొనిపోయిరి. ఆదినముననే భోజ
నమునకుఁ దన యానందా మురళీధరులు మహానాథుని పిలిపిరి.
రాణ దత్తునకు గోమోజీ విధించిన శిక్ష సంగీరించెను.

జదు నాల్గవ ప్రకరణము

టనీ! నీతా! నీవు చెప్పెను కథలు మిగులఁ జదివినవి
తితో నిండియుండును. ఇంత చిన్నతనములో నిండితివి. పుత్రి
ముల నెన్నఁడు నేర్చుకొంటివి? ఒక పర్వాయము కడకు
చెక్కలగునట్లు నవ్వించగలవు. మరియొక పర్వాయము
భోరున నేడిపించగలవు. హాస్యశృంగారరసములు నీ
సొమ్ములేయని తోచుచున్నది. నీవు వివాహముజేసికొని
నీయత్రవారియింటి కరుగుదువేని నేనెట్లుండగలను? అని ముక్తా
బాయి తన కెదురుగఁ గూర్చుండియున్న నీతాబాయినిఁ
గూర్చి పలికెను. రాధాకాంతరా పప్పుగించినది మొదలు

దాసియగు నీతాబాయి రాణీయెడలఁ దత్తుమారిక యెడల
 నత్యంత విధేయతతో నెడచుకొనుచు నమయోచితముగ వారి
 చిత్తరంజనకరము లగు వినోదకథలఁ జెప్పి వారిచే శ్లాఘింప
 పఁబడుచు పచ్చెను. మొదట నామె ముక్తాబాయిగిమిత్ర
 మేర్పరచఁబడినను దనవాక్సచుత్కారముచేతను వాక్సచు
 త్కారమును మించుముఖ సౌందర్యముచేతను, ముఖసౌంద
 ర్యము సతిశయించు విసయాది సద్గుణసంపదచేతను రాణి
 హృదయమును గూడ నాకర్షించినందున రాణిగూడ నామె
 చెప్పుకథలను వినుచుఁ దనవిచారముఁ జూపుకొనుచుండెను.
 నీత దాసియనియు ముక్త యజమానురాలనియుఁ బేరే కాని
 వారిరువురు నన్యోన్యనురాగము గలవారై నెచ్చెలులై
 యొకరినివిడిచి యొకరు నిమేషమయినఁ దాళఁజాలక ప్రౌద్ధులు
 వుచ్చుచుండిరి. నీతిబెట్టకుండ ముక్త యేపదార్థమును
 భక్షింపదు రాత్రులు తనతల్లి చూడకుండ ముక్త నీతను
 దనమంచముపైఁ బండుకొనఁబెట్టుకొనుటయు యావనాతిశ
 యమువల్ల నుదయించుకోర్కెల నామెకుఁ దెల్పుటయుఁ
 గూడఁ గలదు. దాసి సంతదయతోడను సమానగౌరవముతో
 డను నాదరించిన స్వపరగౌరవతారతమ్య మెఱిగిన తల్లి
 యేమనునో యనుభయమున ముక్త తల్లియొదుట నితరుల
 యొదుట నీతను దాసిగాఁ జూచి యాంతర్యమునఁ జెలివలెఁ
 జూడసాగెను. అహల్యాబాయియు నీతను సామాన్యముగ
 దాసియెడఁ జూపు గౌరవముకంటె నెక్కువ గౌరవమును
 జూపుచుఁ బ్రేమము నూలుకొల్పుచు నామెకుఁ గౌరత

రానీయక బహువిధముల సరయుచు జిన్ని చిన్ని యంశములలో నామెయొకడము గూడఁ గైకొనుచు నామెబుద్ధి మెచ్చుకొను చుండెను. ముక్తాబాయి పైనుదాహరింపఁబడిన పలుకులఁ బలుకుటయు నీత సవ్యచు దీరికంతకు మీదయయె కారణము. నేను మిమ్ము విడుతునని భయపడకుండు. బ్రహ్మచర్యము తోడినే కాలము గడితేర్పవలెనని యూహించుచుంటివిగాని పివాహప్రయత్న మింతలు తలఁపు లేదు. మీరు వివాహసంతరము నన్ను విడుతు రేమో యని భయపడుచున్నాను నుండి యని పలికెను. ఆపలుకులువిని ముక్తకు శరీరమంతట గగుర్పాటుదయించెను. తలవంచుకొని నీతనుజూచి “నీకు బొత్తుగా భయములేదు. అప్పుడప్పుడిట్టిమాటలు నాకుజ్ఞాపకముచేసి నాకుఁ గలవరపాలు గలుగఁజేయు చుండువు. నీవావిషయమై యెత్తబోకు” అని మందలించి జన్వంతరావును నేను గలిసికొను భాగ్యమే నాకుఁ గల్గునని మా యమ్మకు వానికి నిట్టికలఁతలు గలుగవు. దైవమా! మాకు సంయోగము గలుగఁ జేయవుగదా? అని చింతింపుచు నీతతో స్త్రీకిందిసంభాషణము జరపెను.

నీత—అమ్మా! గంగాధర జన్వంతరావుగారు మీకుఁ జవ్వక లభింపఁగలరు. చింతవలదు.

ముక్త—కోరికలతో నాకుఁ బనిలేదు. అది వ్యర్థమనోరథమని నేనెరుఁగుదును. విరోధముచే మాయమ్మ నన్ను మరియొకరిని వరియింపుమని నా కాజ్ఞాపించును. ఇట్లము గలవానిని విడిచి వేరొకనిం జేసికొనుటకంటె మరణము మేలు.

నీత. నిజమే. అందుచేతనే కమలాబాయి పాపము దొంగిలరావును సరించుటకంటే మరణముచితమని యట్లు చేసి పది. మీయమ్మగారి పాలనములో నిది యొక్కటియే ఘోర మైనకార్యము జరిగినది.

ముక్త—అవును. ఆమె కిడు సందకలైయుట! నిష్కారణముగఁ జచ్చినది. సరే చచ్చినవారిజోలి మన కెందురు? నాకాసంగతులు దెప్పకుము. రాత్రి వీడకలలు వచ్చును. నీ వేదైన నొకవిసోదకధ జెప్పము. నీవు కథలను జెప్పి నానో గ్వముఁ గలుగఁ జేసిసందుకు ముందుముందు నీకు నేనొక యుపకారము జేసెదను. ఇది నావాగ్దానముగ నీవు గ్రహించుము. నీయందు నాకట్టిదయ గలదు.

నీత—(నింతోవముతో) అమ్మా! ఎందు నాకొక్క సరిము. సమయ మైనప్పుడు తప్పక యియ్యవలయునునుండి. ఈవేళ మీరు వింతయైనకథ జెప్పెదను. అమ్మగారు కూడ వచ్చి యాలకింపవలసివెట్టి కథ. వారువతురేమో మీరు కనఁగొందురా?

ముక్త—అమ్మగారు కథల నాలకించుటకు మనస్థిమితము గలవారు గాలేరు. రఘునాథరావు దేశము పైవచ్చుచున్నాడని తెలిసి న మీఁదికి రాధాకాంతుని బంపినది. ఇంకను రాధాకాంతుని యొద్దనుండి యుత్తరము రాలేదు. అతఁడుగూడ శత్రులఁ గలసినాడని యీవేళ దుమారు బయలుదేరినది. రాజపుత్రులు నింబపురము మీఁదికి వచ్చుచున్నారనియు సైన్యముల సంఘమనియు శివనానాజాబులు

నాసినాడు. లేఖను జూడంగనే మాయమ్మగారికి గుండెలో తాయి పడింది. అదిగాక క్రొత్తహాల్కా రొక్కడు మాజ్జాతి బయలుదేరినాడంట, వానికి సెండో రేపో కట్టాభిషేక మగునంట. ఇవి యన్నియు సీవేళయదయమానఁ దెలిసినవి. ఆమె కేమియుఁ దోచుట లేదు. ఇంతియేగాక గండాభిల్లను దొంగను విడిచినందుకు నొకని కీడనమున నురిశిక్ష విధించినది. ఆమె యాపని జేయుచు చున్నది. అందుచేగధ వినను.

సీత—అమ్మా! యా యద్యప్తహీమఁడెవఁడు? వాఁడు శిక్షింపఁబడవలసినదే.

ముక్త—నీ వెరుంగవా? రాధాకాంతునింట నుండఁజూచుచువాడు. శ్యామసుందరదత్తు.

ఆమెవచనములు చెప్పులఁ బడినతోడనే సీత భీతకురంగమువలె బెదురుచూపుట గలిగి నాలుక కొలుగుపోయిన దానివలెఁ దడబాటు మాటలతో “హరిహరీ! ఆపిల్లవాడే” అని కూర్చుండలేక స్తంభము సకుఁ జేరఁబడెను. ఆమె యవస్థఁ గని ముక్త భయపడి, “ఏమిది? సీవు దత్తు నేమిఁగఁగుదువు? సీకింతవిచారమేల” అనెను.

సీత—అమ్మా! పాప మాదత్తు, నేనును, జన్మతనము నందు మిగుల స్నేహితులము. దైవవశమున నిటవిడిపోయిన తరువాత నేను మీయింట దాసినైతిని. అతఁడుదోష్టిగి యయ్యెను. చిన్నప్పటి స్నేహముచే మిగుల జాలిగలదు.

ముక్త—నునమేమి చేయఁగలము? రాజద్రోహము చేసిన దురాత్ముఁడు శిక్షాపాత్రుఁడని నీ విప్లవేశకదా పలికి నావు. నీ మాట నీవు నిలుపుకొనుము.

సీత—దాసి నగునేను నామాట నిలుపుకొనఁ జాలను. రాజపుత్రిక లగుమీరు మీమాట నిలుపుకొనుఁడు. నాకుఁ గావలసిన సహాయముఁ జేసెదనని మీరివ్వజే వాగ్దానముఁ జేసినారు కదా? ఇప్పుడామాట నిలుపుకొని మీయమ్మగారి తోఁజెప్పి నానిమిత్త మీదత్తు ప్రాణములు రక్షింపుదురా? ఆ మేలు నాకుఁ జేయుఁడు.

ముక్త—ఇది యసాధ్యము. రాజకార్యములలో మాయమ్మ నామాట వినదు నేనీపని జేయఁజాలను.

అని ముక్త సందేహవిముక్తయై పలుక సీత కను దమ్ముల మంచుబిందువుల చందమున బాష్పకణములు దిగజార దుఃఖావేశముచే ధైర్యము జార భోరున రోదనము నేయఁ దొడంగెను. అందుచే ముక్త జాలిగొని యెటయినఁ దన యావచ్చుకీ వినియోగపరచి తల్లి మనస్సు ద్రివ్వదునని బయలుదేరి విచారగ్రస్తయై యున్న కాంతామతల్లియగు తల్లి గనుంగొని యొకచోట మెల్లగఁ గూర్చుండి కొంత సేపటి కామెతో, “అమ్మా! రాజపుత్రులు నింబపురము నాక్రమించినారా?” యని పలికెను.

అహ ఆక్రమింపలేదు. రేపో యెల్లుండియో యాపని జరగును.

ముక్త—అమ్మా! యీదినము నాదొకమనవి
యున్నది. నీవు శ్యామసుందరవత్తును—

అహ—తెలిసినది. చాలుజాలు! నీమనవిని గట్టి
పెట్టుము. ఆ విషయమై చెప్పకుము.

ముక్త—అమ్మా! అట్లనవద్దు. వానిని బ్రతికింపుము.
నీత నన్ను వేడుకొన్నది. నాముద్దు చెల్లింపుము.

అహ—నీకు భయభక్తులులేవు. రాజకార్య విషయ
ములలో నీకు జోక్య మెందుకు? ముక్కుపచ్చలారని పసి
దానవు. నీవు నాకు రాజకార్యములలో నాలోచన చెప్ప
వచ్చితివా? ద్రోహులను నే నురిదీయించెడి నీ సిఫారసువిని
రక్షించినచో రాజ్యమునకు వైఫరీత్యము తప్పక వచ్చును.
నీ వెన్నడు నికమీంద నిలువంటి స్వాతంత్ర్యములు నైకొని
నాకు నేవిషయమున నుపదేశము జేయకుము.

ముక్త—అమ్మా! నేనుకదేశము చేయలేదు. నేను
బ్రాధించుచున్నాను.

అహ—ఆదాసి వేడుకొనుటయు నీవు వేడుకొనుట
యునా? ఏమీ! కొంచెము దయతో నాదరించుచున్నామని
దానికి నొడలు చెలియుటలేదా? దాని యగుతనయంతర
మును రాజనగు నాయంతరిము నెరుంగక నీత సిఫారసులు
చేయ సాహసించినదా? జాగ్రత్తయని చెప్పు. ఆస్యమయిన
కొండ నెందతో సిఫారసులు చేయుచుందురు. కనుక నీవూ
టనే వాని నురి దీయించెదను. నీత్రోవను నీవు పోయి చదువు
కొనుము. నేనిట్లన్నానని విచార మొందకుము.

అస ముక్తాబాయి యడకుబోతులసమును దుఃఖమును
డె దమున నెందడింకఁ జెన్నవోయి తల్లివద్దనుండి పోయి
గంపెంతియానతోఁ దశకై యెదురు చూచు నీతతో నిరాశ
గొలుపు నీపలుకులఁదెలుప నామె విన్నవోయి విచారభార
ముచే నన్నము నీర్పు ముట్టఁ రోజుచుండెను.

ప దు నే న వ పు క ర ణ ము

ఉదయగిరిశిఖరంబునెర తనంపుబంతిచాయల్ బభాకర
బింబంబు నేత్రానందకరమై పొడసూపి యజ్ఞానముఁ బాపున
ద్దురూపదేశవాక్యములవలె సంధికారిమును బావుతనకీరణ
నహస్తిములచేదగమున కమితోపకారిము నొసర్చెను.
వ్యాఘ్రసింహాద్వారమృగములు చీకటి గుహలలో దాగి
తమవేట కనుకూలముగఁ బగ లేటికరుదెంచె నని విచారింప
జొచ్చెను ఆ సమయమున చుహచాపురసమీపారణ్యమున
నొకయన్నత పద్వితశిఖరముపై వేసవేలుజనులు చేరి మహా
కోలాహల ధ్వనోఁ జేయుచుండిరి. ఏనుఁగుదంతమాలు నడవి
కుంచికొమ్ములు నెమలిపింఛములు పలు విధములగు పూసల
పేరులు మొదలగుననాగఁకతిసూచించునలంకారముఁ గైకొని
భిల్లులునాగరికితి సూదించువేషముతో గొందరుపురవాసు
లునాగుధ్వస్థిశీలో నుండినకొందరు కాంపులునువచ్చితత్పర్వత
మున నాతుతిరతో నొకమహాకార్యమునకెదురుచూచు చుం
డిరి. పర్వతముపైఁ జల్లదనమును వెడఁజల్లు విశాలమగు పం

దిక్కు వేయఁబడియుండెను. పంగిళ్ళనుసలు దెనలనుమంగళకరముగఁ గట్టఁబడిన పచ్చనిమామిడాకుల తోరణములతో దండలుగఁగట్టఁబడిననవపువ్వుమూలును స్తంభమాలకు జతగ నాటబడినకదళికాతరువులును దత్తదేశమునకు శృంగారలక్ష్మిని రాజ్యలక్ష్మిని నాహ్వానము నేయుచుండెను. ఈకోలాహలముతో జనము నుహోత్సాహధరితమునెక్కులై యుండఁగొందరు పెత్తనముచహించి నందడి నేయనలదని జనము నాజ్ఞాపించుచు హస్తములయందుఁ దమకు నెవ్వరు నీయనియధికారమును దెల్పుకొని గాలిచ్చి యటునిలుఁ దరుగఁసాగిరి. అంతలో “నిశ్శబ్దముగ నాంతుకుపచ్చుచున్నారు. నచ్చుచున్నారు జాగ్రత్త” యనుపలుకులు విసఁబడఁ బ్రజలందరునచ్చుచున్న యాపురుషునిపై గన్నులువిగిడ్చి చూడసాగిరి. అప్పుడు ముందును వెనుకను నిరుగెలంకులను హస్తముల దండములు బూని వేత్రహస్తములు స్తుతిపాఠములు నేయధనము యెఁబెట్టుటచే బల్లెనుండి వచ్చిన లోభి బాహ్మణులు స్వస్తిచెప్పి దుర్గంధభూమివృక్షుగు నొకయడవియేనుగుపము నెమర్చబడినపాతయంబారిలో బాలీనునకుఁ జేరఁబడి యొకసుందరపురుషుడిరుపదియారునందత్పరముఁవయన్న గలవాఁడు కూర్చుండి యెడనెడఁ దనరాకక్షైపజలు గావించినయలంకారమునకు మెచ్చుకొనుచు వచ్చెను. అంబారిలో నాతని కెదురుగ నొక నల్లనిస్థూలకాయఁడు కొన్ని రాజకీయవ్యవహారముల నాతనితోముచ్చటించ నీ బాహ్మణులయూఁచుచుఁ గేలనప్పుడే తొమ్మిది పోదోమినఖడ్గము తిళతళ మెఱయఁ దనభవిష్యద్వృత్తిమును బండిళ్ళుధ్యమున నిలిపెను. వెంటనే చాలత

రావు మెల్లగా సంతోషిగా యాబాలునిగూడ విశయము తోడను భయముతోడను నొకరత్న కంబళముపై దింపెను. దింపునప్పటికి భిల్లులు ఘోరముగా నాదములు చేసిరి. పల్లెనుండి వచ్చినకావులు భయముచే నొత్తిగిలిరి కొండరు మనకొత్త హోల్కారుగారు వీరే యని యాబాలుని జూడదొడంగిరి. గండాభిల్లు తాంతియాభిల్లు వెనువెంట నడువ చోవుదారులు మనఃశుభ్రము నొత్తిగించి మాగ్గము జూప, చాలతరా వొక హస్తమును పారిహార పాండ్యాజీయొక హస్తమును బట్టి తన్ను నడిపించి బాలుని వచ్చి సభాంతరిమున వైవబడిన యొక వేదికపై నున్న చిన్న కుర్చీపైఁ గూర్చుండెను. దాని ప్రక్కనే సింహాసన మని యొక పెద్దపీఠము వైవబడి యుండెను అందరిఁడు సుఖాసీనుఁడయి నెరిగి వారి సభ్యులందఱుఁ దమతమయ ర్హాసములపైఁ గూర్చుండ సంతట చాలతరావు లేచి సభలో నున్నధ్వని నివారించి యిట్లుచెప్పెను. ఓహో! ప్రజలారా! మిమ్ముల నిక్కడను నేను రావించిన కార్యము మీరెఁదఁగుదురు. ఈ దినము సుదినములలో సుదినము. ఈయన మనయేలిక యగుహోల్కారుగారు. తనమనఁడు గతించినపక్షమున నీయననే పెంచుకొమ్మని మహారావు హోల్కారుగారు మరణశాసనము వ్రాసిరి. ఈయన యున్నతమైనహోల్కారు కుటుంబమున నుదయించినవారు. ఆఁడుదాని యధమపరిపాలనములో నుండుట కిష్టము కరువు గల మగవారి కుండఁగూడదు. మీరీమహారాజుగారి పాదములు నమ్ముకొని యుండుఁడు. ఈయన ధర్మప్రభువులు. వెనుకటి హోల్కారుగారికి సన్నిహితజాతులు ఈయనను

బెంచుకొమ్మని జన్మంతరా వెన్ని చెప్పినా రాణి వివ
దయ్యెను. మీకందరకు సప్తమి ముసల నీయనకు బట్టము
గట్టెదను. ఇది మీకు సమ్మతమేనా?" అనిదొలెరా వ్రుహస్ప
సింహ, భిల్లులు కావులు మొదలగు వారందరు నైకకత్య
ముగ చూకు సమ్మతమే చూకు సమ్మతమే యని యుచి
చప్పట్లు గొట్ట నారంభించిరి. మిగి మాట్టిపట్టి చచ్చుటలతో
బర్హావ్రాతమున నున్న మృగ సముహమాలు బెదరి పారు
చుండ దొంతరావు శ్రీనద్రాజాధిరాజ శ్రీమహాకంఠశ్రీ
యిమారువదపాదుమా శ్రీమహాదేవ విఘ్ననాథి గోపంధి
శాయాజీహోల్కారుగారు! దయచేసి సింహాః పమెక్కుడని
యాతని సింహాసన మెక్కించి మొఁక జరీకుళాయినిదెచ్చి
క్రస్తుతి మినియే నవరత్న కిరీట చుని వానిశిరమునక బెట్టెను.
తది నాతి హరిహరపాండ్యాజీ శిధి "టజనలారా! ఇంక
మీంద మనయేలిక శాయాజీహోల్కారుగారు. అహల్యా
బాయికి మీరుదమ్మిడియైనక గప్పము గట్టవద్దు. కట్టినచో
మరల మనరాజుగారి కీయవని యుండును గనుక మీరు
రెండుసప్తములు గల్గి చెడిపోదురు. ఇందూరు రాజ్యమున
నున్న గ్రామముల కన్నింటికిని నీవిధముగానే మేము త్రవములు
తాళిలు వ్రాయుచున్నాము అహల్యాబాయి రాణి యని
యెంచి నవారికి మానిప్రాణములు దక్కవు. ఇదివరకున్న
యుద్యోగస్థలం దీసివైచి క్రొత్తవారి నేర్పరుతుము. మీరం
గు మహారాజుగారికిలోబడినట్లు మీధర్మిఁ దెలుపుండు"
సింహనాదముతో నరచెను. అంతటి గండాభిల్లు తాం

భిల్లు మరికొందరు యింట్లో కరణాలకు జేరి రాజసింహాసనమునకు సప్తాంగ సమ స్కారమొనర్చి తమ కతుల విడులు రాజున కందిచ్చి యందు మూలమున దమ రాతనకి లోబడుటచేలిపి “స్వామీ! మేము మా కన్నులను మీకిచ్చెదము. అహల్యను రాణిగా నెంచము. మేము మీకొరకు హోల్కారు రాజ్యముకొరకు బ్రాణములు ధారబోయుదుము. దేశముల దోచుకొని యామెతోఁ గత్తిగట్టి యుద్ధము జేసెదము. అని ప్రమాణముల జేసిరి. అంతట శాయాజీహోల్కారుమహారాజుగారు సింహాసనము విడిచి లేచి యిట్లనిరి. “కావున లారా! మీకందరికు సమస్త సుఖములు గలుగునట్లు మేము పరిపాలించెదము. అహల్యబాయి కాలమునెమికిఁ గలకెవ్వం లన్నియు నశించెను. ఖర్చులకుసామ్య గావలయును గనుక మీరు పన్నులు త్వరగా దాతరావునకు పారిపారునకు జెల్లింపుఁ” డని దాతరావును జూచి నిన్ను మానెనైశ్యము నకు నేనాధిపతిగా నేర్పరచినాము. పారిపారున జన్వంత రావును మంత్రులుగా నియోగించితిమి. గండాభిల్లు మిన్నె సుల్తాను బిరుదముతో యడవుల నే నావేశింపఁ. పరియు నహల్యకు జాబు వ్రాయుము. ఇందూరునగరము; కోట, సైన్యము; రాజ్యము, ఖజానా, మాదత్తజనక, లగు మా హారురావువారి యాధరణములు మాకామె వారముదినములొప్పున నక్క గింపనాసిన దనియు నట్లు సమర్పింపదేని యుద్ధము సిద్ధమని యుఁ గలవా మొనర్చిదేని ప్రాణములతో విడుచుట లేదనియు జీవితాశ గలిగినకక్షమునమాసాత్తు మాకిచ్చి

మా రాజ్యము నుండి మరి యెచ్చటికైనఁ గారిపో
 పరిసిన దనియు, నామెకు వ్రాయవలసినది. రీవాసర్కారు
 వారికిని గ్వాలియరు ప్రభువులగు సింధియమహారాజు
 గారికిని మాకు సహాయము రమ్మని యుత్తరములు వ్రా
 యడు ఇదిమీఁకని" యని ముచ్చటించెను. అంతలో గండా
 భిల్లు వదనదేంద్ర నయస్సుగఁ బోయి సుందరుడగు కాళుషి
 దెచ్చి మహారాజునకు మ్రొక్కించి "దేవా! మాతాంతియా
 భిల్లు వీనిని మార్గముమధ్యమునండి తీసికొనివచ్చినాడు. మా
 దేవతకు వీనిని బలి పెట్టఁదలంచితిమి కాని రెండుమూఁడాటం
 కములు వచ్చుటచే వానియదృష్టమున బలిమానితిమి. వీఁడు
 చదువు వ్రాత నేర్చిన వాడటఁట. వీనిని దమయొద్దనుంచుకొని
 మానిషయము లగు పనుఁజేయింపుచుండుడు" అని యాతనిని
 సమర్పింప మహారాజు బాహుసౌందర్యమునకు మెచ్చుకొని
 వానిని దామంచుకొనుట కంగీకరింప నిదివరకు రెండుసార్లు
 మృత్యుదేవతనోటనుండి బయలుబడినందులకు సంతసించుచు
 నాకాలుఁడు హోల్కారునద్ద కరిగెను. తరువాత మహారాజు
 తననిమిత్తము వేయఁబడినగుడారములోనికి నీతాలకునితోడం
 గూడి వఁదిమాగధ స్తోత్రములతో జనియెను. కావున
 తమతమ గ్రామముల కరుగభిల్లు లాయుధముల ధరించి యాపం
 దిభిలోఁ బండుకొని యక్కడికే తమభోజనములు దెప్పించు
 కొని భుజించిరి. క్రొత్త హోల్కారుగారు కట్టాభిషిక్తుల
 యగువారై గ్రామములో దెలయుటదోడినే సైన్యమభి
 యోగింపఁ జూడెను. పెద్దల్లకు వేని ఘోటకట్రమ్మచారులు

బిడ్డలులేని గొడ్డుపోతులు, కొంపలుగాల్పుటలో నారిజేరిన ప్రాధులు దారులఁ గొట్టుపచ్చిదొంగలు, బందెపోటుఁజేయు దోపిడిగాండ్లు నవలీలగ నరహత్యలు గావించుహంతులు రాజులక్ష్యములేనిగడేశారులు, మొండి బండలు, రాజుపై నాగ్రహము గలదురాత్ములు వెయ్యేల దుర్మితినడులందరు శాయాజీయహారాజు సైన్యమునఁ జేరియెపుడు దేశముగొల్ల గొందుమో యెపుడు స్త్రీలఁ జెఱఁబట్టుదుమో యని కోరు చుండిరి అహల్యాపాలనము నిష్ఠము లేనివారికిఁ గూడ నీ సైన్యము జూడ నొకవిధమైన భయముదయింప నకలదోష ములు మూతిభవించి కొలువ నధికారము నేయుకలివురు ఘనివలె శాయాజీయ వారెఁచఁ దొడఁగిరి. ఇట్లయైనమరు నాఁడుదియమున హరిహరఁడును చాలతరావు నొకటిగ గూర్చుండి యిట్లుముచ్చటఁచిరి.

చాల—ఓయీ హరిహర! జన్మంతరా వీపట్టాభిషేక మున కేమన్నాడు? నీవతని వదిలి యిక్కడికి వచ్చిశా వేమి?

హరి—జన్మంతరావునకు మనయీకార్య మిష్టము. అందుచే నతఁ డీవిషయమై మనతో మాటాలాడుట. కాబట్టి యీవేళ రాత్రి మన మిందూనగరమునకు బోవల యును. ఇష్టమున్నను జన్మంతరావు నాశ్రయించి నేనుండి నచో నాకు నొకగవ్వయైనదొరకదు. అతఁడు దేశము దోచు కొనుటకు నొప్పకొనఁడు. నీదయవల్ల నేను నాల్గుడబ్బలు సొమ్ము నార్జింపవలెనని యున్నది.

దానిని జేసే. అతఁ డెదులాడు జేసెనా చిహ్నము
రానిది దరిమి మనమే బాగుకడుదుము చూడు. నాకు ధన
మార్జింపవలెనని లేదు. నిమాలాబాయి విషయములో నాకు,
రాణికిఁ గడువచ్చి సంహార నన్నామె కూడినచూపుకుంఁ దిసి
దీర్చుకొనుటయే నామఖ్యదేశము పిల్లలుగఁవాఁడెపుకాన
లసిన ధనము నీవు దోచుకొని స్వీకరింపుము. మిఁకంటిగ్రా
హ్మణుల కీచ్చిన పుణ్యము

హరి—నీవు నాకు చేసినయుక కాగమునకుఁ జూపింతు
సింఁచితిని. శూద్రులలో నిన్ను మించినవాడెవ్వఁడు లేడు సలే
కాని యీచచ్చుముండాకొడుకను హోల్కారుగఁజేసినావేమి?
ఆనక వీరుమననైతిని బేడరాయనేమో.

దాని—ప్రస్తుతము వీనిని హోల్కారుగఁ జేసితినిగాని
రాజ్యము స్వాధీన మయినతరువాత నీయపాత్రపుచచ్చువీను
గును సాగనంపి నేనీ రాజ్యము గైకొందును. అంతవరకు
నామకా, వాని నేర్పరచితిని. ఇది రహస్యము జాగ్రత్త.

అని వారు సంభాషించునంతలో నొకకొత్తపురుషు
డటకు వచ్చుటచే వారు తమమాటలు సమాప్తము కావించి
మహారాజుగారున్న గుఱరమువైపు పరిగిరి.

ప ద నా అ వ శ్చ క రణము.

“అమృత్యా! నా ప్రాణము లిప్పటికిఁ జల్లబడినవే
నేత. నేనద్భుతవంతురాలనునుమీ” అని ముక్తాబాయియలు

కుబయు, నీశ యాత్రముతో, “అమ్మా! యేమి జరిగింది
యెందుచేత మీరదృష్టవంతులు? చెప్పవచ్చునని నాకాసం
గతి జెప్పించు” అని ముక్తను వేగిరపెట్టుటచే నామెయిట్లు
చెప్పదొడగెనా. “ఓనీ! నీత! నీవింకను నెరుంగవే! యెరు
గవా నిన్నరాత్రి మాయమ్మ సర్వజ్ఞాఘ్నమయినయొక
కార్య మొనర్చెను. శ్రీగంగాధరజశ్శ్శంతరావుగారు, దొలత
రావు, హరిహరపాండ్వాజీ మొదలగువారు దాదాపుగనూ
ర్వరుగూడి యొకమందిరమునమాయమ్మపైఁ గుర్తింబుకన్ను
చుండిరి. ఆ సాయంకాలముననే మాయమ్మగారికి వాలులేని
యొకయు లేరమవచ్చెను. ఆజాబులో వీరందరూ గుట్టలు
పన్నుదురచియు జస్వంతి రావుగారి వసంతగృహములో గలిసి
కొందు రనియు వారింబట్టుకొంటు నడియె యదననియున్నది
ఆజాబు చదువుకొని వీరావేశము నొంది యమ్ములు విండ్లుఖడ్గ
ములు మొదలగునాయుధములతో మదగజేదము నెక్కి
సయనకల్హారమాలయారుణ్యమును జూచి పోరులు భయకంపి
తులై పారవీరపురుషులచి నావ్యములుదుర్మాతులగుండియలు
జల్లుమఁజేయ బయలుదేరెను. బయలుదేరి యాకస్మికముగఁ
దనపైఁ గుట్టలు కన్నుచున్న సరాధములతో టఁ జేరికవా
టములుబలిమినిభేదించి యావసంతగృహమున వసంతజయంతి
కాంతుండగుజస్వంతుని, వానిచలిమికాండ్రను గొందరను
జూచి వారిలోఁ బెక్కండ్రొ బట్టగొని బంధించెను. కాని
దొలతరావు మొదలగువారు గోడలు దాటికలాయిసొలైరి.
అంతట వారందరూ దమకు బ్రాణదాన మొనంగుమనిరాణిని
బార్లింకఁ గాంతామతలి యగునాతలి కరుణార సెక్రపథా

ను రాలయి నుక్షమిచి యథాయహస్తాబిడెను. దొంగరావు మొదలుగు వారును దనుకులై పారిపోయిరి. కాని లేనిమా యమ్మ వానిగూడ క్షమించియుండును. వారున్ను త్సుదేవతకు బంధువుగనుచే పారిపోయిరి. నాశోరికదీర మాయమ్మయు, జన్వంతి రావుగారును సఖ్యశపహించినారు. అదియేనాకుశుభ సూచకము అద్భుతరసముదయింపఁ జాలునా పలుకులనాఁకించి నీత తనచెలిమినోరథము సగము నెరివేరిన దనునానఁదమున, దనమనోరథము పూర్ణముగ భిన్నమైన దనువిచారమునా డెందమున మల్లడిగొన నిట్లునియె. “అమ్మా! మన మిరువుర మొకశరీరముగ నుండునంతటి నెయ్యము గలవారము. కాబట్టి శరీరము సగభాగము సంతోష మనుచిరువుఁలనో నుండఁ రెండవయర్థము విచార నానుపక్షవాదముచే స్వర్క జ్ఞానము లేకయున్నది. ఇది నీకు నమ్మతమేనా? నిరవరాధి యగు శ్యామసుందరుని నానిమిత్తము బ్రతికింపుము” అని నల్ల గలువరేకులనుండి వెడలు మకరందబిందువులవలె గాఢక కన్నులనుండి జారిసనల్లని బాష్పములు ముక్తహృదయము గరగింత, నీతవిలపించిన ముక్తతనచేత నైశిత ప్రయత్నము జేయఁ దలంచి “ఓసీ యీదిసమున మాయమ్మగారు నిఁబ పురమున కరిగెదరు. రాజపుత్రులు వచ్చి నింబపురమును బట్టు కొని దుగాకధ్యక్షుఁ డగుశివనానాను బాఁగదొలిరి. అతఁడీ దిసమున మాయమ్మచద్దకు వచ్చినాఁడు. అందుచే రేవు మన మందరము నైశ్యసమేతముగ నింబపురములోని కరుగవల యును. అచ్చటి కరుగుటకు ముందె దత్తును గూర్చి చెప్పెద నీవు విచారింపక ప్రయాణమునకు సిద్ధమై యుండుము” అని

పలికి తన తల్లియొద్దకు జనియెను. అదివర కహల్యా శివ నానా, తుకాజీహోల్కారు క్రొత్తగాలోబడిన జన్మంతరావు, మొదలగువారు సరివేష్టింప రాజకార్యలోచనము నేయు చుండుటచే ముక్త తస్మియమున కరుగుట యనుచిశుచిని ప్రక్క గదిలో గూర్చుండి వారి విస్మయభావణముల నాంకింపుచుండెను. అంతట కహల్యాబాయి యుంచు విచార గ్రస్తయై శివనానాను జూచి యల్లవీయె. “ఓయీ! రాజ పుత్రులు నింకపురముపై నెంతటి సైన్యముతో వచ్చినారు? మన సైన్యమునందెంత ముఠము దీసికొని పోవలయును?” అన శివనానా సుమతీ యండునని జేడొందినాను. రాజపుత్రుల శౌర్యసంతులు. వారిని గెలుచుట యసాధ్యము కాబట్టి మన సైన్యముగూడకంఠియుండవలెను. తుకాజీహోల్కారును నమ్మిన ముందుగ సంభుడను. మీరు సైన్యముతో రావచ్చును.” అని రాణి కత్తర మొనగెను. రాణి యాపలుకుల మెచ్చుకొని “యున్నవారిలో నీవును దుకాజియుఁగాక విశ్వాసనీయులెవ్వరున్నార?” రాధాకాంతరావును నేనిదివర దాన్ శమ్మియుఁడీని. శ్యామచందరి దత్తు మరి దీయించుచున్నా ననుకోకముతో నతఁడు రఘునాథరావుతో జేరినాఁడనట. అతఁడు నాశస్రవులలో జేరునని నేనెన్నఁడు దలంప నైతి” నని విచారింపఁ దొడఁగ నప్పడు తుకాజీ మెల్లగా సమ్మా రాధాకాంతుఁ డట్టివాడని నేను నమ్మను. అతని నియమములకు శస్రవులలో జేరుట విరుద్ధకార్యము. ఇది యబద్ధమేమో యని తిలకించెదను. అని మనవి యొనర్చెను. ఆ

మనవి సమగ్రహముతోఁ జేసి యొగ్గి విని రాణి తన చదువూ పెట్టెలో నుండి యొకజాబు దీసి “నామాటలు మిమ్ము సమ్మించు లే కుండినను నీచిన్ని చీటియైనను మిమ్ము సమ్మించక పోదు. సదాపుకొనుఁడి” యని యాచీటి తుకాజీపైఁ బడవేయ నాతడు దాని నిట్లు చదువసాగెను. “శ్రీరఘునాథరావు రాధాకాంతరాయుని కాశీర్వచనపురస్కరిముగ వ్రాయునదే మనిన—నీవు నాకు మిత్రుఁడ వని నేను మిగుల సమ్మియున్నాను. నన్ను మొదట మీదేశముపై రమ్మని జన్వంత రావు పిలిచినాఁడు. అతఁడు చలదిత్తుఁ డని వినుటచే నాతని మాటలుసమ్మి నేను రానైతిని. నీవు నాతోఁ జేరి యహల్యాబాయితో యుద్ధము జేయుటకు నమ్మరించితివి గనుక నేను రేపు వచ్చి నిన్ను గలియుచున్నాను. నీవు పుత్రభావముతోఁ జెంచుకొనుచున్న శ్యామసుందరుని మీరాణి యన్యాయము గఁ జంపింపఁ దలంచుటచే నీకాగ్రహము కలుగుట దోషము కాదు. నీవు చేసినది రాజదోహము కాదు. కాని యిందూరు రాజ్యముయొక్క గుట్టుమట్టు లన్నియుఁ దెల్పుదునని నీవు వాగ్దానము జేసితివి కనుక యీ వాగ్దానము నిలుపుకొంటి వేని మావీర్యాయుద్ధనీకుఁ దగినయద్యోగమిప్పించెదను. రఘునాథరావు.” ఆయుత్తరము జదువుకొన్న తుకాజీయు, విన్న శివనానా జన్వంతరావులును నాశ్చర్యముచేఁ గొయ్యలయి మాటలాడ నేరకుండిరి. రాణి వారి యాశ్చర్యమును జూచి “యాశ్చర్యమెందుకు? ఇట్టివారు మనరాష్ట్రములో ననేకులున్నారు. గంగాధర జన్వంతరావు! నీవు పాతినకలహాంకురము మహావృక్షమై పెరిగి యున్నది గదా! నీవు లొంగినను

నీచే ప్రేరేపితం లగువారు లోబడలేదు. దీని కంతకు నీవే కారకుడవు గదా” యనఁ దల వంచుకొని జన్మంతరావు తన యేలికతో “అమ్మా! యీ ద్రోహమునకు మార్గపద్ధతుఁడను నేనే. నాపొర బాలు క్షమించిన నెన్నటియట్లు మన్నింతు రని ప్రార్థించుచున్నాను. నేను జేసిన పాపమునకు నాపశ్చాత్తాపమే నన్ను దహించుచున్నది. మీరు వేరే శిక్షింప నక్కరలేదు. ఇంక మీయాజ్ఞ లతిక్రమింప నని ప్రమాణము చేయుచున్నాను” అని పరికరివిధమాల నామెను వేడుకొనెను. రాణియు వానిమాటలకు సంతసించి కారుణ్య మొలికించు కటాక్షములు బిటపి వానితో నిట్లనియె. “ఓయీ మనరాష్ట్రమున భిల్లుల బాధ యెక్కువగానున్నది. అదిగాక రెండుదినముల క్రిందల శాయాజీహోల్కారను పేరుతో నొకక్రొత్త రాజు బి.హి.బి.దేరి పట్టాభిషేకముఁ జేసికొన్నాఁడంట. వాడెవ్వఁడో యాయనామధేయఁడు మాకు నన్ని హితబాధనని చెప్పుకొని ప్రజలను మోసము చేయుచున్నాఁడు. శాయాజీయును నొకజ్ఞాతి మాకుండెను. కాని యతఁడు స్పృశివొందెనని యెవ్వరో చెప్పినారు. ఆమాట యబద్ధమో యిమాటయబద్ధమో తెలియదు. భిల్లులు వానితోఁ జేసినారు. దేశమునకు నిదివఱకే నేమములేదు. ఇంక ముందల బొత్తుగ నేమముండదు. అందుచేత నేళూరుఁడైన భిల్లుల నుదరి శిక్షించి వారినాయకులగు గండాభిల్లు మొదలగువారల బట్టుకొని నాకప్పగించి దేశమున దోపిడి మాన్పఁ గలిగెనేని వానికి నాకుమాత్రేయగు ముక్తాబాయి నిచ్చెదను. ఆకార్యమును జేయఁ గలవాఁడు పశ్చిమలోని

యీ తాంబూలమును గ్రహింపవచ్చు” నని బంగారుపళ్ళెర మునఁ గర్పూరతాంబూలమిడెను. అందరునొకరిమొగము నొకరు చూచుచునందేహంపుచుండి జన్మంతరాల్ని సంతోష భరితాంతరంగుండై తేచి యేలికతో సిల్లసియె. “అమ్మా! నేనీకాగ్యమును బూనెదను. భిల్లులచ లోబరచుకొనికొని జన్మ తరా వేలినవారిమొగముఁ జూడెదను. నాకా చంద్రవదన యగు ముక్తాబాయిని విజయలక్ష్మితో పాటు పాడగ్రహము నేయుటయో, యోడిచోము న్మృతినొంది వీరస్వర్గమునఁ గ భా పాణిగృహము నేయుటయో నాక నీశ్వరుఁడు విధించినాఁడు. ఈ తాంబూలము నే నందుకొని చున్నాఁడను” అనికలికి తుకాజీ శివనానాలు విస్మయము నొందఁ దాంబూలము నందు కొని గంగాధరుడు నిలువ సహస్య యాతని గుం “గంగాధరా! నీవట్టికార్యమునకుందగుదువు. చివకాలముకిందట నంకురించిన యనరాగఫల మచిర కాలమున నిచ్చుగాక. నే నింబ పురముపైఁ జనియెద. నేను మరల వచ్చునగా గండాభిల్లుగం డడంది నీవు భిల్లులగండఁడవై యుండవలెను. నీ పిఠ బొమ్ము. తుకాజీ! నీవు మన సైన్యములలో నొకవంతు నుంచి తక్కిన వాహినులఁగొని శివనానాసమేతుడఁడై రాజపుత్రుల మీఁదకిం జని రాణాకు బుద్ధి చెప్పము. తక్కిన సైన్యముతో రెండు దినములలో నేను వత్తు” నని యానతిచ్చెను. వెంటనే రాణికి జోహారొసర్చి సెలవుగైకొని వారరిగి. అప్పుడు ముక్తాబాయి మాలిన్యమెడలిన ముక్తాఫలమువలె ముక్త విచారయై ముక్తి నొందనదానివలె ముక్త భయమై యాపన దుర్భావముచేఁ బరివూర్ణమునొందిన తనయంగముల

సౌష్ఠవము ననంతకాలమునఁ గెంజిగురాకుల నొప్పు మల్లి
కాలతచందములు విడింబింప, నెన్నడుము జవజవలాడె మంద
గరుడముతోఁ జిరుగవుతో నలంకరింపఁబడిన నెమ్మొగ
ముతో వికారవిదయుగముఁబోలుకన్నుగవతోఁదల్లికడకు
వచ్చెను. తల్లిచేసిన శపథమును బురువతలజాడగు గంగా
ధరుడచేసిన శపథమును ముక్తను నంతోష నముద్రమున
నోలలాడించు రెండు తెప్పలయ్యెను. నచ్చిసకూతుని జూచి
తల్లి “తల్లీ! నినగుమొగము క్రొత్తవిలాసము నొందియున్నది.
జరిగిన సంగతులు వింటివా యేమి?” యని తనకూతు
వృద్ధయ మాననకే జన్మఁజూనినంక మరలిపడని యెరుంగు
బచే నన్వయించిరి. ముక్తలజ్జచే శిర మించుక నించి
నేఁ జూచుచు “తల్లీ! నామనవి నాలకించి మనసీత వృద్ధ
యము చల్లబడఁజల్లు దురదృష్టవంతుఁ డగుశ్యామసుందరుని
విడువుము. ఇది చేయవేని నీత దుఃఖించును. నేను దుఃఖింపక
మానను. నేను దుఃఖించిన దుఃఖము రాక మానదు. కాబట్టి
నన్ను దయఁజూడు తల్లీ యని బ్రతిమాలెను. అదీనాలాప
ములు విని తన కూతునకు నీతిపైఁగల ప్రేమాతిశయమును
జేయఁదలచిన కార్యమునఁగల పూనికయు నెఱింగిపడగుటచే
రాణి కూతుఁ గనుంగొని “నీవంతమూర్ఖి పుడుట్టు బట్టినావు.
నీ నిమిత్తమన నే నతఁప్రాణముల నిచ్చితిని. కాని యీతని
నా రాజ్యమున నుండినీయను. అతఁడు నాదేశము విడిచి
పోవునట్లుత్తగవు జేసెదను. నీవును నీతయు నింక నింబవుర
ప్రయోణమునకు సిద్ధముగ నుండుడు” అని పలికి కూతు
నొడఁబఱచి పంపెను. ఆ మధ్యాహ్నమే శ్యామసుందరుఁడు

చెఱిలో నుండి నిడిపింపబడి రాష్ట్రము నుండి తరుమఁబడినది. తుకాజీయు శివనానాయు సరిగిన రెండు దినములకు రాష్ట్ర విజయభేరి కావళధ్వనిములు శత్రువుల వ్యాధయములు ప్రక్కలుచేయ మహిమానుర నిర్మూలనకేళి కరుగుచు గొల్ల మహాశక్తినిలెఁ జతురంగిబలముతో సింబపురముపైఁ జరియెను.

పదునేడవ ప్రకరణము.

తుకాజీహోల్కారును శివనానాయును సైన్యమును దీసికొనిసింబపురమునకుం జనిరాజపుత్రులచే నాక్రమింపబడిన సింబపురపుకోటను ముట్టడింపసాగిరి. రాజపుత్రసేనకు సుదయ పర రాణా నాయకుఁడై కోటలనుండి మహారాష్ట్రసేనల నెడి దెరపి లేకుండనట్లు తుపాకులబారులచే నొప్పించుచుండెను. రాణాకు రెండుకన్నులవలె గవటో పాకు వేదులగుభేతాళ సింగును. భైరవసింగు లిరువురురాజపుత్రులు సమస్తసహాయములు జేయుచు నిందూరుపురవారికొలు సహ్యావర్యాణ వారికొలును విన్నవించుచుండిరి. రాజపుత్రులు సింబపురము నాక్రమించుటకు ముఖ్య కారకుఁకుడు గోమోజీరావే కనుక సతడెప్పటివలెన్ మాన మవ్వడు గూఢనంచారు లగుచారుల ముఖమున భేతాళసింగునకు నెరుగజేయుచుండ, సతఁడు రాణాకు నెరుగజేయుచుండెను, గోమోజీరావు హోల్కారు

రాజ్యముయొక్క గుట్టును బైరింగినకక్షమున వేయివరహాల
తన కిచ్చినట్లు భేతాళసింగు వాగ్దానిము చేసికొనిన సింబ
పురముపై రసపుష్కలను రమ్మనియు నచట దుగానీధిపతి
యగు శివనానా పరాక్రమహీనుడనియు జెప్పిగోమోజీరాజ
పుష్కలను రావించెను రసపుష్కలనునోరథము తీరినను
గోమోజీయొక్క మనోరథముతోదయ్యెను. భేతాళసింగు
వాగ్దతముచేసిసద్రవ్య మతనికి బంపుటగాని యతడువాసి
నజాబులకు బ్రత్యుత్తర మొసంగుటగాని నలుపడయ్యెను.
అందుచే గోమోజీతనకీన్తుడైన వామనభట్టుచేతకొ గొన్ని
యత్నములు వాసియిచ్చియవి భేతాళసింగున కిమ్మసికెప్పి
వారిట నింబరపుమాన కింపెను. అకొడలుండ జన్మతరావు
రాణీకక్షమునకుఁ దిరిగిపోవుటయుగోమోజీరావుస్వలాభపరా
యణుడై ప్రత్యక్షకక్షకుఁగకొండటయఁ జూచి దొలతరావు
భిల్లులను శాయాజీహోల్కా రనునమ్మియుండట కేవల ముం
చిది కాదని రసపుష్కలతో గొసి కొంతిపని జేయుట యచితి
మని సింబపురముఁ గొదాన గూడచుహారావ్రపై స్వముకంటె
ముందుగఁ జని రాణాని దర్శించి యాతనిచే గొరవెంకబడి
యచ్చట నుండెను. తుకాజీ బయలుపెడలిన రెండుదినములకు
శ్రీరాణి యలాహ్లాకము కొంతసేతో సింబపురముపైఁ
జనుచు మాగనీమున నచ్చటచ్చట నిలుచుచు నాయాగ్రామ
ములప్రజలం బిలిపింపి భయపడవొడనియు భిల్లును
జన్మంతరావు సంహరించి దేశమున కుకతారము నేయు
ననియు దురాశ్మిలు చెప్పి తేనెతేటల వంటి మాటలకు
నోడి చెడిపోవఁదనియు నుపదేశించుచు బయలుము నేయు

చుండెను చెరియొక కల్లకిలో గూరుచుండి ముక్తాబాయియు నీతమురాణివెంట నచ్చునెక గ్రామముల నాగరికులఁ గనుఁగొననవుడు వారొందు నాశ్చర్యమున ననముల బ్రయాణముచేసినపుడు నెనులి, లేడి మొదలగు మాద్దులుమూటగట్టు జంతువులజూచి పొందినయానందమును గుట్టలనుచుహోస్తతపర్వతములను గొండకనుమలను సెయ్యేళ్ళను వీక్షించి యనుభవించిన సౌఖ్యమును వర్ణింప నలవి గాదయ్యెను. అదినర కెన్నడు సంతోషురము వీడినవారుగాకుండుటం బట్టియు నిట్టినినోదములకు గ్రొత్తవారగుట బట్టియు యానప్రవాసుచ్చాసముచే ముందు వెనుక లేరు గనివారిగుట బట్టియఁ బయనమే సుఖతరమనియెంచినచ్యయముగ దలచుకొనెదరచి చూచుట కారంభించిరి. సైన్యమున విస్తారభాగము తుకాజితో బయలుదేరి నుదగజాధిపాణముచేసితానునాగగ్రభాగమున నుండి శత్రువులొకవేళ పయఁబడిన స్త్రీలకపాయము గలుగకుండునట్లు ముక్తను నీతను వెనుక నాచనియెను. ఇందూరుపదిలిఁ మూడవనాఁడు సాయంకాలమిచ్చి నేనయొకయడవిలో మువ్వరుమనుష్యు లొకమారు వరుసగా నడచిపోవుటకుఁ దగినవెడల్పు లేని యొకయిరుక్కుతోవలఁచి బట్టి పోవుచుండెను. రాణి యధిరోహించిన దేనఁగు సుఖముగానడిచుట కామార్గము చాలనందున నాజంతువును మిక్కిలిఃప్రముతో బయనమునయఁ దొడఁగెను. వెనుకవారు ముందుకుగాని ముందువారు వెనుకకుఁగాని వచ్చుటకు వీలులేదు. అందుచేత మనుషు లందఱుఁ జీమలబారువలె నొకరి వెనుక నొకరు నడిచియక్కడికి సమీపగ్రామమునకు సాధ్యమ

యినంత వేగముతోఁ జోరఁజూచిరి. గాటముగఁ జీకటి నభ
ములెయు వ్యాపించి యప్పుడప్పుడే పట్టిన నల్లమబ్బులసాయ
మునొంద యూమార్గస్థులు గారి తెన్ను గాఢనీయకుండెను.
ఉఱుములు మెఱువులు నట్టహాసముచేసినందున జన్మనల్లిద్ద
ఱుఁ బ్రయాణము గొంచెముకష్టమున యోచించిరి. అంతలో
నొండున్నభిన్నముల నేనరాకండఁ దొర్చుమామారుశియువీరఁ
దొడఁగెను. ఆ సమయమున నేమూలముండియో కొండయే
టిప్రవాహమువలె మహారావమునో నలుదెసల నున్నకొం
డలుచరచరదగి యుగ్రధను పాణులునువిశ్మణాకుతులునగు
భిల్లుల యూడలు వచ్చి యొకపెట్టున నేనయొక్క వెనుక
చక్కిందాకొనెను. తాఁకటయు బాలిఁలిరువురు నాక్రందన
ధ్వనిజేసి అమ్మా దొంగలు దొంగ లనియరిచిరికాని వారిరో
జన మరణ్యులదనమె యానుహావాయుచే దగ్రమింగబడఁ
యహ్యుచవుకెక్కడయ్యెను. భిల్లులయరవు మోహనకిలి
లింపులు గొంచెము రాణిచవికీఁ బొడకట్టును. గానియామె
తన నేనల వారుదావరని తెలియలేకపోయెను. అంతట
సాగుగి మోయుకూలవాఁగు నిర్విణ్ణహృదయులై భుజము
లపై బరువుల దింపి శత్రులకఁ జేతులు జోడించి దండములు
పెట్టి తమప్రాణులు గాపాడుకొనిరి. ఎఱించువారెవ్వరు
లేనందున గండాభిల్లులుపై న్యమున బియ్యముమొదలగు పదా
ర్థముల దమసేవకుల చేతి కిచ్చి బాలిక లున్న రెండుపల్లకుల
దగ్గరకు వచ్చి తలుపులు దెరచెను. ఆతని భయంక గాకారము
జూచి ముక్త బాష్పయుక్త యయ్యెను. నీత బీతయయ్యెను.
అసంతోష భిల్లులతోఁ గొల్లలలుప వచ్చినా హరిహరపాం

ద్యాజి యామిటారులపై జేతులు వైచి యందు ముఖ్యము. ముక్త యెంట నున్న యమూల్య రత్నములను బాళువాట టనగలను దనిని దీర దోచుచువికొనుచుండ నాలత కూసలిఁ బురుమూర్చిల్లి యెన్నడోచచ్చిపట్టులడిరి. ఇట్లుదోచిడిచేగోరి బలుక నఫలమైకందున హరి హరఁడు సంతోషపారశ్యమున బలుకజాలకమాటిమాటికానగఁ మూలఁ జూచి మురియుచుండి “నీమె కాదామె. ఆమెకాదీమె” యని భిల్లులో నొక విధముగ వాగ్వాదముదయించెను. ఒకకట్ల నోరెత్తి మాటలాడఁ జాలని హరిహరఁడు ప్రేలితో నొకపల్లకిని జూపినందున వారు వాదము మాని యిదియె ముక్తాబాయి యని యాపల్లకి నాభిల్లులు భుజముపై నెడకొని యనాయాసముగఁ గొండలు సెలయేళ్ళు దాటి కరువెత్తి యదృశ్యులయిరి. ఇంతనీ వార్త కణాకొరిని రాణి యాఁకించి పుత్రికావియోగదుఃఖముచే వెడలు బాష్పములం దుడుచుకొనుచుఁ గతికయ పైని కూతొ రంగస్థలములకు నొక్కనమిషమున వచ్చి ప్రవాలెను. కాని దొంగలు స్థలము విడిచిపోవుటయేకాక దృష్టిపథముం దప్పిరి అంతట నామె హా! ముక్త! నన్ను విడిచి యడవుల పాలైతివేయని విచారించుచు రెండవపల్లకివద్ద కరిగి మూర్చిల్లియున్న కన్నఁజూచి నీతా నీత యటు రా నీ చలి శిల్లలపాలయినది యని లేపెను. ఆ కలుకు లామెను మూర్ఛనండి మేలుకొలిపిండున బాలిక కన్నుదమ్మలు విచ్చిచూచి “అమ్మా! దొంగలుపోయినారా, నా న్నేహితురాలిని గొని పోయినారా” అని యహల్యంకంతమునకుఁ జేతులు పెనవేసి

కొంగలించు కొనెను. అహల్య యాశ్చర్యముగ్నమై
 “యేమిది! అమ్మా! నీవు ముక్తాబాయివా! పాపము నీతన
 దొంగ లెత్తుకొని పోయినారా యని కూతురిగన్న మోదము,
 నీతి చిన్న భేదము చిత్రమున మల్లండిగొన ముక్తాబాయిని
 లేవనెత్తి మాద్దు పెట్టుకొని నీతికై మిగుల విచారించి తన
 కంటకు జెలినిమిత్రము మిక్కిలి వ్యభిచారిగా కూతునూరా
 ర్పించు నామెను సేదదేర్చి వెంట బెట్టుకొని తగ్గజముపై
 నెక్కించుకొని సైన్యమునకు గొరిల ముడిపి తిరిగి పయనము
 సాగించెను. త్రోవలో ముక్త నీతను దలంచుకొని “అమ్మా!
 యిక నేను నీతను జూడను గాబోలు. దానిమాట లేనుమ్మా.
 అది పలుకుట యమృతవషటమా గురియను శాదశాన్ము.
 ఆహాహా! మరునాడలంచినను దానిచ్యూట గురిపురావు తల్లి.
 అది దాని యబమ్మా వరహాకుప్పగాని హా! నీతి! భిల్లుల
 చేత, జిక్కినతరువాత నీవు నాకు దక్కట యెక్కడిది? వారే
 దేనతికో బలివెట్టుదురుగదా” యని విలపింప కన్నీరు దుడిది
 తల్లియామెనూడించి నీతను వెదకించి తెప్పింతునని పలికి
 భిల్లులమీద కరుగునవుడు నీతజాడలు దీయునుని జన్వంత
 రావునకు రాణి జాబుల సంపెను. అట్లుచని యారాత్రి
 సమీప గ్రామము జేరి యందుండి మరునాడు మరల బయలు
 దేరి పయనము సాగించి కొన్ని దినములలో నింబపురసమీపము
 కుఁ జనిరి. రాణిరాక మున్నెవిని తుకాజీ శివనానా మొద
 లగు సేనాధిపతులు భయస్పృహములతో నామె నెదురు
 గొని యామెయేనుంగుల కిరుకెలంకులందారు నడచి ప్రత్యేక

మామైకై వేయబడిన గుడారములో నామెను బ్రవేశపెట్టి
 తద్దేహసంరక్షణార్థమై యేనుయగుచు జోడులను గుడారము
 చుట్టఁ గావలియించి రాత్రితో శివనానా ముట్టినయెను.
 “అమ్మా! మేమువచ్చి నాలుగుదినము లయింది. తుకాచిగారు
 నేనును గడుజాగ్రతిగఁ గోట ముట్టించుచున్నాము. మీరు
 గూడ శ్రమవడనెక్కితి లేకయె కోటలోఁబడును. మీదేవా
 సంరక్షణార్థము మేముగదిన యీసేవకుఁలో నేఁబడుగురు
 తుకాచిని వీరిని కరస్కార భావముతోఁ జూడవలెదు. మన
 విషయమున హిందువుల కంటెను గృతజ్ఞులుగ నున్నాము.
 అందీజమాన్ ఖాను సాహసవిక్రీమార్కుడు. రాదవుతులు
 నచ్చునప్పటి కీశ్వరాశిఖామణి యూరలేడు. కాని యుంచి
 నచో నింబపురము మీరు రావలసినయవసరముండో వోవును.
 ఈతనిచేత మీరన్ని కార్యములు చేయించుకొన నచ్చును.
 అని చెప్పి యొక్క సుందరుడగు తురుష్కవీరునిం జూపి
 యప్పగించెను. రాణి యాపలుకుల కలరి జమానుఖా మొద
 లగు మహమ్మదీయులయందు నన్ముక ముంచి వారిచే సంర
 క్షింపబడుచు గాఢముగా ముట్టడి జరపుమని యానతిచ్చి
 యుద్ధముల నారితేరని స్త్రీయయ్య భ.గుమనక పగ లనక
 రాత్రి యనక గుఱ్ఱముపై నెక్కియు వేనుఁగుపై నెక్కియు
 స్వయముగా నేనలఁ బురికొల్పుచుఁ బ్రాలుమాల్నిపాధలుల
 రక్షింపుచుఁ బరధతులను చంకఁ జేయుచు నిరువురచే శ్లాఘిం
 పబడఁజొచ్చెను. నింబపురాంతఃపురకాంతలగర్భంబు లవియఁ
 జేయు ఫిరంగిగుళ్ళు గభిల్లుగభిల్లుమని కోటగోడలు చూల్లు

పడఁ జేయుచుండెను. రాజపుత్ర మహారాష్ట్ర సైన్యములు దూరములనుండి యొకరిపై నొక రగ్నివవన్ములు గురియు చుండిరి. ఇట్లు ముట్టడి జరుగుచుండ రాణిచచ్చి మనునాటి రాత్రి గుడారములో రాణీయు, ముక్తయుఁ గూరుచుండి నీతను గూర్చి ముచ్చటించుచుండఁ గావలిగాను జమాను ఖాను యొక్క కఠినముగ ను కింతధ్వని వారికి విసఁబడ రాణి యొక నేవకుని బిలిచి యది యేమని యడిగెను. ఆ నేవకుఁడు నమస్కారముజేసి “అమ్మా! నలువదియేండ్లవయస్సుగల స్త్రీ తమ దశెన్ సమునకు రాఁగోరుచున్నది. యుద్ధసమయము లయందు బరుల రాసీయించు జమానుఖా నామెను పిరోధించి నాఁడు. అదియే యాగడ బిడముని విన్నవించెను. రాణి యా మాటలు విని నవ్వి స్త్రీలను రానిచ్చి నేమిష్ట ముంచున! ఆమెను రానిమ్ము. ఆమె గేమి చెప్పినో యని జమాను ఖాను పతన్ మాస మంప సతన్ డామెను లోపలికి వదలెను. పచ్చసిద్ధబ్బవండువంటి దేహచ్ఛాయలిగి పొట్టిగ లావుగ నున్న యాయంగన యెఱ్ఱుచీర గట్టుకొని మొగమున నెఱ్ఱు గుంకునుబొట్టుతోడను గుఱుచలగు వెండ్రుకలతోడను బలు చని మొగముతోడను వచ్చి రాణియొ కుట నిల్చి “అమ్మా! నామొరనాలకింపుఁడు నేను వింబపురవాసురాలను. నాకుమారుని శివనానాని నాకుమారుని చెరలో నుంచినాఁడు. అదిగాక యీముట్టడిలో నాపని పట్టెదనని యిదివరకుఁ బ్రతిజ్ఞ చేసి నాఁడు. అందుచే నే నసహాయురాలనగుట మీయొద్దనుండఁ గోరి వచ్చితిని. నాకుమారుని జెఱునుండి విడిపింపుఁడు.” అని

రోదనము చేయ సాగెను. శివనానా యామె కుమారుని నిహేన్ తుకముగన్ జెఱఱలో జెట్టఁడిని నీశ్చయముగ నెరిగి యతని నీనమయమున నావిషయమై యడిగెనచో నేమికార్య భంగము వాటిల్లుకో యని శివనానా నతుగుటకు నద్యుక్తు రాలు గాక భయపడిన యాయుగ సమూత్రము తనతో నొండుమని “అమ్మా! నీకుమారునకుఁగాని నీకొఁగాని భయము లేదు. ముట్టడి యగువరకు నీవు నాగుడారమున నుండుము. నేనుండ భయమేల” యని యామె భయ ముడిపి రాణి యా రాత్రి నిద్రించెను

ప దు నె ని మి ద న క్ర క రణ ము

మనుష్యరక్షితములుగాక యెండకు నెండి వానకుఁ దడిసిన యడవిచెల్లనున్న పరిమళముల గ్రహించి మందమల యానిలుండుతన గంధవహనుము సార్థకముగా వరుదెంచి యున్నతపర్యతముపై గుడారమునఁ గొలుపుదీర్చిన శాయాజీ హోల్కారుయొక్క శ్రమలన్నియుఁ దొలంగఁ జేసెను. అతఁ డొకకుర్చీమీఁద సుఖాసీనుఁడై యదివరకుఁ బీల్చినగంజాయి మత్తు తగ్గినందున మరలఁ గొంచెము గంజాయి తన దగ్గర నిలువఁబడిన బాలకునడిగి నాలుగుగుక్కలు పీల్చిపహవాప్తవ హవా నీవు మంచివాఁడవురాకుఱ్ఱా నీపే రెవ్వరురా మరచి నారు. ఫాజీగాదా” యని యాబాలు నడిగెను. హోల్కారు

రాజవంశమున నుదయించిన వానికిటి తుచ్చమైన యశ్శాసము లెట్లనడె నని మనస్సున నొచ్చుకొనుచు నా బాలుఁడు నాపేరు బాజీరావు జీ కాదండి యని యుత్తర మిచ్చెను. శాయజీ ప్రత్యుత్తర మిచ్చుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండ నింతలో గండాభిల్లుపాండ్వాజీలు గుడారపు వాకిటనిల్చి హోల్కార్లవారిదర్శనముఁజేయఁ గోర నతిఁడు వారినిరమ్మనియెను. వారులోనికివచ్చునప్పటికి శాయాజీ బాజీరావు నావలికఁచి వారచ్చటికి నచ్చినకార్య మేమియు దుగ హరిహరుఁ డిట్లనియె. “మహారాజా! అహల్యాబాయికి ముక్తాబాయిపై ప్రేమమిక్కుటమని వినిగూతురు మనస్వాధీనములో నుంచుకొన్న పక్షమునఁ దల్లి మనము దెప్పినట్లులో వచ్చుకొని కుమారతై ప్రాణరక్షకార్థము మనకు రాజ్యమునదలి వేయు నని ముక్తాబాయిని దెచ్చినాము. ఈపరాయము తమరు తప్పక రాజ్యము గైకొనవచ్చును. కావలసివచ్చిన మెను దివాహమాడవచ్చును. ఈపనుకులు శాయజీచెవులఁ బడినతోడనే యేడీ నాప్రియురా లేది యని సిగ్గునఁ బీతము నుండి లేచి గుడారము వెలుపలికి వచ్చెను. గండాభిల్లింతలో బల్లకిం దెమ్మని బోయల కానతిచ్చుటయు వారంచున్నయందక త్రెను మోసికొని వచ్చిహోల్కార్లననుట నుంచితిలువులు దెరచిరి. తమకు మన్నెనుల్లావచిరుదు నొసంగితనయేలికయొడ విశ్వాస మధిక మగుటచే గండాభిల్లు వల్లవాధరిం గని ప్రభువువారు నీనిమిత్త మెదురుచూడ మొద్దులాగునఁ గదిలిరా వేమి యీచాటికి రాయని మృదుతరమృగాలముల నిరసించు నామె బాహుపల్లి బట్టుకొనిలాగ మడకజ్జవంటిభిల్లునిమోటు

చేయి పోతుంటే నరమూ బెణికి కడుబాధగలుగు, “అమ్మా” యని జాలిపుట్టవరచి ప్రతిమలాగు నీత వాడు లాగినవైపున కూడని నిశ్శేష్పురాలయి పల్లకికి జేరబడెను. శాయజీశరీరమూ పులకలెత్త గన్నెత్తియాపుత్తడిబొమ్మం జూచిమేలి ముసుంగు దియుచుని యా సతీయ గండాభిల్లు కన్నియండాసి వలదు వల దని యామెచేతులతో

జేతులు చదలించి మేలిముసుంగుదీసెను. తీయుటయు పేనుము నుండి వెడల మెరుపులువలె దెరచాటనుండి వచ్చుభామ వేషమువలె భూమిని సంచరింపవచ్చిన యచ్చరవలె నెవుడు దయించి పూర్ణదండ్రీబింబములె ముఖకళిలుపర్వముజేయుచు నాలంతాగి నిలువ ముసలివాడగుహరిహరుడు, శృంగారస మెరుగని మోటువాడగుభిల్లుండును మోహతులై య విభులూర నాగరికుడును బడుచువాడు నగునాయజీస్థితి వర్ణింప నేరీ తరము ఇట్లు మోహనముద్రమున గొంతసేపు ముణకలు వేసి వేసి వారుమువ్వు రొక్కరినొకరు జూచుచుభయ లజ్జలచే వారిం జూడ్చి జాలక మొగమావలివైపున కాశాలిక త్రివృక్షోన్నను వంగి యాముఖము గనులారె గనుచుండ శాయజీ వారలతో “హరిహరా! ఈమెముక్తకాదు. ముక్త నే నెరుగుదురు. ఆమె యింతసౌందర్యవతి కాదు. ఈమెపే రెరుగను. కానియాకారమునాకుఁ గొత్తదికాదు. సుమీ యనసుందరీ! నీవెవరివే” యనియడిగెను. మహారాజుగారిప్రశ్న కామె యుత్తరము నొసంగుట కిష్టము లేని దయ్యంత దన్ను వారు ముక్తాబాయిగాభావించుచుండిరి. గనుకతనపేరుముక్త

చక్కిన దానిని విడిచి దనియఁ దనపుణ్య మట్లాన్న
దయు భగవంతుడు నన్నీ బరిక్షించు నున్నాడనియు
మిన్నకుండ, వివాహక్రయత్నము చేయుచును హోల్కారు
చెప్పెను. ఆ పచ్చనిపందిళ్ళనడుమ నాపర్వతశిఖరమునఁ
బట్టాభిషేకమహోత్సవమువలెనే వివాహమహోత్సవమును
జరుగుట నుంచిదని గూడ భిల్లుకిగి మహారాజన్ మునుచును
హరిహర పాండ్యాజీవ కిర్పి కాసలసిని స్మరమున జంపి
తెమ్మని నలుదెసలను దనభిల్లుల నుపెను శాయాజీహోల్కా
రున కీకన్యను వివాహము నేయుట యెఱుఁచెనో హరి
హరున కిష్టము లేదయ్యెనా. ఈవృద్ధశాహ్మణునకుఁగూడ
నామెయుదాశగల్గుటయె ప్రాయశః దీనికిఁ గారణమైయుండఁ
బోలు! అందుచే నాతఁడు శుభముహూతన్ము నాలుగైదు
దినములలోపున లేదని తెలియఁ జెప్ప వారందరు నీతనొక
గుడారమున నుంచి చుట్టు పలువురు భిల్లులను గావలి యుం

చిరి. మొదట నీత యక్కడికి వచ్చుటతోడనే శాయా బాజీ రావును గుడారముచుండి యాచరకు దోలినందు నాతడు గుడారముచాలున కరిగి యచ్చట గూరుచుండు వచ్చి యాయంగన యెన్నో యనిచూతము ప్రేరేపించు గుడారపుగుడ్డను చిన్నిరంధ్రమున దాకన్నులు లుంచి నీతను జూచెను. చూచివతోడనే యాచరకును కేమి వుట్టెనో కాని బొటబొటంగన్నరు కాలువలై చిక్కులమీదుగ నేతిద్రవ్యము నుండి ప్రవహించు బాజీరావు హాదైవమా! మాకిరువురకు గూడ దగని యాకద దెచ్చి పెట్టినావుగదా, యని విలపించి తాను దుఃఖించిన జాడయేరికినైన దెలిసిన వారు తన్ను గారణచుడిగి తెలిసికొని బాధింతురని కన్నీరు నత్విరమే తుడుచుకొని యెటులైన నీత నొకపర్యాయము గొనికొని మాట లాడవలయు నని ప్రయత్నించెను. కాని యాదినమున సమయము దొరకదయ్యె. ఆతఁడొకటి రెండు సారులు నీతయున్న గుడారము ముందరి కరిగి నిలువ భిల్లులతని గదిమి కొట్టిరి. అందట బాజీరావుకాలుగాలిస పిల్లివలె నిటునటు దిరుగుచు జెప్పినమాటలు చక్కగ విను బడమి శాయాజీచే జీవాట్లు దినుచు మితిమీరిన సంతాప మొందసాగెను. ఆగుడారమున బ్రవేశించుటాది నీత నెన్నున మున నుమ్మలికము పొచ్చ “హా భవానీమాతా! నాడు సన్యాసిరూపమున నీవే నాపరాధము దప్పించితివి. నేడు కుంచాగ్ని మధ్యమందు నన్నుంచినట్లు క్షౌరజనమధ్యమున నుంచితివి. సన్నభంగపుచ్చుటకు యత్నించువారు కాని నివారించువారు లేరు. ఏమివని జేసినను నీదాననే” యనివేయివిధ

ముల మ్రొక్కుచు హరిహరుఁడు తన కంపించిన భక్త్యములు గాని మహారాజుగాడు ప్రత్యేకముగఁ దననిమిత్తమే పండించి పంపించిన మాంసాదకములుగాన భక్షింపక యన్నములుబ్రక నీరుగూడఁ ద్రావక శుష్కోటవా. ము చేసి భిల్లు. వరనుండి తప్పియున్న పోవువరకు నుపవాసములు నియమింపఁ బ్రతిప గావించెను.

శాయాజీ హోల్కారు సూర్యాస్తయముమున తరువాత మదనఖాణహానుడై పలుమారు నీతియున్నగుడారము యొద్ద కరిగి యటనుండు భిల్లునకు జంకి మరలుచు మరిల పటునై పరుగుచు బ్రతిమాలియో బలాత్కరించియో యామెను దనస్వాధీనము చేసికొనఁ గోరుచుండెను. హరిహర పాండ్యాజీ వృద్ధుఁ డయినను వానికోరిక పడుచుతనమందుండు గుచే నెట్లుచూసె నయముననో భయముననో శాలికను నాను స్వీకరింపఁగోరి నిద్దురలేక నమ మమున కెదురుచూడసాగెను. బలవంతముగ గుడారము జేరిపక్షమున హరిహరుఁ డేమను కొనునోయని శాయజీయు శాయాజీ యేమిసేయునో యని హరిహరుఁడు నొకరికొకరు జుకి చతురంగమున నొకగుట్టి మొకగుట్టిముచేఁ గట్టబడిన నడుపున నామెకగ్గర కరుగరైరి. దైవయోగమున నావృద్ధుఁడు బాలుఁడు పరస్పరమత్సర బద్ధులై భిల్లునకు సగ్గించుచున్న నా గుడారమును గాచుచుండిరి. హరిహరుఁడు నిద్రలేక శవజాగరణము చేయచున్నాఁడో యని మహారాజు నిందింప నీకుట్టపీనుఁ గేల దయ్యమునలెఁ దిరుగు చున్నాఁడో యని హరిహరుఁడు వానిని నిందింపఁ దొడఁగెను. ఒకమారు కామాగ్నికీ దోడు కోభాగ్ని గూడ జనింప

కాయాజీ ఖడ్గము ధరించి హరిహరుని జంప నుండి చివ్వున తెలివి దెచ్చుకొని యది తన భవిష్యదభివృద్ధికి నాశనకారిణి మని యాపల మాని తుదకుఁ బ్రాణములు పిసికి కామపార వశ్యముచుండి తొలఁగింపబడి నిద్రాపారవశ్యము నొందెను. అప్పుడు హరిహరుఁ డాజ్ఞాఁడ దెలిసి గుడారము జేరఁజోయి యచుదూతావలె భిల్లులు మేలుకొనుటచే వెనుకకుఁ జని రవంతనేవు కునికెను. ఆవగింజంతసమయ మెట్లయినఁ జేకురు నేని దానింబట్టి నీతాదర్శన మొనర్చి మాటలాడఁ దలఁచి రేయి కునుకు లేక శ్రమ పడుచున్న బాజీరావు వీరిగుఱు నిద్రాసక్తులు కాఁజూచి భిల్లు లంతకుముందే దేహములను మరచి గాఢసుషుప్తులగుట నెరిగి యదచీఁటిరాత్రి యగుట నెంచి మెల్లమెల్లగ నీతయున్న గుడారపు క్రక్కకు నచ్చి నిశ్శబ్దముగఁ గూరుచుండెను కూరుచుండి భూమినిదాఁకు గుడారపుముతకగుడ్డను దన చేతులతో మీఁదకి నెత్తి యల్లన దానికిందదూరి లోపలఁ బ్రవేశించి చివ్వుడు గాకుండ దేకి నీతకడ కరిగెను. నిద్ర పట్టకున్నను బరధ్యానముగ నేమో యాలోచనసల్పుచుండిన నీతయొక్క మృదుదేహముపై బాజీ రావు చేతులువైచి తిట్టి నామెయులికిపడి కాయాజీయేమో యని వడఁకి చీఛి దురాత్మా పోపో యని గద్గదస్వరముతో నరచెను. ఆ పలుకుల కలుగక బాజీరావు “నే నక్కయ్యా నేను బాజీరావును నీవు భయపడకు” నని మెల్లనఁ జెవిలోఁ జెప్పెను. అమృతసేవసము జేసినచందమున నా మాటలు తన చెవికిఁ దృప్తియొసంగఁ జేతులతో వానిదేహము దడవి పూర్వము దా నెఱింగినయాసవాళ్ళనుబట్టినతనిం బాజీరావుని

గ్రహించి “నాయనా నీవును నామాయభిల్లులచేతనే చిక్కితివా” యని రవంతనేవు వగచి యాతని దగ్గట దీసికొని నాతఁడు నామయొడిలోఁ బండుకొని మహారాత్రము దాఁక అక్కయ్యా! నన్ను భిల్లులు రెండుసారులు వారి దేవతకు బలి పెట్టనెంచిరి, ఈ కుర్రాయము మనమిద్దరముగూడ నటులే యగుదుమేమో, యని యేడువసాగెను. నీతి వానిపలాపమును వారించి యిది దుఃఖమునకుఁ దగినయదనుకాదు. ఉపాయము లచే మన మిచ్చటనుండి దాఁటవలయును. నీవు నేను జెప్పినట్లు జేయుము. అని వానికిఁ గొన్నిరహస్యములు చెప్పి యిక్కడి నీవున్నచో మనసు నిరువురకు నాపద వాటిల్లయి, సత్వరమే సాగిపోయి. లే యని వానినంపెను. అతఁడును బూర్వప్రకారమున గుఱ్ఱము నొత్తిగొనుకొని యానాఁబడి తనయేలక హజారమున కరిగి తనస్థానమునఁ దా నెప్పటియట్లు శయనించెను. ఉదయమున హాహుఁడు హోల్కారుకన్నమున్నేలేచి కాల్యక్తత్యములం దీర్చుకొని బాజీరాయుని జేరఁ బిలిచి కత్తా సీతవద్దకు నీవు నేచకుఁడ నగుటచేఁ బలురూఱు రోవుటకు నికుత్తరువు గల్గునట్లనేఁ జేసెదను. నీవామెతో రావైఁ బ్రేమగల్గునట్లు నన్ను వివాహమాడునట్లు లొతి చెప్పి నాకీయుపకారము జేతువేని చెరనుండి నిన్ను వదలించెను. కావలయునేని నీకు ధనముగూడ వర్పించెదను. అట్లు వేయగలవాయని విషయమునఁ బలికెను. ముసలివానికింత గోర్కె యున్నందుకు వగవును దన్నట్టి దుష్కార్యమున కాలఁడు నియోగించిరాదు కలుకయు నెలని మనస్సున నుడ ముంప బాజీరావు వానిని వారించుకొని కాలానుసారముగ

వతికొంకదలచి, యయ్యా నాకిది యిష్టమే. శాయాజీకూడ నామీనా గోరుచున్నాడు. వానిని గడలేర్చిన పక్షమున మీకీమోక్షమునని యతరమియ హరిహరఁడది యెంతవని మీరాత్రి చేతునని సంతోషముతో వాని సంపెను.

పం దొ మ్మి ద న ప్ర క ర ణ ము

అట్లు భిల్లుల శిక్షించుటకుఁ బ్రతికబూని జన్మంతరావు రాణిసడిగి కొంతపై న్యమున వెంటఁబెట్టికొని భిల్లుగూడ ముపైఁ బడి వారిలోఁ బలువురఁ బట్టుకొని జెరలో నుంచుచు ముఖ్యులగు నాయకులను వృక్షములకుఁ గట్టి యురీదీగఁ గంచుచు నొకమాటు వారు తిరుగఁబడునపుడు వారిలో వెనుకయ్యక కయ్యమూఁ సల్పుచు నొకమాటుపడయము నొందుచు నయా పడయములనలాపె నదయించిన సంతోష విచారము గఁ దన పంపెను పుట్టినిల్లు గుఱులు ముక్తాబాయి పై హృదయము నిల్పి నిజయకాంక్షపై దృష్టిఁల్పి విహరింపఁజొచ్చెను. ఒకమూలఁ గొందఱఁబట్టి పరిమార్చుచుండ రెండవమూల మఱికొందఱు పల్లెపైఁబడి దోచుకొని బీదకావుల గృహములు బరళు రామప్రీతి జేయసాగిరి. అహోరాత్రములు నిద్రాహారములు లేక జన్మంతరావు ప్రాణములను లక్ష్యపెట్టక యెండఱిసి శిక్షించుచున్నను భిల్లు లిసుకపాతరములవలె తగ్గరైరి. కాని యాతనియెడ తెగఁగపూనికవల్లను వహించిన క్రూర్యమువల్లను

భిల్లుకుఁ దమవినాశకాము దాపయినదనుమాట తెలియుటయేగాక జస్వంతరావు నామము విన్నపుడు వారికొక విధమయిన యడలు కూడ గలిగెను కాని యాటవిక నాయకుఁడును మున్నొక్కసారి శ్యామసుందరిని లోకమునఁ జూరినవాఁడును శాయాజీకిఁ గుడిచేయి యమనవాఁడును, సగుగండాభిల్లున్న స్థానము జస్వంతరా వెఱుంగ వానిని బలుకొనిన తనజన్మము పార్థకమనియు నతఁడు చిక్కినతోడనే భిల్లులు కోరలు దీనినపామలవలె లొంగుదురనియు నందు శాయాజీ యనహంగుఁడయి రాణిని లోబడుననియుఁ దఁచి గండాభిల్లు నిమిత్తము నగునై క్రయత్నము చేయసాగెను. భిల్లుశంశమునకు జస్వంతరా వుత్పాతిహేతునందు పుణ్యచందమునఁ దమవారి నతఁడు వేఱబాడుట విని గండాభిల్లు నహింసతోకక శాయాజీ దగ్గఱఁ దాను గొలుపుండి తాంతియాభిల్లునిట్లు తననేనఁ గూడ దేశనాశము జేయుమని వంపెను. భిల్లుతోడనే కాక సోమరాజములు మూఁగిభ వించినట్లు బహుదురాత్ములతో నేసిన గూడియుండినది. గ్రామముపైఁ బడినదాది తిల్లులకుఁ జూనిన పిల్లలతోడను మగఁకుఁ జూనిన భార్యలతోడను నెటుల కష్టములేని బీదలతోడను దేశమె త ఖోధకడనుండునో యంతఖోధ పడు సాగెను. కాని లయకాంగద్రుఁడయిన జస్వంతరావును మృత్యువృత్తాంతి గైకొన్న తెఱఁగున గృహసంతాన నొక యోధుఁడను గలిసి విధివిరామము లేక శతహస్తములుగా వారిని యమాలయమున కంపుచుండిరి హరిహర పాండ్యాజీ నీతిగను శాయాజీకిని వివాహము జరుగు మహమతిసము

నాలుగు దినములున్నదని చెప్పినతోడనే గండాభిల్లు తాంతి యాను వెంటఁబెట్టికొని జన్మంతిరావుయొక్క ఛాటిని చవి చూతమని తనకొండవిడిచి తక్కిన భిల్లు కును రాణిధటుల కును గయ్యములు జరుగు స్థానమునకుం జనెను. ఆ స్థానమున కరిగి మొగమునఁ గన్నలకు మీఁదఁ జేయఁపెట్టుకొని యతఁడు పాఁజూచునప్పటికి నిరుపదిమంది గుట్టపు రాకులతోఁ బోవు చున్న యొక యోధుఁడు దూరమునఁ గనఁబడ తాంత్యా “అతఁడు జన్మంతిరావుని తోఁచుచున్నది. మన మీసమయ మున వాని నెదుర్కొనఁజాలము. నీవు పోయి యీచుట్టుపట్ల నున్న మన వారిసందర్శని సిద్ధముగ నుండుడని చెప్పము” అని వాని నఁపి తా నొకగుహలో దాగెను. తాంత్యాభిల్లు తన యజమానుని సెలవు ప్రకారముగ సమీపమున నున్న పల్లెల కరిగి భిల్లులకు గండా వచ్చినవారెన్ తెలియఁజేసి మరల నాలుగుహవైపు పోవుచుండెను. ఇంతలో నిరుపదిమంది గల యానమూహము గుహవద్దనిలిచి పలుదెసలు పరికించునప్ప టికి తాంత్యాభిల్లుఁజూచియున్న యొకభిల్లుఁడు గనఁబడ “అదె భిల్లుఁడు! అదె భిల్లుఁడు వచ్చె” అని యరచిరి. తోడనే జన్మంతిరావు మార్గాయానమున నదివరకు మిగుల వసివాడిన కృష్ణపంతును గుహముఖమున నొక చెట్టుక్రింద నిల్చి తాను దక్కినభటులును గలసి యాభిల్లులదెస కదిగ నతఁడును లేడి పలె దాఁటులువైచుచు ముండ్లపొదలను రాతిగుట్టలను నవ లీలఁగ దుముకుచు వీరికిఁ జిక్కక పరుగెత్త నాగెను. ఇచ్చటఁ గృష్ణపంతుఁ ఁడును వృక్షచ్ఛాయ విశ్రమించుటఁ జూచి

గండాభిల్లు వెల్లగ నీవలకు పచ్చి “తమ రెంఱినిమిత్త మిం దున్నవారు స్వామి” యని వానిని బలుకరింప నాతఁడు “భిల్లులనిమిత్తమై వేము వచ్చినాము. గండాభిల్లును నీవెరుంగుదువా? అతని నప్పగి చిన కక్షమున నీకపాయము లేకుండఁ జేసెదను” అని కృష్ణకంఠు ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. అంతట గండాభిల్లు “హామీ! గండా యింటకు ముందె యీ ప్రాంతములకు వచ్చినాఁడు. ఒకనమిషము క్రిందట మీరు వచ్చితిరేని నేను జూపియుందును. అయినను వాఁడీ గుహలో నుండి వచ్చును. నా వెంట రండి” యని యాతని నాగుహ ప్రవేశము జేయించి యుదతిని నొకరాత్రిపైఁ గూర్చుండఁ బెట్టి యెవరయిన వచ్చుచుండి రేమో యని మరల నొకమారు గుహద్వారమునకు వచ్చి యెరులు వచ్చుట లేదని వంతుసించి లోనికింజ నెను. ఇచ్చట పరధ్యానముగ నున్న కృష్ణ వంతును బలిమిని వెనకకుఁ బడఁద్రోసి తన మొలో నున్న సూరకత్తితో నాతనిముక్కు గోసి యొకచెవిలో నొకభాగము ఖండించి “యోరీ దురాత్మ! ననేరా గండాభిల్లును నెన్నఁ బట్టుకొనివారు మీగా” యని తక్షణ మాగుహను విడిచి కొండమీఁది కెగఁబ్రాకి తనయెంట ప్రేలాడునడుదగొర కొమ్మున వికరీతయయిన విధమునఁ జెవులు గింగురుము నలులొత్తెను. ఆకొమ్మునూడుట యాన వాలుగఁ గొని యాప్రాంత వాసు గు భిల్లులు మరల నొకకొమ్ము నొత్తి ప్రతిధ్వని చేసి పుట్టలో నుండి వెడలు చీమలవలె నొకపరుసగ రెండఁ మూఁడు వందలనుండి గండాభిల్లున్న దెన వచ్చిరి. తాంతియాభిల్లు తమ కాళ్ళ గొల్చి చిక్కనందున దస్వంతరావు తన చిన్న సేకతోఁ

గూఢ వేనుకకుం దిరిగి గుహాముఖమున బోసిముక్కును దెగిన
చెవియును గల్గినవించు రక్తముతో బాధపడుచున్న కృష్ణ
ప తును జూచి తెల్లబోయి స్పష్టముగఁ దెలియనివాని
ముక్కు మాటలవల్ల గండాభిల్లు చేసిన పరాభవము నెగఁగి
కోసోద్రీపితుడై యుండ నింతలో గుమిగూడిన భిల్లులు
కొండమీఁదనుండి వీరిమీఁద నమ్ములవర్షములు గురియింప
నారంభించిరి. మూఁడువందల మందితో నిరుపదిమంది కయ్యము
నేయుట చుత్తున్న హము చేయుటయే యని జన్వంత రావు
స్పష్టముగ నెఱిగియుం దాము వెచ్చిచ్చి పారినచో వారు
తరిమికొట్టి మొదలేబ్రతుక నీయరని తుపాకులతోఁ గొంత
యధముచేసెను. ఇట్లు జరిగిన కయ్యమున మహారాష్ట్రులు
తుపాకీదెబ్బలు తిని ముప్పదైదుగురుకంటె నెక్కువ. ౦౪౯
గల భిల్లులు నే పాలయిరి. జన్వంత రాయని బలములో సగము
కంటె నెక్కువ హతులైరి. అంతట జన్వంత రావు రంగము
విడిచి పోవఁ జూచుచుండ దూరమున నాతనినేలలో నొక
భాగమువానిని వెదకికొనుచు వచ్చుచుండెను. ఆ బల దృగ్గో
చరము కాఁగా భిల్లులు పిట్టలవలె తుట్టున గొండమీఁద
నుండి నానాముఖములఁబారి యదృశ్యమైరి. ఇట్లు పూర్వము
లక్ష్యమనిచే శూర్పణఖకు జరిగిన పరాభవమే గండాభిల్లుచేఁ
గృష్ణపంతునకు జరుగ నాతఁడు యధమును మాని సిగ్గుచే
దఁవికలాంగత తనకే యనవ్యక్తరముగఁ దోచ మెల్లగ నిం
టికిఁ జనెను. గండాభిల్లు తాంతియాను గూడుకొని మరు
నాఁడు సాయంకాలమునకు శాయాజీహోల్కారు నారి
ముముఖమునకు వచ్చి తన పూర్వోద్యోగముఁ గైకొనెను.

అబ నింబపురమున దొలతరావు రసపుత్రులతోఁ గలిసి
 యహల్యాబాయి సైన్యమును నోడింపవలెనని యెంత ప్రయ
 త్నము నల్పుచున్నది యహారావు లీముట్టడిలోఁ బలు
 చేయి గలవారుగ నుండిరి. సోమోజీరావు రాజపుత్రులకుఁ
 గావలసిన ప్రతిసహాయముఁ కీయుడు అని వారిని బిలిపించి
 తనలంచము వారు సర్వరముగ నందఁ జేయుపరైగని వారపై
 నలుక బూనెనేకాని తాను వాగ్దాన మొసర్చిన సాయము
 వారికిఁ దానొసర్పఁజాలనందుకుఁ జింతిల్లఁడయ్యెను. కొత్వాలు
 వద్దనుండి యేసహాయము లేకున్నది రసపుత్ర ప్రభువగు
 నుదయపురరాణా వారు భిల్లులను శాయాజీనైనఁ దమకుఁ
 దోడుగ నిప్పించుమని దొలతరావును బలుమాటలు గుచ్చుచున్న
 నను శాయాజీయప్రయోజనముచేయి వానిని బిలిచిన మును
 వున్నగోడు చెడుననియు భిల్లులాటవిని లగుటచే దేశమును
 గొల్గొనుటకే యర్హులు కాని నిల్చి కోటలు ముట్టడించి
 క్రమమయిన యధిపతులు చేయుటకుఁ దగరనియు నెఱిగి
 వారిని రప్పించఁ దలఁపక యట్లున్నచోఁ దనకు నేమము
 లేదని యిదిగో వచ్చెద రడుగో వచ్చెదరని తేవు మాపని
 కాలయాచన మొనర్చు చుండెను. రసపుత్రుల కాగ్రహము
 వచ్చి తన్నెపుడు తుద ముట్టింతురో యని భయము గలిగి
 తారి నతఁడు వదలఁ బ్రయత్నించెను. కాని వారాతనిని
 దాటి పోవీయక వేయికన్నలతోఁ గాచుచుండిరి. ఒకవేళ
 నే మాయోపాయము చేసియైన నీబంధనుండి వదిలించుకొని
 పోవుదమన్న నీవల జన్మంతరావు భిల్లుల నిర్మామునకు

నోడలు దాచుకొనుక వని చేయసాగుటచే దనుకు వారికడ నేనుముంద దళమూట నిశ్చయమని తెలిసికొని యక్కడికి బోవుట యవివేకముగ నెంచి యెట్లుగ నుండునపుడు తో నుండుట యుక్తమనుకొనెను. రసపుత్రకభు వాడినమాట తిప్పి పురుషుడని బాజీరావునకుఁ దాను వాద్యముచేసిన వేంకటాచార్యులు భేతాళసింగు చేతికిచ్చి యుంపినను జిత్తుల మారి తనమున నక్కినబిచ్చి పుట్టిన భేతాళుఁడొకతము తానే యక్కడించి గోమోశిరాయని కిచ్చినట్లు రాణాకు విన్నవించెను. గోమోజీరావు కడనుండి భేతాళసింగు దగ్గరకు రాయబారి మంపబడిన వామనభట్లు మెల్లగాఁ గోటలోఁ బ్రవేశించి కొత్తాలు కీయవలసివ సొమ్ము నిమ్మనియు సొమ్మిచ్చినవెనుక నెంతయు సహాయము జేయుననియు వానినడిగెను. భేతాళుఁడొకడైన పలుకులు విని “యోయీ, వామన భట్టు గోమోజీరావునకు నను సొమ్మునిచ్చుటకు వాడు నూకుఁజేసిన సాయమేమి? నేనొక్క దమ్మిడియైన వాని కీయను. నీకు నూరురూకల నిచ్చెదను. నీవీసొమ్ము దీసికొని యీసంగతి రాణాకుఁ దెలియనీయకుండు” మని వాని నొడఁ బఱచి వానికి ముందే పదిరూకలనిచ్చి తక్కినది తరువాత నొంగుగఁగఁగని చెప్పి వానిని నమ్మితింపఁ జేసెను. తరువాత దొంతరావు రాణాను ద్బించి శాయాజీ మహారాజు పక్షమున అహల్యాబాయికి సందేశము పుట కర్తవ్యమనియు రసపుత్రులు శాయాజీతోఁగలిసిరని విన్నచో రాణి తిప్పక కోరిన వద్దతుల ప్రకారము నొడంబడిన గావించుకొనుననియు పువామనభట్లు రాయబారిగ నెగఁ దగినవాడనియు పచ్చఁ

బలికి రాణాతో జెప్ప వలసినయంశముల నెల్ల మనస్సునకు నాటఁ జెప్పి వామనభట్టును రాణాయనుమతిమీఁదఁ దగువరి వారముతోడను జెండాలతోడను రాయబారముంపెను. వచ్చి యహల్యాబాయియచుమతిని నామె అజారముఁ బ్రవేశించి వామనభట్టు ప్రాణముల నుగ్గఁబట్టుకొని భయకడుచుఁ గూరు చుండ జమానుఖాను మొదలగు తురకలు పనుగురుతుకాజీ శివనానా మొదలగు సేనాధిపతులు రాణి బరివేష్టించి యాసం దేశమును వినఁగోరిరి. అతల రాణిమొగము జూచి వామన భట్టిట్లనియె. “అమ్మా! శాయాజీ హోల్కార్ నాకు దమవద్ద కంపినారు. ఇ మారు రాజ్యమున మీకు శేషమైన భాగ మీయకు యు సర్వస్వము తమ పాలన దనుకులగు మల హారు రావుగారిదే యగుటఁ దమకే రావలయు ననియు మనో వృత్తిగ మీకుఁగొన్ని జాగీర్ల నిచ్చెదమనియు రాజ్యము వదలివలసిన దనియు వదాళిన్న కక్షమున దాము రసపుత్రు లతోఁజేరుదు మనియుఁ తమతో మహారాజుగారు మనవిచేయు చున్నారు. రాజపుత్రులకుఁ గూడ నాల్గవంతతు రాజ్య మొసంగవలయు నెఱు. దీనికు త్రతము జెప్పి నన్ను సత్వర మంపనలయు నని ప్రార్థించుచున్నాను.” అని చెప్పి అహల్యా బాయి నవ్వి “మీమహారాజుగా రెందున్నారు? వారు నూకగపడుచురా?” యని నాతఁడు “చిత్రము వింధ్యవర్వ ములలో నున్నారు తల్లీ” యని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. చిన్ననప్పటికి జమానుఖాను వెరుకపాలుప వచ్చి వామన ట్టుయొక్క భుజదండము గట్టిగఁ బట్టుకొని రాణితో

“అమ్మా” వీర . కుట్రలో జేరినవాడను వీరిని బట్టి చెడబెట్టి
 నవో సద్భక్తులు గొప్ప సాసనం దెలియ గొప్ప సుండి
 నుంచి విన్నవించి నాని రెండు చేతులును ఒకదండలు బలిమి వేసి,
 “నీవు ఖయదీ నయినావురా” అని నిలవడం బెట్టెను. ఇ సలో
 సకార్యము సహింప నోకుక వానితో పచ్చిక గాజపుత్రులు
 వరలలో నుండి తలతలమెరియు కత్తుల నూడబెరికి మహా
 రాష్ట్రంపై బడి నరుకలబోనడ ప్రతిసేధానము నొసర్చుచోవు
 సుకాజీ మొనలగువారు వారింది, జమాను ఖాయ వారిపై
 సింగపుంగొదమచాడ్పున చామికి యాపకపురిలో సగమును
 దక్షిణమే మృతి నొందించెను. తక్కిన తురకలు రసపుత్రుల
 బారింగొనుటచే దక్కిన యేవురు రసపుత్రులు సంతనుడిసిరి.
 వాచునభట్టును బెరబెట్టినవారెక చాలతరావు విని యుక్కు
 దక్కి శవము నలె గళికాంతులు లేకి దీర్ఘోచ్ఛ్వాసములజే
 దన యటమటము బ్రకటితము కాంగ నింకి దనమరణము
 నిశ్చయ మని బెంగ గొనెను.

ఇరువదియవ ప్రకరణము

హరిహరసాంధ్యాజి తన హృదయమును దెరచి మనో
 రథమును దెలియబరచి బాజీరావు నాకార్యమున బనిసేయు
 మని నియోగించినతరువాత శాయజీమహారాజు మేల్కొని
 జేరబలిచియదివరకెన్నడు జూపనిదయ నాతని

పైజూపి మెల్లగా నాతినితోనిట్లనియెను. “ఓరీ కుట్టవాడా ! నీవు నాకొక కార్యము జేయవలయును. నీతనునాకుపివాహము నేయుటకుగండాభిల్లనిమొదలగువారు నిశ్చయించినారు. కాని యామె కిష్టములేట్లు నీనామెతో బలుకలయును నీనామె యొద్దకుఁ బలుమారు పోగలుగును. నేను త్రరవు జేసెదను నానెంటిచుహారాజు చెట్టకట్టి సుఖంపగులుగుట యామెకెన్ని జన్మముల కైనను దొరకునా? ఇక్కడీపర్యతముమీదనొంట రిగ నేనుండుట యామెకలక్ష్యముగనున్నది కాబోలును. లేవు రాజ్యము స్వాధీని మైనతరువాతఁ దాను రాణికావచ్చును. వెండి గొలుసులుతూగుటయ్యెలో దుల తేనిరన్నభూషణములు ధరించు యోగ్యత కామెనోచుకొన్నది కనుక నే తన వంటిదాని పై నానెంటి మహారాజును సమరాగ ముదయించి నది. నాకు శ్రీకొల్హాపురమహారాజుగారు సింధియామహారాజు గారు పిల్లలనిచ్చెద మని వర్తమానమందినారు కాని నానున స్త్రీమెపైఁ దగిలి యున్నదని ఈమె నన్ను నిరాకరించిననుబలి మిచే నైన నేనీమెపొందునొందక మాననుకాఁబట్టి యీవివాహమునకు సమ్మతింపు మనియు ముందుగా నేను దానితోఁ గొన్నిరహస్యములు మాటలాడవలయును కనుక సమయమెరుంగ జేయు మనియు నామెతో నాపలుకు గా మనవి చేసి యొడఁబడి రమ్మ. ఇదియేరింకి దెలియనీయవలదు అని మహారాజు నుడువ గాజీరావు కొంచెము యోచించి “మీ నేవకుడ నగునేను మీకుఁ బ్రియమునుజేయనా? ఆమెనుహరి హర పాండ్యాడీకూడమోహించి యున్నాఁడు. వానినిమీరు రహస్యముగఁ గడతేర్చు రేని యీమెమిమ్ము దప్పక పరింపగ

అదు సుండి యనివిన్నవించుకొన నుహారాజుబిడ్డ యీవేళి
 సాయంకాలముననే హరిహరునకు స్వర్గసుఖమిప్పించెదచూడు
 నాశక్తియని ప్రతిన జేసి కట్టవానిని లోనికిఁ జనమిమ్మనిభిల్లు
 లతో జెప్పి మదనాయత చిత్తుండై తహతహ బొందుచు
 శాయాజీ హరిహరుని పంపుటకుఁ గదలుచుండెను. జన్మంత
 రావుచే దనబలము ముక్కుముక్కులుగ ఖండింపబడుటకునగచి
 గండాభిల్లు ప్రభువును దమముదుపోకలఁ గూర్చి కఠినముగ
 నకుగఁ దలచి వచ్చి గుడారము సొచ్చి యిట్లయె. “నుహా
 ప్రభూ వలినవారికి బట్టాభిషేక మయినదిమొదలు జన్మంత
 రావు మాచుట్టములును మేకపోతులు సరికినట్లు నరుకుచు
 న్నాడు. దొలతరావు త్వరలో వత్తుననిచెప్పి యీసరికు
 రాడయ్యె. మేము దోచుకొనివచ్చిన ద్రవ్యముంతయువ్యయ
 ముచేసి హాయిగాఁ బిండి నంటలతో మీరు ముమ్మారుభోజ
 నము నేయుచు మారిమి తము శ్రద్ధ చేసినారు కాని మీరు
 పరాక్రమవంతులనుకొని యంతనుహాపదవి మీకిచ్చితిమిగాని
 మొకటనే యంతవారగుటఁదెలిసినచోఁ బట్టము గట్టిఁకుం
 దుము. మాతో మీరుకలసి యుద్ధమునకు వచ్చెదరా లేదా?
 యని నిష్ఠురోక్తుల నాడి భిల్లుడు నిలువ శాయాజీ వానింగ
 న్నెత్తి చూడ లేక తల వంచి మెల్లగ నిట్లనియెను. “నేను
 మిమ్మునడపించి మీకు నేనానాయకుండనై రాజ్యముఁ గొన
 యుత్తించుచుండఁగా నన్నిట్లాడఁ దగురా? వివాహమైతరు
 వాత గత్తిగట్టి యుద్ధమునేయవలెనని యున్నది అదియటుండ
 హరిహర పాండ్వాజి పై రాణితో నేరములు చెప్పచు
 న్నాడఁట ఇతఁ డున్నచున్నమున మనము నెగ్గజాలము. నీవి

రాత్రి వీసిన గడతేర్చుచి బెడ్డియైనవెనుక మనమరుగుదము అని చెప్పి భిల్లుచు గోపముతో గన్ను లెట్టజేసి యుద్ధమైన తరువాత నీవు వివాహమాడవచ్చును. ముందుగా వద్దు. అది గాక యీ సమయమున నారెండవకొడుకును నాకు జయము కలుటకై కాళికి బలియిచ్చుచున్నాను. బలియైన వెంటనేను నము వెళ్ళినచో జయమే గల్గును. తేపు తప్పదు. హరిహరుడు మనపై గొప్ప లెన్నఁచు బన్నునిగడ జేసెడినులే యని గుడారము వెడలి యావలయు జనెను. అతఁడరిగిన వెంటనే బాడీ రావు మహారాజునదకువచ్చి నిలిచినంతోపముతో “స్వామీ మీరొ చెప్పినట్లు సీతతో జెప్పినాను మీవంటి సవగున్నధుని మహారాజును జెట్టకట్టటామె ప్పముగ నుండక శోవురా? అప్పటికి నామె యొక్క కొన్ని దికావి మీగు ఆ గుడారమునకు రావలసియును నుగ వేషము వేసికొని యీ గుడారమునకు రాత్రి సత్తునియు జెప్పించుకొని మీరు పన్నీ దినమున జెర విడిపింపవలయును బాడి, లేకున్న నేవని చక్క జేయును అని కర్ణాసందకరముగఁ బలుక మహారాజు యొక్క శరీరము ఘోరకలత మనోరథసిద్ధి వేఁటికి గదాచేకూరుట యని యాసంద మొందుచు నాతఁడు నిన్నివేళి సాయంకాలముననే చెరనిడ పించి నుంపెదని భయపడకు నీ మేలు నీను మరువఁజాలను మిత్రుడా ! యని గాఢాలింగన మొనర్చి యభ్యంతరము చేసి నూతనసప్తాంశ్యముండై సూర్యుండెపు డస్తమించునా యని పరితాప మొందసాగెను. ఒకమారు బాడీరావును బిలిచి

నీమూటలు నాకు సమ్మకముగ లేవు. ఆమెచే నట్లుసమ్మతమున బలికింపుము అని వేడుకొనుటచే గుడారము ప్రక్కకు మహారాజును గొనిపోయి బాజీరావు “నీత నీవిందాఁకి చెప్పి నట్లు చేయుదువుగా యని లోపలనుండి కేక వేయ నామెయు నిశ్చయముగల చేసెద నంటియమేల? యని మృదుమధురస్వరముతో బ్రత్యుత్తర మొసంగెను. అంతట గుండె దుడుకు తీరినందున శాయజీరావును బంపు ప్రయత్నము చేయుచు దాలతరావునొద్దకునాతని సంపెదననిగండాభిల్లుతో జెప్పి యొడఁబఱచి పల్లకిని బోయెను సిద్ధముగఁ జేసెను. ఇంతలో సాయంకాలమైనందున నీత బాజీరావు చెప్పినచోప్పున మూట దప్పకుండ వతికొంపఁదలించి చక్కని తెల్లయిజారును నట్టిదే యంగరఖాయునుధరించుకొనిచేతనొక శిష్టముంబూని తన గుడారముననుండి సమయము బ్రతీక్షింప దొడగెను. ఆ రాత్రి నీతనిమిత్రము శాయాజీని సంహరింపఁ దలఁచి హర హర పాండాజీ రెండు జాములరాత్రి యైనతరువాత గాఢ నిద్రాసమయమున వానిఁ ద్రొంకదగు నని మూడుగాఁ దాను నిద్రించుచుండెను. ఇంతలో గండాభిల్లు గండ్రగొడ్డలి భుజముపై వేసికొని యెవరితోడఁ జెప్పక హరిహరుని గుడారము సొచ్చి నిద్రాసక్తుడై తలనిండనున్న కోర్కెలచే గడియ కొకస్వప్నము గనుచున్న యానిర్భాగ్యునిఁగని గొడ్డలినెత్తి నత్తువ మీర నాతని కంతభాగమున నొకదెబ్బ దీసెను. వెంటనే శిరమును మొండిమును వేరుగఁ దొలగింపఁబడ మొండిము కొట్టుకొనుటయు నెఱుఁగరుధిర ప్రవాహము గుడారము నిండుటయు భిల్లుని నయనములకుఁ బర్వమునేమి నాతఁడు

బాట్లుపట్టుకొని చచ్చిన వానితల యెత్తి తిన్నగా శాయాజీ యున్న గుడారమునకుంజని వానింగని “చూడు నీహరిహరుఁ డెట్లున్నాఁడో!” యని యారక్తసిక్తమగు బుట్ట వాస్తోడపైఁ బెట్టెను. అవిరిపడి శాయాజీ లేచి గడగడ వణకి భిల్లుడలుక వహించెనని దనపని యట్లయగునను తలంపుచుండిరి దట్ట మెల్లగా “నీవు నాహనుడవు. మంచిపని చేసినావు. నీవంటి వానెందు జూడఁలేదు. మన్నెనులైన బిరుదునీకుఁ దగు నుమీ” యనిచానిని సమొసర్చి చల్లనిమాటలతో సాగనంపితను

జనెను హరిహరుఁడు ధనమునువిడిచి, నీతనువిడిచి ప్రాణములు విడుచుటయు, శీత తనపొత్తున కంగీకరించుటయు, శాయాజీ బాజీరావును ముందుగఁ జెఱ విడిపించి పంపఁ దలంచి పల్లకిఁ దెప్పించి బోయెల సిద్ధముజేసి నీతతో మరల మాటలాడు చున్న బాజీరావును బిలిచి పల్లకి నెక్కుమనెను. వెంటనే గుడారమునుండి యొక విగ్రహము వచ్చి యందుఁ గూర్చుండ బోయ లొక్క ముహూర్తములో వానిని మోసి కొని పోయిరి. అట్లు బాజీరావును బంపి నీతనిమిత్ర మెదురు చూచుచు శాయాజీ మదనతాపము నొందుచు మాటిమాటికి నామె వచ్చుచున్నదేమో యని గుడారము వెడలివచ్చి చూచుచు నున్నప్పుడు నొందుచుండ నింతలోఁ దననునోరథ సిద్ధిశేయఁ దలచున హరిజాత వృక్షమువలె సుందరపదనార విందము చీకటిగుడారమున వెన్నెలలు గాయ గావలియున్న భిల్లులు నిద్రించిన వెనుక నాపురుష విగ్రహము మహారాజు యొక్క గుడారము బ్రవేశించెను. ప్రవేశించిన తోడనే

యెదురుగనేగి శాయాజీ యాభవనమోహ విగహమును జేయి పట్టుకొని ముద్దుపెట్టుకొని తన మంచమనొద్దకు దీసికొని వచ్చెను. అంతట పురుషుడును మెల్లగవచ్చి ప్రాణేశ్వరా! మిమ్మువివాహమాడుటకు నాకు సుదేహములేదు. కాని మీరు యద్ధములు చేయుట కరుగుదురు. యద్ధమున మరణ మొందుదు రేమోయని నాకు భయము గలదగుండే యని కలిగెను. హోల్కా రామపలుకులకు సంతసించి నేను యద్ధమువ కెన్నడును బోవను. భిల్లులను మోసపుచ్చుటకు గయ్యము నేయును నని నే నందుచే కాని యామాట యబద్ధము. నిన్ను విడిచి నేనెం దరుగుదును? ఇన్ని ఉపయోగానికి జేయు ప్రయత్నములు సఫలము లయినవి ఏదీ మొనముద్దుపెట్టు ప్రాణేశ్వరీ యని ముద్దు పెట్టుకొని చెక్కిలి నొక్కుచుండ నీ వేషధారి యాకామామిరుని చెల్లున నొక చెంపవాయగొట్టెను.

యాద్యోహో శాయాజీ! గన్తులనుండి బాష్పములు రా నది తుడిచికొని మెల్ల న నిట్లనియె. “సుందరీ! అబ్బా! ఇదేటి సరసమే గూబక గిలితది. మాటలతో సరసము కాని చేతులతో నేమిలే” యని మందలించి యాసుందరిని గాంగిలింకబోవ నాటకీయరి తన మొంతు నున్న బాకు దీసి శాయాజీని నేల బడ్రాదోసి కుడిద్రుక్క నొక్కపోటు పొడిచి తక్షణమే యేరికింగనబడక యెటకో చనెను. శాయాజీ యాపోటుతో కప్పున కేక చేయుటచే సారథివము నాలకించి గండాభిల్లు గడ్డగొడ్డలి భుజముపై వేసికొని వచ్చి పడియున్న శాయాజీని జూచి యాశ్చర్య మొంది మెల్లగ వానిని లేవనెత్తి కారణ మడుగ నాతడు జరి

గిస వృత్తాంతము నవిస్తరముగ నీరసముతోఁ జెప్పెను. ఆ మాటలు చెవున సోఁక గండాభిల్లు మహాగ్రహమునఁ గనొప్ప మలు ముడివడ రూక్షనిరీక్షణముల నాతఁజూచి, “దురాత్మా! నాతోఁ జెప్పక నీచిట్లు చేసితీవి కనుక నీకింత కావలయును. నీత జంపులు కాను. నేను నిజముగఁ జంపివేసెదను చూడు. నీవు నీచుడవు కాని రాజువు కావు” అని మాటలచే నొప్పించి జేతగొడ్డలి నెత్తెను, అపరిమితబాధ శుడుచు శాయాజీ యెట్లో లేచి భిల్లుని రెండుపాదములం బట్టుకొని నాతఁడ్రీ నన్ను రక్షింపుము. నన్ను నిష్కారణముగ దొలత రావు గంగలో దింపినాడు. నాకేదైనఁ గట్టుగట్టి నాపాణ ములు దక్కింపుము. అని జాలికలుగఁ బ్రార్థనలు చేసి యేడ్చుటకు మొదలుపెట్టఁగా, గండాభిల్లు గొడ్డలి దింపి నీకు నేను గట్టుగట్టును చావుమని తిట్టి గుడారము విడిచిపోయి నీతికై వెదకి యామెను బాజీరావును గూడ గానక విసికి తన బస కరిగెను.

ఇరువదియొకటవ ప్రకరణము

మరునాఁడుదయమున మంగళతూర్వ రావములు సొంగ సహల్యబాయి మేల్కొని కార్యములు నిర్వర్తించి నుహోత్సాహ పూరితమానసయై కోటమట్టడి జరుపుచుండ జమానుఖా నామెకు నలముచేసి రాధాకాంతరావు వచ్చి

యున్నాడనియు రాణిదర్శనముం గోడచున్నాడనియు విన్నవించెను. రాధాకాంతరావుపై సంపూర్ణముగ నెలుక నహించిన దగుటచే రాణి జమానుఖానుతో, “నోయీ రాధాకాంతుని మొగము నేనింక జూడజాలను. అతని విశ్వాసమును గూర్చి మాకుఁ గల పిచ్చి సమ్మతము పోయినది. శ్యామసుందరదత్తును వదలిపెట్టమని గోమోజీరావునకు జాబు వ్రాయుటయు రిఘునాథరావుతోఁ దాను జేరి నాపైఁ గడు బూతుటయు నాహృదయమున నాటినవి. అందుచే నాతఁడు నాకడకు రావలసివచ్చినలేదు. రిఘునాథ రావువద్ద కరుగు మన రాదా?” యని యుత్తరువు జెప్పెను. దప్పి ఖానుని వాగ్దానమీఁద సంపెను. ఖాను వృద్ధుండగు రాధాకాంతరాయునిపైఁ దపయేలికకు వచ్చిననిర్హేతుకాగ్రహమునకు విచారిచి తన శక్తిలో నా కార్యము లేకుండుటచే సక్పటి కూరబడెను. రాధాకాంతరా వీయలుకకుఁ గతి సేయింపుండునా యని కొంతతడవు విచారించి జమానుఖానుని బిలిచి “సోగిసదండగూత్రలో జరగిన విశేషాంశముల నెల్ల నాతినికి రహస్యముగఁజెప్పి రాణిదయను సంపాదించఁ బ్రయత్నలోఁకములేకుండ నిఁబవురమునందే నివసించెను. అప్పటికి నిఁబవురి ముట్టడిలో రసపుత్రుల కంటె మహారాష్ట్రులే జయము నొందువారివలె గప్పడుచుండిరి. రాణి కందుచే రాజపుత్రులను జయింపవచ్చు నను ధైర్యముదయించెను. ఆమెకు ధైర్యమును శత్రువుల ధైర్యము నొకమూరె జనియించినందున ఒండొరులను జయించుట

కువాయములు వెనుకుటమాని సురక్షితముగఁ బారిపోవుటకు
 కువాయము వెనుకనారంభించి రాజ వుత్తరసేవకుఁ దనిబడి
 సాగుగ్గియై సుండునవా రాఁగలికి నోర్వఁజాలకఁ చిక్కులు పడు
 చుండిరి కోబలోనికి నీటిచుక్కయై నఁ బోనియక యహల్యా
 బాయి నీటియాధారముల నెల్లఁ గప్పించెను ఫిరంగులమూల
 మున గోలుభేదింపఁబడి రంధ్రముతో నిండియండఁ జొచ్చె
 ను. అందుచేదచుకు జయము నొందునాశ శీశముయినను లేద
 నియు సహ్యాతమతో సంధిచేసికొనె దనియును దయపురరాణా
 వారు నిశ్చయించి పారిపోవుటకు ముహూతనము నిర్ణయించు
 కొనుటకు మొదలు పెట్టిరి. శత్రువు బలమును గట్టును దన
 కుఁ జిక్కినందున సహల్యా వారిలక్ష్యలము లేకవారు లోఁబడి
 నట్లే యెంచుకొని జన్యంతరాపు గండాభిల్లును దక్కదక్కిన
 భిల్లు నెల్ల దాదాపుగ నిర్మూలించినట్లు విసియొక్క శాయా
 జిహ్వోలాగు విషయమై దక్ష జేసికొననఁ యుపని నిర్ణయించిన
 జమానుఖానుని పిల్చి యొక మూల వీనుగుఁవలె నొదిగియున్న
 వామభట్టునోటినిండి మహారాజువనించు కొండి నానవాలు
 పెచ్చించి తగుపరివారముతో పంపెను. నింబరపురమున కా
 కొండ యొకవారమునయనములో నుండి నందూన జమాను
 ఖాను రేయి బుచ్చు నడచి శ్రమ యనక యెగడయనకకొండ
 లెక్కి వాఁగులు దాటి యరిణ్యములం గడచి మూఁడుదిస
 ములకు శాయాజీ యున్న స్థానముకు వచ్చెను. నాటిరాత్రి
 శాయాజీ సరిసమాడఁబోయి క తిర్రాటుదిని గండాభిల్లునికడ
 నుండి సహాయము నందక కొంతసేపు బాధపడి తనప్రక్క గు
 ఱ్గలో నొకదాని గాల్చునుని చేసి తనగాయమునకుఁ గట్లు

కట్టుకొని మరియొకభిలుసాయమున మరికొంత యుపచారము చేయించుకొని గాయము గుడార్చు కొనుటకు నను యము దొరకు నేన దనకు రాజ్యము గీడ్గని నాదని భిల్లుని బారినిండి పర తెంచి యేకాశిశానై న ముప్పి యెత్తుకొనినది కవచ్చునని యత్నిముగావి చుచుండెను. కట్టాభిషేక ముహూర్తిన కాలమునఁ దన నేవించునభిలు నొక్కరొక్కరుగ దేశ ములపైఁ బడి జన్మంతిరాయనిక్షణధారాగ్నికి మిడుత గుట చేతిను గొండ తొలసి ధాటికి వెంచి దూర దేశముఁకు బారు లచేతినుమరి కొందరువనమృగముఁ నలఁ గొండగుహలలో దా గుట చేతినుమరిజమాని ఖాను నెచ్చిన్న కృటికి రెండువందలకింటి నెక్కుడుభిల్లు లాపర్యతమున తేరైరి, ఆరాత్రి గాయమే తగులకియున్న బంపంతిముగ గిండాభిల్లు శాయాజీవి దనతోఁ గూడ యద్దమునఁ బిగొనిపోయి యుండును. రాజమునదర్శనము నేయవాంకిఁ గూడ నెమిలి మైన ధయమేగ ససాహస ధైర్యములు గలుగఁకుండెను. జమానిఖాను రాణీదగ్గఁ నుండి సందేశార్థములు దేలుపవచ్చినఁ దన విని యామె యొడింబ డిక చేసికొని ననియఁ దనకు రాజ్యము పూర్ణముగ రాక పోయినను గొన్ని జాగీరు లయిన రాణిపోవనియు శాయాజీ యవ్విఘ్నరుచుండ నెరికి రాజ్యము గల్గినఁ దనుకు నిలువ నీడ చేకూరునని భిల్లు లానంద మొంది ఖానుగారిని సగౌరవ ముగ నాదరించి సందేశము జరుపుటకు వారు నిశ్చయించిరి. శాయాజీయఁ దనకట్టాభిషేక కాలమున ధరించిన దుస్తులను నాధరణములను దొడిగికొని శూరశిఖామణిలె మహారాజ త్రివితోఁ దన గుడారమునఁ గూరుచుండ నింతలోఁ దన జురి

వారముతో జమానుఖాను బ్రవేశించి మహారాజునుజూచి తనలో నెవ్వకొని తలయూచు ననుర్యాదగా నమస్కారము చేసి యర్హానముపై నాసీరి డయ్యెను. గండాభిల్లు గండ్ర గొడ్డలిని బూని తన మహారాజయొక్క వామభాగమున నిల్పెను. అప్పుడు ఖానా హోల్కారుతో “స్వామీ! మీతో నేను గొప్ప రహస్యములు మాటలాడవలయును. మీభిల్లులను ఆనలకుండునలయును. మీకొక సందేహము లేకుండ నాతిరక మహారాష్ట్ర సేవకుఁ గూడ నావలసింపెదను. మీరట్లు చేయుదురా” యని మనవి యొనర్చెను. అంతట భిల్లుల, మహారాష్ట్రయోధులు గుడారములను దూరముగాఁ జన, శాయాజీయు జమానుఖాను కట్టుమాటాడిరి

జమా—దేవా! మీరు రాణిగారి విషయమున నేదో సదుపాయమును జేయవలయును. ఆమెకు మద్దలు మూట గట్టు నొక కమాత్రై కడు గదా.

శాయా—రాణికి నేను రెండుఁమూడు జాగీరులు మాత్రమిచ్చెదను. నాకు రాజ్యమునంతయు నప్పగించి యిందూరునగరము విడిచి యామె యరుగవలసివెడి. ఇటు లొప్పుకొనునన్న నే నొడింబడిక జేసికొనను.

జమా. పాపము దక్కు లేని యాఁడనిని మీరింత శ్రమ పెట్టుట న్యాయముగాదు. మరి యే వరతులనైనఁ జేర్చువుఁడు.

శాయా—ముక్తాబాయిని నాకేచ్చి వివాహము చేసిన యెడల నేనామెను రాజ్యమునందుంచి యన్న వస్తుము లిచ్చి కాపాడెదను.

జమా—హానీ రాజ్య మంతయు మీకామె నదలి
వేసినచో మీరామె కేమి మిచ్చెదరు? మీతోడను, మీ
భిల్లుతోడను నామె యుద్ధము చేయఁ జాలను.

శాయా—నాకు నొక వేలమూపాయల మనోపృత్తి
మిచ్చెదను అంతకంటె నెక్కువగా నే నేమియు నదుపాయ
మామె విషయమునఁ జేయఁ జాలను.

జమా—ఆమె మిమ్ముఁ బెంచుకొన్నచో మీరు కత్తు
లగు నుంగీరింతురా?

శాయా—ఏమో ఆలోచించిచెప్పవలెను. ఆమె
నాకుఁ దల్లియగుటకు అభ్యంతరముకాదు.

జమానుఁ టా నెందుచేతనో కడుదీనముగా మాటలాడు
టఁ జూచి శాయాజీహోల్కారు లెవకు వారు పంకినా రను
కొని గర్వించి యంతకంతకు నిర్లక్ష్యముగఁ బల్కునారంభి చి
యావని తన బాహుబలమును దాను నుతించుకొని జమాను
ఁ టానుతో, “నోయీ నీవాడిన మాటలు మాకు మహానంద
మును గలిగించుచున్నవి. నీవు మాయెడ నింతభయభక్తులతోఁ
బలుకఁబట్టి నిన్నిట్లువిడిచితిమి కాని కొంచెము గౌరవ హీన
ముగాఁ బల్కితివేనిన్నిక్కడ మట్టు పెట్టుదుము. నీవదృష్ట
పంతుఁడవు. చెడ్డబక్కురివి. ఎవరిఁదద్ద నెట్లు మాటాడ వల
యునో పరిపూర్ణముగ నెరుంగుదువు సుమీ! యవ టానునకు
బలువలేవంత యాగ్రహము పొడముటచే నాతఁడు దిగ్గునలేచి
‘నేను మీపరాక్రమ మెరుంగుదును. మీరు చెప్పవలెనా’

యని నూతని రెండుభుజములు కట్టి కట్టి నొక్కి చేతిలో నున్న శిష్టము నూడఁబెరికి కొనెను. తెల్లబోయి శాయాజీ నోరెత్తక యుండ “ఘాను నిన్ను రాణి తీసికొని రమ్మనినదరా” యని నేలకుం ద్రోసి రెండుచేతులు వెంకటగట్టి గుండె లపైఁ గత్తిమోసి, “దురాత్మా నీవు హోళ్ళూరువా! నిన్ని వుడు నేను దుడముట్టించిద. నీకు దిక్కెవ్వఁడు...” యని యొక్కయేటున వాని నేయఁబోయి యంతట నిలిచి రాణి శాతని జీవముతోడ నుండఁగ నిర్పించుట యుచితం బని పల్లకిఁ దెచ్చుని తన భటుఁ కాపఱిచెను. ఇంతలో నీసఁ గంభమును జూచి నూతిలోఁ బడిన వాని లాగు శాయాజీ వేసిప కేకలు విని గండాభిల్లు తన మూఁకలం దోడికొని తుగ్గిను పరుకుటకు వచ్చెను. భిల్లుల యట్టహాసమును సైరింప నొకటి ఖాను యొక్క యంగరక్షకసేనలో నున్న ముప్పదుగురు మహా రాష్ట్రులు నిరువదిమంది తురకలు నదివరకే తుపాకులలో ముందు దట్టించినందున నొక పెట్టున వచ్చి గుడారపు గుమ్మముకడ నిలిచి భిల్లులను లోని కరుగనీయకుండా ప్రవాహము మహారాష్ట్రబలమనుగట్టుచే నాఁడఁబడినందున శాయాజీ నిర్విణ్ణుఁడై భోరుననేడువఁ బ్రారంభించి తన్ను వదలుమని ఖాను సనేక భంగుల వేడుకొనెను. కాని ఖాను హృదయము రాక్షసద్రోహుల విషయమున మాణిక్యమువంటి దగుటచే వాని దీనాలాపములు వాని డెండమును కరిగింపనేర వయ్యెను. అప్పుడు కుపితులగు రెండువందల భిల్లులకును నేఁ బదుగురు మహారాష్ట్ర సైనికులకును ఘోరయుద్ధము జరిగెను. మనుష్యులు మనుష్యులను గొట్టుటయటుండ ధమ్ముధమ్మున

ప్రేలు మహారాష్ట్రుల తుపాకులగుండలు రిచ్చు
 రిచ్చిన వచ్చు భిల్లుల యమ్ములును నొడొంటిలో విచ్చు
 మొందసాగెను. తుపాకినుండి వెడలిని ప్రాతేనీ ఘంటలు
 నొక్క నిండప్రాణమును గొనుటచే జన్మలెరావుచే హామీ
 కాగ శేషించినది శ్రయశా సుయ్యను. ఆదినమున
 నూరుగురు భిల్లులు యధరంగమునకు బలియైరి. ఒక తుపాకీ
 గుండు గండాభిల్లుయొక్క చెవికి దగిలి దూసికొని పోవటచే
 నాతడు రణరంగమును విడిచి వెంటనే ప్రాణరక్షణార్థమొక
 కొండగుహలోనికింజనెను. యజమానుఁ డరుగ గొట్టెవాటు
 నలె భిల్లులందరు నొకరివెంట నొక రరిగి యుగ్గమిషమలో
 గణభూమి సర్పానువ్వముగాజేసి శాయాజీయొక్క హృదయ
 మును గూడ ధైర్యశూన్యమగుటలు చేసిరి మహారాష్ట్ర
 సైనికులు హతులయిన భిల్లులవైబడి వారికడనుండిన గొట్ట
 కొమ్ములను నేనఁగు దంతములను మొదలగువానిం దోచు
 కొని యద్ధాంతవంగు జరుగవలసిన పూర్వాచారముగు
 దోపిడున్నదనిపించిరి. తరువాత నొక ప్రాతకల్లకిలో శాయా
 జీని గూర్చుండఁజెట్టి జమానుఖా నాథమును విడిచి ప్రయా
 ణము సాగించెను. ఈ ప్రయాణములో శాయాజీ తన
 యత్కృష్టదశనుండి తప్పించుకొనుటకుఁ జేత నయినంత
 యత్నము సలిపి తక్కువైన గాక ప్రాణములు వారికప్పగించి
 యాశ్వరుని వయ భారమును వైచెను. జమానుఖాను
 మూఁడు దినములకు నింబపురమునకుం జని తన క్రజ్జాదిక
 మును చెలియఁజేయ నామె వాత్సిని బహువిధముల మెచ్చు
 కొని యొక రత్న పుటుంగరమును జమానుఖానముగ నొసంగి

తన యొడుగుకు శాయాజీని రప్పించెను. నిర్జీవ శత్రును లాగున బద్ధుడై యున్నవానిని జూచి రాణి, “మాజ్ఞాతినిటియవస్థలో నుంచుట నా కిష్టములేదు. నాతో సరిసమానుఁడు నాకుమినో వృత్తి నియగ జాలి నవాఁడు ఈతనిని గౌరవింపక యనమా ని నా నునన్న తాళ దనికలికి బంధమోచనము జేయించి గౌరవీతముపైఁ గూర్చుండఁబెట్టెను. ఆ పలుకులనిశీశాయా జీజమానుఁఁడను చేసిన యన్యాయమునుగూర్చి రాణితో ముచ్చటించుటదలంచి రాణి తన పక్షమున నున్నదని నమ్ముచుట్ల నియె “మన మిరువురము సమానులముయి యేకంబుంబ ములోఁ జేరిన వారమయిఁమి. అట్టివన్న నాగౌరవము నెంచ కుండ నీశురక చేతులు విడిచిట్టి యిట్టివుడు తెచ్చుట మీ రంగీరితురా? ఈతఁడు నన్ను మీదగ్గరకుఁ దెచ్చుటలో నీతని గొప్ప లేదు! నేను రావలెనుకొనుచుండఁగదానుమీచే సన్మానింపబడుటకు నుట్లు పరాధవించినాడు. తల్లి అనిమనవి యొనర్చరాణి తాయూచి సరే యావిషయమయి నేను విచారణనల్పదగ్గః! నీవాగుడారమున నుండుము. అనియానతిచ్చి విచ్చుకత్తుతో నుండు పచ్చితురకలఁ గావలియుంచి సుగ్రీ తముగ నాతని నాగుడారమున నుంచెను.

ఇరు వ ది రెం డ వ ప్రి క రణ ము.

శాయాజీహోల్కారను నామధేయము నొసంగి యా కుట్టవానినిబయిఁ దెచ్చుటలో దౌలతరావుయొక్క ముఖ్యో

దేశమొక్కటియు జరిగిన దొక్కటియు నయ్యెను. క్రొత్తి
హోల్కారునకుఁ బట్టాభిషేక మగుటఁ బ్రజలు వినినతోడనే
యపల్వబాయిని విడిచి నమనద్దకు నత్తునియు గాణికిఁ
గప్పము గట్టరనియు రాణి జ. కి రాజ్యము విడిచిపోవుననియు
సతఁడు గొంతెమ్మకోర్కెతో నీకార్యము గావించెను తరు
వాతఁ బ్రజలు తన మొగము జూడఁ నోవుటయు గొందరు
దురాచారులుమాత్రము తమ్ము జేరుటయుం జూచి చాలత
రావు బెంగగొని రసపుత్పలతో జేరి వారికేవిధమైనసాయము
నేయఁ జాలగ పట్టినపట్టు వీడవలదని పోతావాము నేయ
దొడంగి మరల శాయాజీ యొక్క మొగముజూడఁ భిల్లుట
దలపెట్టక యేమి చేసినను రాజపుత్రులే దిక్కుని వారినిఁబ్బి
రాణిపయఁ దిరుగుబాటుచేసిన కొందరనామ భేయులమాటలు
నమ్మి రాణిత్రాణ దెలియక యట్లు దేశముపై దండవిడియు
టకును లంచము దిసి గోమోజీరావు సహాయ మొసంగఁనం
దులకు చాలతరావు మాటలు చెప్పటయే కాని చర్యలుజర
పలేనందులకు నుదయపుర రాణావారు మిగుల నొచ్చుకొను
చుఁ బశ్చాత్తాపము నొంది యాడుదానిని గలువలేకవచ్చినా
డని రాజపుత్రకుటుంబములు తన్ను దెప్పనని విచారింపసా
గెను. అట్లు పశ్చాత్తపులగు మహారాణా వారిపాదసన్నిధి
వచ్చినిల్చి భేతాళిసింగు నమస్కరించి యిట్లనియె—“దేవా!
ఈ చాలతరావు మన కుండి యేమి లేక యేమి ? ఈతనినే
సాగజంపరాదు. అదియటుండ నేను దమకార్యమునకు
త్రాణములనైన విడిచెద. నేను గోమోజీరావు మాటలు

నమ్మమిమ్ము పోతావా పెట్టి యిటనుం దీసికొనివచ్చితి. అందుచే నేని రాత్రియొక యద్భుతముజేసి తమకు జయము చేకూరఁజేసెద. నాకు ననుజ్ఞమూత మొసంగుడు. అనిరాగా చెవిలో నొకరహస్యముజెప్పి యాతనిసమ్మతి వడినితెచ్చుచు తిమ్మనుఁ దానుండెను. అంతట వైరాసలముబిల్లారెసదని యెరిఁగింపనోయని నెండ చుడతమాని యగుపడనియ్యెను. దేశమంతయు వేసి మాడ్చిన శత్రువుమండల మిదెక్కుకు చున్న దనియుదుఃఖజలధిమునఁగుచున్న దనియుఁజాటనాథా నుమండల మపర జలధిఁగుంకె, శత్రువు చండతేజంబడఁప వెచుక నన్మార్గసర్దుగుధపశయశుల సేకులుంచురనివెల్లడిజేయ తెరఁగున సంబరమున నక్షత్రకోటులుద ముండె. అదికృష్ణ పక్షుగుటచే వెన్నలనూత్రములేదయ్యె. ఆరాత్రిజామును నతరువాత ముక్తను నిదురబుచ్చి అహల్యాబాయిదగ్గరనున్న యాస్త్రీనిజూచి యమునా! నీకింతవిచారమొందుకు? ఈయధం ముగిసిందికనుక శివనానానుబిలిచి నీకుమారునిపదలించుటకు నేమియభ్యంతరమున్నదో యడిగెదను. నీవిట్లువిచారించుకు. ఆహా! నడుపుతీపి మించిన దేదయు లేదుగదా. ఇన్నిదిన ములుగడిపితివి: ఈ రాత్రినూడ గడుపుము. నాకుబ్రదుచ్చు చున్నది. నీవు మేలుకొనెద వాయనియడుగ “నమ్మా నాకు నిద్రవచ్చునా? ఇన్నిదినములనుండి యన్న మెట్టిదో యెరు గను తల్లీ! నాకుఁ బుత్రబిడ్డబెట్టవేని యింక మృతినొందు సుమీ యహ్మ” యని రాణి పాదములపైఁ బడి కొంతసేపు విలపించి లేచి తనప్రక్కపై గన్నులు దెరుచి పండుకొనెను. అహల్యాబాయియనముక్త మనఃకంటకయైహాయిగగుండెపై

జేయివైచుకొనినిద్రించెను. చాలతరవా రాత్రినిద్దురలేక తన
యవస్థ దలంచుకొని యింకఁ దన కెట్టియాసము లేదని యేమి
యుందోచక యాటుపటు దిరుగుచుఁ గొంతనే పోకినోబుఁ
గూరుచూడఁ యిట్లని విలపించెను. “హా! నీసేలరాజదో
హము జేపితిని. చేసినవాడఁ కందునెర వేఱునైతి.
ఈ కనపుత్రుల నన్ను నమ్ముటలేదు. ఏ సహాయమును
వారికి నలుపులేదు నావంటి యుద్ధయాజకునియందు. ఇ
కము వారేల నమ్ముదురు? ఆకమ్మపై నాకా కెట్టి మానస సీమ
యుండఁ గలవలయును! నాభార్య! హాదర్శ! దర్శా! నీ నీ
గొంతుఁగోసి నాగొంతుఁగోసికొంటిని. ఇక నీసూరిరకదన
దర్శమును నీమధురాలాపము బాల్యమునయు నాకు లేదు.
భిల్లులతోఁజేరి యచ్చటనుండఁ యేటికచ్చటికి నచ్చితి? మీరు
నన్ను గదలనీయరు. నాభార్యచేసిన హితోపదేశములందో
దరి వాక్యమును నిరాకరించిన రావణులవలె నిరాకరించి యిట్టి
ముప్పు దెచ్చి పెట్టుకొంటిని. నేనుదచ్చుచు నిరవరాధియగు
శాయాజీ యనుపేరుగల యా కెట్టివాని ప్రాణముల నీసి
వానిని గోతిలో బడఁద్రొక్కి బిచ్చమెత్తుకొనియై న బ్రతుకొ
కుండఁజేసినాడను. ఇప్పుడో వేళ రాణి పాదములపైఁబడి
క్షమార్పణ జెప్పకొన్నచో లాభముండునమో? ఏమి నా
కెట్టి! నావంటిద్రోహిని రాణి బ్రతుకనిచ్చునా? హా నుండి
రావా! నాజీవనమున కుసూరుమనుచు నీవెందున్నావు? హా
దైవమా! నేను భాషివగుటచే నాకీయరణమునఁ గడుభయము
దయించి యీ మొండిబ్రతుకు బ్రతుకవలెనని యున్నదిగదా”
ఇట్లు పశ్చాత్తాప మొందుచుండిన చాలతరావునొద్దకు హాతా

తుగావచ్చి, “నీతో గొంఠెముఠని యున్నది. రాణావారు నీతో గొన్ని రహస్యముఁ జెప్పుచున్నారు. ఒక మారు కోటబురుజు మీఁదికి రా” అని భేతాళసింగు వానింబిలిచెను. కోటబురుజుమీఁది కొంటరిగ నేగుటకిష్టములేనివాఁడయ్యు నెఱుఁగెన దక్కనుగాదా యని సింగువెంట నిలుచుకొనినప్పుడు పగ వధిలేక నడచిపోయి దొలతరా వెక్కలేక బురుజుపై నక్క పోటక్రింది కొకమారు తనదృష్టి బరచెను. వెంటనే మహానరకములె నగ ధమై యున్న కంఠమును చిమ్ముచి దెసల నావరించిని యంధకారమును మహారాష్ట్రవసు భీతిగలిగించినందున నాతఁడు గజగజ వణకఁజొచ్చెను. ఇంతలో భైరవసింగు వచ్చి వానింగలిసికొని దొలతరావును దాదాపుగ గ్రాణములు లేనివానిగ నొనర్చెను. వానిభయముచూచుచు నన్ని భేతాళసింగు “నీకింతభయమే? నేను నిన్ను సలహా యడుగుటకుఁ దీసికొనివచ్చితిగాని నీకు హానిచేయుటకుఁ గాదు. అహల్యాబాయి సైన్యమునఁ గలకలము వుట్టివది. వారు పరుగెత్తుచున్నట్లున్నారు చూడు నావ్రేలిచాయపై నిదానించిచూడు” అని రెండవవ్రేలితో రాణిసైన్యమున్న చాయ నొరికిఁ జూపెను. దొలతరావు వెళ్లివెళ్లి చూపులఁ జూచుచు వానితో “వాకు నాకగపడుచున్నారు పారిపోవుచున్నది నిజమే” యని యుత్తరమిచ్చునంతలో భేతాళసింగు భైరవసింగును మెల్లన గోకెను. తోడనే భైరవరావుఁ డగు భైరవసింగు ఖడ్గమును దీసి యొక్కయేటను నకలకఁ హతారణుడగు దొలతరావు శిరమునఁ దెగఁచేసెను. మారుమాట

లేక మహాప్రభుడు బురుజుపై బడ భేతాళసింగు నిర్దయుడై
 గుబాలున నాతని సభలోకిమువకుఁ ద్రోసివెట్లు కందక
 ములోనికిఁ ద్రోసివైచి వెంటనే యాతని స్థూలకాయము దడ
 దడి దొర్లుచుండి భేతాళసింగు మహానంద మొందుచు వాని
 మొండెముచు గనుపొందువుగఁ జూచుచు భైరవసింగుతో
 “మిత్రుడా! లంచముసొమ్ము నెనమే యపహరించితిమని
 యీ దురాశ్వుడు రానాతోఁ జెప్పనని నాగసుమానము గల్గి
 నది. అందుచేత నింతపని చేసినాఁడను. ఇక మనము నేయదాం
 చిన రెండవకార్యమున కరుగుదుము రమ్మ” అని గురుజులు
 డగి పాణిద్వారము దాటి కోట వెలువడిరి. అప్పుడ సరిగా
 రెండుజాములయ్యె. ఉభయపైశ్యములయందుఁ గావలి గాచు
 భటులు దక్క తక్కిన వాండ్రందరు నిద్రాసక్తులైరి. శత్రు
 పులు పరాజితులై రేవో మావో నిబబ్బరమును విడిచిపోవుట
 కుద్యుక్తులై యున్నవారని వని యహల్యాబాయి సేనయం
 తయు నిద్రించుటయే గాక కావలి గాచు యోధులు గూడ
 నిద్రకు లోబడి నడుగునకును నలికిపడి చేతులతోఁ దుపా
 తులం బట్టుకొనుచు నొడ లెరుంగకుండిరి. రాణి గుడారమున
 యున్న యమున యన నానుందరి నిమారయోగముచేతనో
 మరి యెండుచేతనో కునుకు లేక పలుమారు తనగదిలోనుండి
 రాణి గదిలోని కరిగి యహల్యాబాయి ముక్తాబాయిని బరీక్షించి
 చూచుచు గుడ్డ తలుపులం దెఱచి యావల కరిగిన యడుగుల
 చప్పు డగుచున్న దేమో యని యాలకించుచు మనస్తిమితము
 లేక తిరుగనాగెను. ఒకమారామె వీధిలోనికిరా జమానుఖా
 నామె యాత్రమును గని యేదియో నేడు జరుగనున్నదని

విన్నయించి నిద్రను విడిచిపెట్టి భద్రముగ నుండి యామె లక్షాముల మెలకువతో బొడంగుచుండెను. ఆమె నాలుగుసార్లు గుడారముయొక్క నెనుకగుమ్మము దాటి యావల నిల్చి యేరిని గానక గుడారమున కరిగి కొంతసేప చ్చుని విశ్రమించి యైదవసారి గుమ్మము జేరునప్పటి కామె పాదముల కేళియూ శగుల్కొనెను. సర్పము కాలిని జాట్లు కొన్న దేమోయని భయపడి తొందరతో గాలునిదలింప మెత్త. యామె పాదములపై దృఢమైన నురుష్యదేహము తగిలెను. అది యేమని యామె ఎంగిచూడ నొక మనుష్యుడు మెల్లగా “నేను, భయపడి కేక వేయును. యమానా లోపలికి రా” యని పిలువ నామె తొట్టుపాటుతో వచ్చి నావా వచ్చినావా అనికీ గాయని తాను మునుముందు గుడారమున బ్రవేశించెను. వెంటనే యాననుష్యుడను తనతో వచ్చిన తన మిత్రుని గూడ లెస్కని యిరువురును యమున యున్న స్థలము జేరిరి. “యమునా! బోగముదాన నన్న నీవే బోగముదానవు. నిన్ను నే నుంచుకొన్నందుకు నాసొమ్ము నీ వింశకాలము దన్నందుకు నాకీ రాణిగుడారము బ్రవేశింప వీలు చేసితిని. సకచివచ్చినచో మనుష్యుని విగ్రహము నావ వాలు పట్టుము. నేను వీడును నేల బండుకొని దొర్లిదొర్లి వచ్చినాము. నీవు నేనున్న స్థలము మగుడుము. వినునైదవ గుమ్మ చేయునో యని యమునయొక్క సద్దంపుచెక్కు బద్దములు ముద్దు పెట్టుకొని లోపలికిఁ దమ్ము దీసికొని పొమ్మని యామె సమగి నామె చూర్చిపదర్శకురాలయి వారి సహాయమున్న గుడారమునకు దీసికొని పోయెను. వీరిరువుర

యమునాన మేతముగ లోని కరుగు నపుడే నురియొక పుర
 ఘండు జోడ తుపాకులను మందుకూరి సిద్ధముగ నుంచుకొ
 యహల్య నిద్రించు గుడారమునకు వెనుక ప్రక్కనొక్క
 గుమ్మముచాటునఁ బొంచియుండెను. క్రొత్తపుగఘంట
 బ్రభముఁడు గుడారము సంతయుఁ బరికించి యొక మెత్త
 పాన్పుపై శరీరమును మరచి జన్వంతరాయని దలంచుకొ
 నలువరించు ముక్తాబాయి ముఖారనిందముం గాంచి నేను నీ
 జోలికిఁ బోవును. ఇది వసికూన యని యామెను గడిచి గాజ
 కార్యంశములఁ బలువరించును నొకమూల బ్రహ్మచర్య
 వ్రతము జరపుటఁ దెలియఁజేయ నొక చాపపై న్నుడు
 బాహువు తొగడిఁ జేసికొని కవ్వళించిన రాణి జూచి,
 “యీమెయే మన రాణివారి హృదయశత్రువుగు అహల్య.
 ఈమెను గడతేర్చెద” నని వెండిదీపస్తంభముపై వెలుగు
 దీపిక నుహ్వననూదివేసి యహల్యకు దగ్గర వచ్చి గుమ్మము
 ముందర కాపలి యుండుమని రెండవవాని కాపతిచ్చి మొదట
 ఖడ్గసాధనమున నామెను దునుముటకుఁ దలంచి శత్రుయైతెను.
 తాని యొక్కపోటున తామె చావవచ్చుఁ జావనిపోవచ్చు.
 చావకుండైనచో నల్లరి యగుఁ జామీయని యమున నను
 యానుకూలముగఁ జెప్పిన యాలోచనను బట్టి యాతఁడు
 తుపాకి నుపయోగింపఁ దలచెను. ఆ పురుషుఁడు తుపాకి బారు
 చేసికొని రాణియొక్క కుడివైపున మోకాళ్ళు నేలవాల్చి
 కూరుచుండఁచాతనికి సరిగ నెదురుగ యమున సమయమునకు
 రాణిని గదలకుండఁ బట్టుకొనఁ దలంచి రెండవత్రక్కను గూరు
 చుండెను. అంతట నాతఁడు తుపాకి రాణిగుండెపై గురిపెట్టి

యీ భక్తుల నెమరుకంటే గొట్టినిచో మరల మాటాడక
 పరలోకయాత్ర కామె వేంచేయునని యాగురి మార్చి కణత
 కుఁగురిబెట్టి జాగ్రత్తమని యమునతో జెప్పెను. ఆవలరెండు
 తుసాకులు గైకొన్న పురుషుడు కూడ రాణివైపే గురినిల్చి
 తెప్పవ్యాక మాడసాగెను. యమునయు మెల్లగ సహల్యా
 బాయిపై జేతులు వైచెను. నైచిన తక్షణమే గుభిల్లుమని
 తుహాకినాదము వినిబడెను. ఆ ధ్వనితో దద్దరిల్లి మహారాష్ట్ర
 సైన్యముంతయు నిద్రనుండి ప్రబోధింపబడి శివనానా,
 తుకాడీ హోల్కార్లు మొదలగు సేనాపతులు సకలయోధులు
 కలవరపడిలేచి హాహా శారములతో రాణి మృతినొందినది
 రాణి మృతినొందినది యని యఱచుచు నామెగుడారమును
 జేరిరి. సైనికు లందరు నాక్రందన ధ్వనులతో నానాముఖముల
 నుండి రాణిగుడారముపై పరుగసాగిరి. శివనానా కన్నీళ్ళతోఁ
 గావలివాండ్రు దిట్టచుఁ గొట్టుచు మీయజాగ్రత్తచే నేడు
 రాణి చచ్చినదిరా దున్న పోతులారా వెధవలారా పశువులా
 తా మిమ్ము నందరఁ జంపెదను జూడఁడి. అయ్యో యని దుః
 శ్చించుచు లోనికరిగి దీపముదెప్పించి యతిదీపముగఁ బడి
 యున్న యొకనూతు శివమును గాంచి యోతల్లీ! యని
 యామెపైబడి యేడువనారంభించెను.

ఇరువది మూడవ పుట ౧౭౫

అహల్య మృతినొందినవారే శ్రవణాదకరముగ
 విని శాయాజీ హోల్కారు తపశీంక సింహాసనము దప్పి
 యాయల బసవని యాసజనింపఁదలసి గురిపెనని మరచి,
 “యామెను నేను దహము నేయవలెను. నన్ని హింసాజాతి
 యుండగ మరియొకఁడు పల్లకాదు. నన్ను వదలండి” యని
 భటులను కేగిరిపెట్టెను. కాని జాగరూకులై వానిని గాని
 వామనభట్టనుగాని పడువరైరి. శాలవమున నిదానముగ
 నాలోచనమునకు బ్రసిద్ధి కెక్కిన తుకాడహోల్కారు గుడార
 ముం బ్రవేశించి యేడ్చుచున్న శివనానాను గనఁగొని
 వారింది యాఘాతమును బరికించి తన గంభీరస్వరముతో నిట్లు
 నియె “రాణిగారు సురక్షితులై యున్నారు గడబిడనద్దు.
 భయము లేదు. ఈ యమున చచ్చిపడియున్నది. ఆమెకొక్క
 నురాదవృత్తం దొక్కఁడుకూడఁ బడిచచ్చినాఁడు. ప్రాయశః
 ఏడు భేతాశసింగయ్యుండు నూరుకొనండి యని కలుకఁ
 బ్రబలు నిశ్శబ్దముగ నుండిరి శివనానా యామాటల నాఁకి చి
 యాశ్చర్యముతో నారెండశవములను నిదానించి చూచి కల
 పరపాటుచే లేచి బడిసిన బాలహరిణమువలె నోటమాటలే
 కయున్న కూతువీవుపైఁ జేయివైచి కొని కూరుచున్నయహ
 ల్యనుగాంచి, అమ్మామీరు బాగున్నారా యనిపాదములపై
 బడి రోదనము చేసెను. రాణి వానిపైఁ దనచుల్లనియభయ
 హస్తమువేసి, యీ ప్రాణదాన మెవఁడుచేసెనోకాని నేనీగడి

యవరకు బాగున్నాను. తనకుమారుని నీవు ఛరలోఁ బెట్టితి
వనునొక వంశ బెట్టుకొని యాయమున దురాత్మురాఁ బ్రశ్న
వులచేఁ జంపఁబడినది కాఁబోలు నేనది యెరుగక దానిమాట
నునమ్మి లోననుంచిసాదుఁ కు నాపనిబట్టినది. ఏడేనా భేతాళ
సింగు వీనినిగూర్చి పలుమారు విన్నదానను. వానిచావునకే
వాఁడిందున దృఢని పలికి తానును ముక్తయు సందరకగుపడు
టకు గుడారము ముందరకు వచ్చినిలిచి వెలుతురు వచ్చుటకు
నగళ్ళువేసిందిరి అప్పుడు రాణి సజీవురాలయి యున్నదని
తెలియుటచే శాయజీకీసలువున బ్రాణములుపోయెను. అప్పుడు
తుకాజీహోల్కారు రాణితో, “అమ్మా! యీమహోపకా
రముజేసినవాడు మనదమానుభావము యుండవలయును. ఏడీ
యాతఁడెక్కడనున్నాఁడు గాఁడేమి? యని పలుదెనిలఁజూచి
యాతనింగానక యతఁడొకకేళ శత్రువులచేఁ జిక్కునేమో
యని భయపడిసాగెను. అంతలో వారియెదుటఁ జుట్టుదరీపట్టె
లుగల యెఱ్ఱకలపాగ జుట్టుకొని పచ్చకట్టవరాయి సర్వకట్ట
నిలుపుటంగీ తొడిగికొని తన యీకారమునెల్ల వెలుతురులో
నొక పింతికాంఠినొంది ముద్దుఁ మాటఁబట్టి నొక క్రొత్త
విగ్రహము నిలిచెను. అందఁ టొక్కరికిమగ్నమానసులై వాని
మొగమును జూచి “ఏమిది! శ్యామసుందరద త్రిల్లనచ్చినాఁ
డేమి? నీపింత కాలము నెచట నున్నావోయి యని యడిగిరి.
అహల్య వానిని దప్పక చూచి నీవెక్కడనే యున్నావాయని
వానిబలుకరింప “అమ్మా! నిరకరాధి యగు శ్యామసుంద
రుడే నమానుభావ సుండీ” యని యేలికకు సమస్కరించెను.
అందఁ బాస్వములతో వానినెత్తి రాణి “నాయనా! నీ

మూలమున శాయాజీ మాచేతఁ బడినాఁడు. నీ మూలమున నేనును గూతురును భేతాళ సింగుసాఁ బడక బ్రతికితిమి. నిరకరాధిపగు నీన్ను పహ్లాతుకముగ సరిదీయకు యత్నించి తుదకు రాజ్యమునుండి తిరిమితి నాయుఁ రాధము నీవు సైరాకఁడగు జమీ నాయనా” ముని యాతని మదముద మృమాక్తులతో లాలించెను. శ్యామసుందరఁడొకఁడు కుల విరి “అమ్మా! నేనెప్పుడను రాజధిక్తి యుండఁ దీసిపోని పాడనీ. నే నాదిశమున సరిదీయఁ బడుటకు సిద్ధముగ నుండియు జస్వతరావు గారి వసతిగృహమున వారి దురః జేయ దురని మీకు త్తరము సంపితి. అంద వల్లనీ కదా మీరు వారలం బట్టకొనఁ గలిగినారు” అనెను. ఆ మాటలు విని యచ్చట నున్న వారందఱు నాశ్చర్యము నొంది దత్తుయొక్క రాజధిక్తిని వేనోళ్ళఁ బొగడిసాగిరి. ఇంతలో నీలాలాహము నాఁకించి రాధాకాంతరావు పనయస్రగములతో నేలిక యెదుటకు నరుగుదెంచి చేతులు జోడించి “అమ్మా! ఇదే రాధాకాంతుఁడు. కనవిచ్చి చూచి రక్షింపుమీ” యన దేవి వాని మొగమును జూచి సింఘనాథరావును విడిచినా వేమన్ని యడిగెను. తనపై రాజదోహమును హేయమైన నేరమును స్థాపింపఁ బడినందునఁ గొంతులనుండి కన్నీరు గారఁ దన వృద్ధశరీరము వడక నతఁ డిట్లనియెను. తల్లీ! గోమాజీరావు నందు మీకు మిక్కిలి నమ్మకము కలదు గాని యాతఁడు ద్రోహి. అతఁడు తను ప్రతికక్షతోఁ జేరి కృతజ్ఞుడ నగు నన్ను మీసన్నిధినుండి సాగవంకఁ దలంచి సింఘనాథరావు నన్ను చూపించిని మీతోఁ జెప్పి నన్ను దూరదేశమున కం

పెను. నేనెంత కాలము కనిపెట్టుకొని యున్నను రగోబాకాని
 యారోబలము గొని నామీదికి రాదయ్యెను. తుదకాలము
 దగ్గరై రానిశ్చయించుకొనలేదని నాకుఁ దెలిసినది. రాణి
 శువుల కీమాటలు వినిపించినతోడనే విశేషాశ్చర్యమొంది
 రాధాకాంతునితో “సరే! నీవు దత్తు నన్యాయముగ వదలి
 పెట్టమని గోమోజీరావునకు లేఖ వ్రాసినావు. తరువాతి రఘు
 నాథరాయనివద్దనుండి నీకు వచ్చిన జాబుకూడ మాకు దొరికి
 నది. అందుకేమి యుత్తరము జెప్పెదవు” అని ప్రశ్న వేసెను.
 ఆశ్చర్య విని యుత్తరమియలేక యొకకొంతసేపు తత్తరపడి
 యెట్టకేకకు నానెడు, “నేను గోమోజీరావునకు జాబులు
 వ్రాసినానా? రఘునాథరావువద్దనుండి నాకు గమ్యవచ్చినదా?
 అమ్మా! మీరెంతవరకా మోసపోయినారు! నాపై ననూయ
 గలిగించువలెనని గోమోజీరావు న్వయముగ వ్రాసియో మరి
 యొకరిచేత వ్రాయించియో యీజాబులు మీకుఁ జూపి
 నాడు. జాబు జూడవచ్చినచో వ్రాత్రి యెవరిదో చెప్పె
 దను” అని విన్నవించెను. విన్నవించు రాణి యారహస్యము
 విససలెనను నాత్రముతోఁ దనకు మున్నిచ్చిన గోమోజీరావు
 సంబంధము లగు రెండులేఖలు రాధాకాంతునిచేతి కిచ్చెను.
 ఆ యుత్తరములు జదువుకొని రాధాకాంతరావు తనయేలి
 కతోఁ దల్లి యీ వాత్ర వామన భట్టుది. వానిచేత వ్రాయించి
 గోమోజీ మిమ్ము మోసపుచ్చినాడు. వామనభట్టువల్ల గొన్ని
 రహస్యములు బయటకు వచ్చునని కలిగెను. తమచేతఁ జిక్కి
 యున్న వామనభట్టును రప్పించి రాణి వెంటనే యాయుత్తర

ములజూపి యని యెవరి వాతయని యడుగ పతండు గద్దరి
 స్వర్గుడై యీ వాత తక్షణం యొప్పుకొనెను. అతని
 శ్యామమందరదత్తు భట్ట దొడిగి కొన్న యంగరకా జేబాన
 వెనకీ యుండునడి మరియొక జాబాన దీసి రాణికిచ్చెను. విలగి
 తరువాతవంత బయలుదేరుటచే రాణి కోపమునాఁపుకొని
 నవ్వుచు నాముత్తరము నీక్రిందపెళమునఁ జదువసాగెను.
 “గోమోక్షరావు భేతాశసింగునకు వ్రాయున దేనున మీకు
 నింజాపురికొని పార్థీని నిగుటల్లు నేను పెకలపహానుములను
 జేసియుండ నాకీయపనిసిన సొమ్మునిచ్చుట మీకింత కష్టముగ
 నున్నది. మీరు వచ్చునప్పటికి మహాధీరుడైన రాధాకాం
 తుని ముచ్చియుపాయముచే, దూరదేశమున కింపితిని. ఆ
 విశ్వాసమైన మీకు లేదు. ఈయుత్తరముందిన తక్షణము నా
 సొమ్ము నాకాపుము” అని రాణి చెడివిన యాశ్చర్యమునని
 తుకాజీ శివనానా మొదలగువారు దత్తు, రాధాకాంతుడు
 నోరెత్తలేక కొత్తాలు చేసిన ద్రోహమునకు సిగ్గుపడి
 మిన్నకుండిరి. రాణి వారింజూచి నేనింతకాలముచు గ్రూరి
 భుజంగములమధ్య గాపురము జేసితిని. ఇంతింత దుర్మార్గు
 లుండ దేశమున కెల్లినేమము గల్గును. రాజపుత్రులు నింబ
 పురిపై వానిమాటలు కమ్మివచ్చినారు. ఈ భేతాశసింగు నా
 ప్రాణములు దీయఁ దలంచుటలోగూడ గోమోక్షయొక్క
 యాత్మోపప యుండవచ్చును సుమీ యనెను. అనవుడు
 మెల్లగా, అమ్మా! గోమోక్షరావుగారు నకా

లక్ష్మయః జెప్పినాడు. నేను గడచినవాడనై తినుట : ప్నము
 లేక యీతిఁడు చెప్పినవనిచేసి పొట్టబోసికొనుచుంటిని గాని
 నే నేలినవారి మీఁదఁ గక్షబూనబడు వీరిలోఁ జేరలేను.
 తమ పాదరక్షలు మోయఁబడ్డవఁ గగని బీద్రాహ్మణు
 డను. నేను దుప్పైఁ గత్తికట్టుట కెంతివాడను. నన్ను క్షమిం
 వుము తల్లి యని వేడుకొనెను. ఇది యగుఁగప్పటికి జాము
 కోడి కూసెను. రాణి సిద్ధాభారముచే నులిసి యందరికు
 నెలవిచ్చి ముక్తతోఁ గూడఁ దాను ద్రిగఁ పరిగెను. చిర
 కాలమున కై శుభవృత్తినిమోగజూమునకు వాధా పొందుదును
 శ్యామసందరత్నును నానందధరితాంతరంగులై సిద్ధపోవక
 తమ కష్టములు జెప్పుకొని యామిగిలిన రాత్రికాలమున గడ
 పిరి ఆరాత్రి బైరవసంగు తప్పించుకొని పారిపోయి కోటజేరి
 భేతాశసింగుయొక్క దర్మరణవారక రాణావారికి విన్నవిం
 చెను. రాణావారావార్త విని భేతాశసింగుతోఁ దమయాన
 యఁ దడముట్టిన దని యెరింగి ప్రాణములతో నింబపురము
 విడిచి యడయపురము బ్రవేశించుట యుక్తమని యెంచి
 మరునాడు రాత్రి భేరిధక్కాదిధ్వనులు గట్టిపెట్టిచి చడి
 చప్పుడు లేకుండ హతశేచమైన సేనలతో గోటనదలి పారి
 పోయెను. అధిరాత్రి శూరశిఖావాణులగు రాజపుత్రులు
 చేసిన తెనుగు నుదయమున నిహన్య విని సంతసింది రణమగ
 దుభి నాదములు తన విజయవార్తలఁ జాటనున్నతధ్వజములు
 దనయాన్నత్యంఢెలుప రిత్నాకరముచందమున మహాఘోష

నమేత మగు నేనలతో సుభయపార్శ్వముల ముక్కునేనాధి
 కతులు గొల్చి రా, అమల్య నింబచురితో గల ప్రవేశించెను.
 అటమహావాపురిముసనానందబాయి యొక్క నాంధ్రదయమాల
 నింటల బ్రాచిపని జేసికొనుచుండగమును పోసారి. అ గుమ్మ
 ములో నొకకల్లకి దగెను. అసనుయమునంద బల్ల నేక్కి
 వచ్చువా రెవ్వరని నలశెయిముకలిగి యానంద గుమ్మకొని
 వచ్చి చూచునప్పటికి మెల్లక బల్లకి దగి గొంగుచిలినానతి
 యానంద కెమరుగవచ్చి యామెను గొంగిలి చుకొనెను.
 ఆనంద గొంగుమె రాగ వచ్చితమొంది "ఏమిటా! నీవు గాగు
 న్నావా? నీన్నుబాచిచా కాగియున్నది. నీవు బ్లీనొం
 దితి వని లోకులు చెప్పుకొన్నారు మాదత్తురు గాని
 రాష్ట్రమునుండి వెళ్ళిగొట్టివది. వాం డేమైనాచోనే నేనుం
 గనవూ" యని కంటల దడి పెట్టికొనెను. శ్యామసుందరిదత్తు
 నకు భయము లేదని కమల యామె నూలార్చి మాలమ్ముచు
 మార్గాయానముచే డస్సినాడు. వానికి గొంగు మెన్ని చును
 బెట్టగలవా యనుచు నకుగ నానంద యానందమున వాని
 కన్నము బెట్టెను. బాడీరావు భోజనము నేయుచుండగ
 గమల యు నానందయు నిట్లు మాటాడిరి.

ఆనంద—నీ తమ్ముడు నిన్నచటఁ గలిసికొన్నాడు?
 నీ నందుండి వచ్చినావు?

కమల—నా కమితము మాయమ్మ మాలమ్మునిట
 కుంజంప వాడెదవప్రహీనుడై భిల్లుచేతబడి రెండనారులు
 చావు దప్పించుకొని యిట్టటునుండిగ నేను రాణిదగ్గర నీతి

యనువేషముతో దాసిగనుండి దైవయోగమున భిల్లులచేతఁ బడితిని,

ఆనంద—అయ్యో! ఆదురాత్ముల చేతినుండి యెట్లు తప్పించి కొన్నావు?

కమల—అక్కడ శాయాజీహోల్కారను సగామి భేయుడొకఁడు నన్ను బెండ్లిగూడఁటయు నని యత్నింప మేము వానిని మోసముచేసి యిటకు వచ్చినాము. బాజీరావు నాతమ్ముఁడు గాఁడను శొని యాదురాత్ముఁడు తనకొరకు నన్ను గూర్చి వీనిద్వారా ప్రయత్నించి నన్ను దనకు నమ కూర్చిపపక్షిమున మాతమ్ముఁడెరసిడిపించుటయు వాగ్దాసము చేసెను. నేను మగవేషము వేసికొని రాత్రి శాయాజీని దర్శించునట్లు నిర్ణయించుకొనినందున నేను మగవానిలాగు దొండిగి శొని యుంటిని అట్లును మూర్ఛింపఁడు శాయాజీ ముందుగ నా తమ్ముఁడు జెరవిడిపింపఁ దలంచి పల్లకిఁ దెప్పింప నే నాపల్లకిం గూరుచుంటిని. మగవేషముతో నుండువాని నాతమ్మునకును భేద మీర్పరచుట కష్టమైనందున మాతమ్ముడే పోవుచున్నాఁ ఁడనుకొని యాదురాత్ముఁడు నన్ను విడిచివుచ్చెను. తరువాత మాతమ్ముఁడు వానిమొద్దకరిగి వాని నొక్కపోటు బొడిచి యాస్థానము బాసి ముందు పయనముచేయు నన్నుఁ గలిసి కొనెను వింటివా మాయశిఫ నాంటి నీయుచాయము ప్రకారముగ నేటినిరకు నేను వర్తించుటచే నాకు మానహాని వాటిల్ల లేదు.

ఇట్లు వారు పరస్పర ప్రేమచే గుప్తముగాఁ జెప్పి
కొనుచు నాదినమును గడసిరి. కనుల చువ్వులఁ గొన్ని దినము
లుండెను.

ఇరువది నాల్గవ ప్రకరణము

వామనభట్టు రాణిశివరమునఁ జిక్కినఁ జనువార్త
వినిన తోడనే గోమోజీరావు తనకుట్టిఁ బాఁగనీరదుఁ జెలిసి
దారపుత్రాదుల విడిచి యుద్యోగము మానుకొని నాడర్థ
రాత్రియందు నింహురునగరము బాసి పలాయనఁ జయ్యెను.
ఎక్కడి కరిగినాఁడో వాని సేవకులుగాని దారపుత్రాదులు
గాని యెరుంగరు. గోమోజీ యధిక మయిన యాశయు స్వల్ప
మైన ధైర్యమును గల పిరికి మహారాష్ట్రుఁడగుట సతతము తన
చర్యల భరింపనేరక దేశములపా లయ్యెను. దస్వంతరావు
భిల్లు సందర నాశనముజేసి కృతకృత్యుఁ డయ్యి గండాభిల్లు
దొరకమి నిండురు సంతోష మొందక కొండిలు, గుహలు,
పడవులు, వాగులు సంచరింప నాగెను. దేశమును గొల్లగొన్న
భిల్లులును శాయాజీతోఁ జేరిన భిల్లులును దాదావుగ మాత్రు

అటువంటి నితర భిల్లులు భయకంపితమై దోసిటను తలంపు విడిచి వ్యవసాయములు జేసికొనుటయు బిచ్చమెత్తుకొనుటయు నారంభించిరి. కొందఱు దొంగతనములు మొదలగు వాని మాని మారువేషములతో జనులయొద్ద సేవకులుగాఁ బ్రవేశించి పొట్టబోసికొనిసాగిరి. అందుచే గండాభిల్లు చిక్కుట యసాధ్యమని జన్వంతరావు విరాళనొంది తొద కట్టె కాణికి లేఖ వాయు వాని నప్పగించినంగాని ముక్తాబాయి విచ్చుట లేదని రాణి కుత్తర ముంపెను. అచివరకు పడిశ్రమ యంతయు వ్యధిమై నదని గంగాధరుఁడు మరలఁ బ్రయత్నము సేయుచు గోసాయిలను బయరాగులను రప్పించి యతవ్రతయందుఁ దరుగునెడ వారికి గండాభిల్లుఁ దెచ్చెన గానంబడునేమో యని యరయుచు నానాశ్రమ లొందుచుండెను. అతఁ డోక నాఁడు నువ్వూగఁగఁమునకదుగ నచ్చటి జనులెల్ల నొకమహా త్ముఁడు గ్రామమునకు పిచ్చినాఁడనియు నాతఁడు గండాసంగతి నడిగింపవచ్చు ననియుఁ దెలిపిరి. “ఇటి నువ్వొత్ముల నెందరినో నే నీచివరకుఁ జూచినాఁడను. ఎవరును నాకు వాని జూడఁ దొప్పరై” అని తిరస్కారముగఁ బల్కి తన బసకుల జనియెను. అయినను నువకు తాళిన మధ్యాహ్న మొకసారి

యామహాత్ముడు జయదేవుని మతమున కరిగి యాతని దర్శిం
చెను. గాని యాతడు మామముద్రాధరణ మొనర్చి బయలు
రాగి ముగుటచే నాతని నితరుల పలుకరింపకయే బయటికి
వచ్చెను. రాత్రి జనము ముగిసిన తరువాత నాబయిరాగివచ్చి
యురాని హిందీకీర్తనలుపాడుచు శ్రీకృష్ణనియమానావిహారము
లురా-భాసరసమును స్తవ మొనర్చియానందించుచుండ బయటికి
మరియొక బయిరాగి వచ్చి తన సంగీత సుందరి యిచ్చుకొని
మొదటివాని నడిగి గజాయ కొంచెము గ్రహించి పీల్చి మహా
రాష్ట్రభావలో వల్లభాచార్యస్తవాదులగువాటలు పాడు
సాగెను. ఇట్లెరువును వినుగు వచ్చువరకు భగవద్ధ్యానము చేసి
తనుతమ కంబళములపై దాము పవ్వళించిన తరి రెండవ
బయిరాగి మొదటివానిని బలుకరింప మొదలుపెట్ట నాతడు
మానభంగ మగునని కాఁబోలు పలుక నిష్టపడక పదిప్రశ్నలు
కొక్కయుత్తరముఁ జెప్పచు నిద్రింపఁ జొచ్చెను. రెండవ
వాఁడు విధివిధానము లేక ప్రశ్నలడుగఁజొచ్చుటచే నాతడు

విసిగి లేచి కూర్చుండి నీ వెన్నిక్షణము లడుగఁదలఁచితివో
యన్ని యడుగు మని కోవముతోఁ బలికెను. అప్పుడు వారి
కీట్లు సంభాషణ జరిగెను.

రెండ—మీరు నామీఁదఁ గోపపడవద్దు. గోసాయీ
లము. మనలో మనము చేదోఁడు వాదోఁడుగ నుండఁగండిన
నన్ను నెస్వరందురు. కను క్రొత్తగ నీయాశ్రమమును స్వీక
రించితిని. మీరు మహాత్ములు. నాకపదేశ మేదైనఁ
జేయుఁడు.

మొద—నాకు మృతములు రావు. రామా రామా
యనుమాట తప్ప నా కేమియురాదు.

రెండ—మీ గేయేతీర్థములు తిరిగినారు. మిమ్మెక్క
డనో చూచినట్టున్నది.

మొద—నేను బ్రయాగ, కాశి, గయ వెళ్ళినాను.
నన్ను నీ వందుఁ జూచితివా?

రెండ—అయ్యో! యీదిశములలో బైరాగులకు
(నన్యాసులకు దేశసంచారము గట్టముగ నున్నది.

మొద—...వును. ఈ దేశమున విక్కిలి కష్టము.
జస్వంతరావు బయలుదేరి ప్రతిసన్యాసిని బిలిది గండాభిల్లును
నీ వెదుఁగుదువా యని యడుగుచుండును. అందుచే ననేకులు
తమకుఁ దెలియక పోయినను వానినుండి తప్పించుకొనుటకు
నేరయో యిబద్ధము చెప్పుచుందురు.

రెండ—సన్నావిషయమై యాతఁ డడిగినాఁడు. నేనే
మియఁ జెప్పలేదు కాని మీరు చాలదేశములు తిరిగి
మీరెక్కడనైన గండాభిల్లులు జూచియుంటిరా? పాపము
వానిజాడ కొంచెము నాకుఁ దెలుపఁగలరా?

మొద—నాకు గండాభిల్లు కలఁబడలేదు. ఆతని విష
యమై వేరే ప్రయత్నింపఁటకుఁ జేయవలసినగరి గమీప
మున నెన్నఁ బుష్పి నట్లుకొన్న నన్నియుఁ దెలియును. ఆ
ఋషియు గండాభిల్లుఁడును నొక్కటి. భిల్లుల కాలోచన
మతఁడే చెప్పి వారి నింతి దూరము దెచ్చినాఁడట.

రెండ—అవును. ఆ ఋషియే వారిపక్షము నొప్పు
పక్షమున నిష్కారణముగ మొదట కట్టబడిన గండాభిల్లు
వాని కుటీరము నుండి యెట్లు పారిపోవును? ఆ ఋషిని జూట్టు
కొని యురిదీయఁపఁ బ్రయత్నింతము. కాని గండా యెట్లు
పారిపోయెనో చెప్పఁగలరా?

మొద—అయ్యో! నాకెందుకు. గోడలకుఁ జెప్ప లుం
డును. ఈ సంగతులు పైకిఁ బొక్కిన నెడయు నెరుంగని మన
లనుబట్టి అవల్యాఖ్యానము జన్వంతి రావుగారును బాధ
పెట్టదురా. మన మా సంగతులు చెప్పకొనవద్దు. రాజాతో
పని పాముతో చలగాటము.

రెండ—ఆ మాటనిజమేకానియీ సంగతులు నేనెవరికిఁ
జెప్పను. ఊరూరఁ దిరుగు సన్యాసులము. మన కిట్టి వెందుకు?
విషవలెనను కొర్కెచ్చే నడిగితిని. మీకిష్టమైనచో జన్వంత
రావును నేనెరుంగుదును గనుక వానితోఁజెప్పి ఋషిని శిక్షించు
నట్లు జేసెదను. ఇష్టము లేనిచో నదియు మానెదను.

మొదలగు చార్తార్లు దైవ యా ఋషిని శిక్షించుట నా కిష్టమే. నున రాణీ విషయమై విషము పనిచేసి దొంగల బంధుగింపవలసిన యెడల విషప్రతిభ కెందుకు. ఆమె నదా వృత్తులిచ్చి మరల రక్షించుట యెందుకు? ఆఋషినంగతి ప్రయాగలో నొకనాడు చులనీదాసు మఠములో నొక గోసాయు చెప్పగా విన్నాను. అది చెప్పినది విను. వాడు ఋషికాండవ. మూడవపానిపట్టు యుద్ధమున వీడు మహా రాష్ట్రులలోనుండి సగము యుద్ధ మైన తరువాత తురకలపక్ష మునకు పరిగిరిగొందాడు. తరువాత తురకలు గెల్చియు వీని నిదారించుటచే నురల వీస్వా రాజ్యమునకు పరిగిసచోదనము చంపునురని యీ శోల్కారు రాజ్యమున నున్నాడు. వీని యేడు మురారీశంతు. మిక్కిలి నృధుడనని చెప్పకొనును గాని యంతసేనున్న లేడు. తా నెరుంగుదు నన్న విషయ ముల నెరుంగడు. నయస్సునబట్టివీనియందు గౌరవము గల్గి మాటలనుబట్టి భక్తి కలిగి ప్రజ లీతఁ డాగతానాగతపతక మానవేదియని యనుకొని వానితో సర్వకార్యములలో నాలోచనము నల్పము మోసపోవుచువచ్చిరి. రాధాకాంతరావు మొదలగు బుద్ధిమంతులుగూడ వీనిచే మోసపోయిరి. వాడు భిల్లులకు నాయమై దేశముల దోపించినాడు. కొడుకులు లేరని దిక్కులేని వాడని నాడు చెప్పకొనునే కాని కొంకణ దేశములో వీని కందరు బున్నారు. భిల్లులతో స్నేహము చేసి వారిచే నాళ్ళు దోపించి యాసామ్మ బిడ్డల కంపును.

రెండ—ఆహా హా! ఎట్టిచిత్రము నేడు విన్నామండీ. మీరు రాణికి నావులుగనా! కాని గండాభిల్లుల పారిపోయి

నాఁడో తెలియఁ జెప్పినారు కారు.

మొద—ఆహా! అరే మఱచిపోయినాను. నాఁడు ఋషికుటీరము జేరి తత్తు దొంగనక్కడ విడిచి యెక్కడికో యరుగ ఋషియొకగొల్లనిచే దావునకున్న భిల్లునకు వర్త మాన నంపి మువ్వరను రప్పించి గండా భిల్లును దోచుకొని పోయినాను. వారు కావలిగాను బంబాసెను జంపి గండాను వదలించుకొని పోవుచుండ ఋషి తనమీఁద దత్తున కను మానము లేకుండఁ దన్ను గూఁడఁ గాలు సేతులు కట్టవని కోరి తన గువ్వనకారిమే బంధించెను. అంతటియుక్తి చేయఁ బట్టి వాని దొంగతనము రాణియు దత్తును బట్టుకొన జేరెరి.

ఈ పరిణామము విని రెండవయోగి యెందుచేతనో మితములేక యానంద మొందుచు “మీరు సాక్షాత్తు విశ్వేశ్వరాలు. రాణి మీయెడల మిగుల ప్రభుత్వము నుండును. సుండి” యని పలుక నాతఁడు “మీరు ఋషిని బట్టుకొన వచ్చును. కాని యీ సబంధమున నాపేరు చెప్పబోకుండి. నాసిద్ధులు తపములు చెరువుకొని నేను సాక్ష్యములకఁ దరుగ నేర” నని పలికి యక్కటికి రాత్రి యశ్రిక్రమించుటచే గుఱ్ఱ పట్టి గాఢముగా నిద్రపోయెను. రెండవయోగి నిద్రరాసం దుని రామస్మరణ జేసికొనుచు మేలుకొనియుండి మొదటి వాఁడు నిద్రించిన వెనుక వానిదగ్గర సరిగి మొగముపై మొగముపెట్టి చక్కగ వానిఁ బరీక్షించి తలయూచి యసంత రము దూరమున నున్న వాని సంచితదగ్గరకఁ దీసి యది తన చంకఁ దగలించుకొని చవ్వడు గాకుండ మెల్ల మెల్లగఁ దలు

పులుఁ దీసికొని మితము దాటి చనెను. తరువాత నాతఁ
డాచించిలోనున్న పస్తూవుల నెల్లవెలికిఁదీసి యందొక ముద్దు
ముంగరమును మిగుల పలువగుల రతన సమర్పణజిన దానిని
గని సంతసించి “యంగరమా! నీవు విడిగానుడి నాహృద
యము దహి చుచున్నావా! ఆమె యెందరిగిడి” యని
కన్నుల నెద్దకొని ముద్దు పెట్టుకొని దానిని మూటగట్టుకొని తన
యిచ్చవచ్చిన శ్రోవ సరిగెను. ఇంతలో మొదటి బైరాగి
మరికొంత గాఢముగ నిద్రించి “ఓ జస్వంతరావు! రాసురాసు”
యని పలువరించి మరల నిద్రించెను. ఆనంతరమున సరిగ నొక
జానుగువరకు నిరువచుగురు దృఢదేహు లగుభటులతో
జస్వంతరావు జయదేవమతము దగ్గరకు వచ్చి నిద్రిందుచున్న
యా బైరాగిని లేపి “స్వామీ! మిమ్ము దోడుకొని రమ్మని
రాణి సెలవయినది. మీరు భిల్లులనంగతియు ముఖ్యముగ
గండాభిల్లు సంగతియు నెరుఁగుదు రని వారికిఁ దెలిసినది.
అందుచేత నీలాంకిలో నెక్కి మీరు రాణిగారి దగ్గరకు దయ
చేసి ఋషివిషయమై భిల్లుల విషయమై సాక్ష్యమియ్యవల
యును. రండి” యని పలికెను. బైరాగి యా మాటల కాశ్చ
ర్యము నొంది యాశ్చర్యము పడలి తన్ను భయము దృఢ
ముగా నావేశించుటచే నివ్వెరకడి తడబాటుతో “నేనెరుఁ
గను. నేను సాక్ష్యము నీయఁజాల. నాజపము విఘ్న మొం
దును. నన్ను విడువు” మని వేడుకొనెను. కాని జస్వంత
రావు తాను బట్టినపట్టు వదలక “మీ మూలమున రాజ్యము
నకు మహోపకారము జరుగును. దయచేయుండి” యని
వానిని లాంకిలో నెక్కించి తిన్నగా నిందూరు సగరమునకుఁ
గొనిపోయెను.

ఇరువదియైదవ పాదము

అట్లు నింబపురపుకోట నాక్రమించుకొని రాణి గండా
భిల్లు దొరక తీదనుచింతదక్క లేకను సుమున్న శత్రుసంహార
మును దశచేనై నదని శ్రీకాళికావిశ్వేశ్వరుని సమస్కరించి
పూర్వహారంగజేబుచే నాశనము చేయఁబడిన యాదేవుని
యాలయమును దాను గట్టింతునని మొక్కుకొని శాయాజీ
తోడను వాసుపథట్టుతోడను ముక్తతోడను బయలుదేరి
మహాసంతోషముతో నింబపురమాబాసి తులజీ, శివనానా,
రాధాకాంక్షరావు, శ్యామసుందరదత్తు మొదలగు సేనానాయ
కులు పరిశీలించి యభయపాశ్చ్యముఁ గొలుప యేదూరు
పురికి వచ్చెను. రాణిచేసి యాదరణముచే శాయాజీ ధైర్య
ముంబూని తన కామె కొన్ని జాగీరులనై న నిచ్చునని పేరా
సగల్గి నడుమ నడుమ సేమిచేయనో యని సందేహముతోఁ
దానుచేసి న పొరబాటునకు వగచుచు రాణితో నరుదెంచెను.
రాణి వచ్చునప్పటికి జన్వంతరావు యోగినొక మందిరమున
నుంచి తాన్నెన్నుండను వాని బాయక నకలోపచారముల్లు
న్వయముగఁజేయుచు సతిగౌరవమున నాదరించి సగరమందంత
టఁబచ్చని పండిల్లు వేయించి తోరణములు గట్టించి యనంత
బోదెలునాటించి కలయంపులు కల్గించి మృగములు పెట్టించి
శృంగారించి తన సేనతో నామెనెవర్కొని యామెచే గౌర
వింపఁబడి యామెను సగరపువేళము చేయించి యామెలపు
ప్రకారముగ వాసుపథట్టును శాయాజీ మహారాజును గౌర

గృహప్రవేశము జేయించెను. అప్పటికి తనకాశలు చచ్చిన నుకొని శాయాజీ తానును చచ్చి నయలులేయించుకొని చలుసా.లోఁగంటికి నేను సో ధానిగా నాఁడనికంటె బలివానికంటె సన్మాయముగ రోదనము నేయఁదొడఁగెను. నీత యెందును దన కగపడదయ్యెనని ముక్తబె గగొని నింబ పుగిరిగినదాది చిక్కి మఱి సోఁతగ నున్నందున రాణి నీత విషయమై మరలఁ బ్రయత్నమునేయ నిశ్చయించి తన సరదా రూఁత నామెను వెదకుమనెను. ఆ రాత్రికి మురళీధరదాసును నానందబాయియుఁ దనవెంటరా సోదర సమేతయయి నీత రాధాకాంతుని యింటికి వచ్చిచేరె. రాధాకాంతరావామె నాదరించి రోహిణీబాయికిఁ జూపనామెయు సగౌరవముగ లోనిఁదోడ్కొనిపోయి యామెకు నానందకు భోజనముడెను. మధ్యాహ్న మామెయు రోహిణియు నానందయు రాణి దర్శనమున కరుగ రాణియు ముక్తయు నీత రాకవిని దిగ్గున లేచి యెదురుగ వచ్చిరి. అ దుముక్త వీధికుమ్మమువఱకు వచ్చి నీతగని కాఁగలిచుకొని “యేమే నీ వింతకాలము నన్ను వదలి యెట్లుంటివే? అయ్యో నాకు నిజముగ నోటికన్నముబో లేదేనీతా. ఈ వేళ నేనెంతయదృష్టవంతురా నో సుమా! కావే మాయమ్మ నీకై వేగిరపడుచున్నది” యని వారలనందఱు సంతిపురికిఁ దోడ్కొనిపోవ రాణి వారిమువ్వర సగౌరవ ముగఁ గూర్చుండఁబెట్టి నీతగని “యింతకాలమునీ వెట్లుంటివి. భిల్లులు సాకము నిన్ను బ్రతుకనిచ్చిరా” యని యడిగి యామె భిల్లుల వలన జరిగిన భాధనల్లఁ గడుఁజమత్తారముగఁ దెలుప వినియెను. తరువాత నాస్త్రిమండలమునకు నిట్టిసంభ

మన జరిగెను.

అహల్య—చేయదలంచిన కార్యము అన్నియు నై నవి. జన్మంతరావు లోబడినాడు. గాజపత్రికా సారాజులైరి. దొంతరావు వారిచే. హరిదేవయ్య. ముర్ఖాగ్గుడగు గోమోక్షి కలాయన డయ్యే భిల్లు. నిర్ముఖి అనిరి. నీత దొరికినది. ఇంకాజాకూడ జేరిజక్కను.

ముక్త—ఇన్నిటిలో నీతదొరుకుట ముఖ్యముగాదా అమ్మా.

అహ—కాని గండ భిల్లు చిక్కలేదు. ఎప్పటికైనా దొరకకపోయె అన్నిటికింట నాకెక్కువభాధ యొక్కటి యున్నది. నీను గమము రక్షించుకొనెనేని నను విచారము హృదయశల్యమైయున్నది.

రోహి—అమ్మా! ఆ విచారము తరు కెందు? ఈ నీతయే కమల చాలతరావుచే నీమె బాధింపబడునని మా వారు నీత యను పేరు పెట్టి దానిగ మోప్పించిరి.

అహ—ఆమె చానిలేమా? ఈ రుయో యామెనూ? ఇది మాయగా నున్నదే. శవముగూడ దహనముచేసినారని చెప్పినారే.

రోహి—అమ్మా! ఆశవముననే మఱియొక స్త్రీగుఱుఁ దలితో వినాదమాడె ఓల్లమందు డెట్లనోటలో నూకిలోఁ బడి మృతినొందినదట! ఆమెత్తిడి మెదగువారామె బల వశ్మరణముచే దనును మాట వచ్చుననియడనె యల్లునకు మాట వచ్చుననియునోరెత్తక యూరకుంటుంటే నాశవము

కమల శవమే యని పేరులు భావించినారు. ఇట్లు మానారు చెప్పినారు.

అహ—అలాగునా? ఇది వాటిదానింతగ నున్నది. పాపము విధవవై న నీ మొగము నాఁడు చూచుటకు బదులు నేఁడు చూచి పరామర్శ చేయవలసివచ్చినది కదా! కమలా! నీవితకాము నాయొద్దనున్నను నే నెఱుంగనైతిని.

అనంద—అమ్మా! నామనవి జేసొననలెను. ఈమె విధవకాదు. అవివాహిత యగుకన్యక.

అహ—(కోపముతో) ఈ యబద్ధములను గట్టిపెట్టి నిజముఁ బల్కఁడు.

రోహి—అమ్మా! ఆగ్రహింపక! యావివయమై యామె నడుగుట మంచిది.

ముక్త—కమలా! సత్వరముగ నీ చమత్కారవచనము లతో నెద్దభినిగు నీచర్మమును జెప్పి చాఁకామునంచి త్రువ్వుపట్టిన మాచెవులకు విందుచేయుము.

అహ—కమలా! నీచర్మ మామూలాగ్రముగ నెరింగింపు.

కమ—అల్లీ! నాచర్మము నాఁకించి న్యాయమైన రీతినన్నాదరింపఁగోరెదను. శ్రీమాధవరావుగారి పాలనమందున్న పునహాగరము మాకాపురము. ఇలముననున్న శిక్షణ సంపదలో నిరుపేదయగు నీశ్వరచంద్రుని కుమార్తెను. మా తల్లిగారి ముఠానంతరమున మూర్ఖి ధనాశకు లొగి హరి

హరపాండ్యాజయసు బ్రాహ్మణాధముని ప్రేరణచే నన్ని
వృద్ధుడగు రాణోజీవల్కారున కీయదలచిననే నెన్ని
సారులు వివాహమున కనిష్టత సూచించినను మావారు నా
మాటలు సరకుగొనకపోవుటచే రెండుమూడుసారులు రాత్రి
వేళ కేనొంటరిగ భవానీమాత యాలయమున కిరిగి నాకా
వినాహము దప్పించుమని యామెన వేడుకొంటి. దేవి
యప్పటికేమియఁ బ్రత్యక్షింపకాదు నాకుఁ జేయనఁదగు
మాతల్లి యాత్మలాభముం జూచుకొని కొంతద్రవ్యము
వల్కారువద్దపండి గ్రహించి పెద్ది నిశ్చయించి తాను పున
హలో వివాహము జరుగ శక్తికలది కాఁదగున నిందూరు
నగరమునకు దీసికొనిపోయి పెండ్లియాడుమని నన్ను వాని
కప్పగించెను. అతఁడు నన్ను బెడ్లియాడవలెనని బయలుదేరు
ట ను మార్గసభ్యమునవృత్తభముచే మడియటయు మీరెరు
గుదురు. తల్లిమాట కేగురుచెప్పఁదలఁచుకొనక యామె
యాజ్ఞనెరవేర్చ నాసౌఖ్యములైన మానెకలచుకొంటిని.
గనుక నామెయిష్టప్రకారము నేను వల్కారున బెడ్లియాడు
టకు నిష్టములేక యిష్టపడి వానివెంటచచ్చితిగాని వివాహ
మాడకముందె యాతఁడు నృతినొందినాఁడు గాన నేను
గవ్యను.

అహ—వమీ! దైవయోగము. నీమాటలయందు
నాకపనమృకము గలుచున్నది. నిన్నాతఁడు పెండ్లియాడక
పోయినపక్షమున నీవల్లు నవ్వరితోడను నేలచెప్పవైతివి?
పోనీ వైధవ్య మేలయనుభవించితివి?

అహల్యాబాయి

కనుల. ఆమోలుకు త్రు మానందబాబు చెప్పినట్లు
యను.

ఆనంద—అమ్మా! అందుకు త్రురము నేను జెప్పెదను
ఈమెయు గాయము తగిలిన రాణోజీయు మా యింటికి వచ్చి
నాటి రాత్రి తన యనన్దయంతయు నాకుజెప్పి యీమె
తనబ్రతుకు తెరువును గూర్చి నన్నుచుగ నేట్లు చెప్పితిని.
“రాణోజీ బ్రతికినచో సరే. నీవారినిం బెడ్లియాడుట కర్త
వ్యమే. అతడు పోయినచో నీవు దురాత్ముడైన చాలత
రావునింట నుండువు. గనుక వివాహముకాని క్షణక సుని చెప్ప
వద్దు. కన్యకననుచో నీవంటిదాని తండు పెండ్లియాడక విడు
వడు ఇది సరకు రాణోజీ యందరితోడను దశభార్యనని
చెప్పచున్నాడుగనుక జనుల నాయభిప్రాయములోనే యుం
చుట మంచిది లోకులు నిన్ను సేధన యనుకొంటిరు కాబట్టి
దొంగిలాయని దొర్లస్యముచు వారువారించిన క్షిమున నుం
దురు. కన్యకనని చెప్పినచో నిన్నతనికి గట్టిపెట్టక మానరు.
అందుచేత గొంతికాలము చాలతరాయని యిల్లు విడుచు
వరకు భర్తృహీనవలె నుండు” మనియుపాయముఁ జెప్పితిని.
దానింబట్టి యీమె వర్తించి యుండును.

ఆ మాటలువిని యహ్మయు ముక్తయుఁ బొందిన
యాశ్చర్యము వారిమనస్సు లెరుంగవలయు. తత్కథాశ్రవణ
ముఁ జేసినవారెరుంగవలయు. ఎట్టిసారిము లేని పొడిమాటల
నైన రసనంతముఁ జెప్పునేర్పుగల కమలాబాయి సాంస్యము
లతోఁ గూడిన స్వచరిత్రము నద్భుతముగ విన్నవింపఁ జగిన
సాక్ష్యములుడుటచే నహల్య నమ్మి యానిరుపమానలావణ్య
రాశినిధవకానందుల కమితానంద మొంది “నీసమాముక్తకు

వింత గిహహములు చేయుట యానశ్శ్యంబు. నీచునోహరు సేన
 రంగునను మిగుల శ్రమజెంది యేసు దరాకారుని పాణ
 ములు నీవు నాతో జెప్పి రక్షించితివో యాశ్శ్యమనుందరొ
 డని నేదలండుదని గానందవిజూచి “నీతిమ్మన కీమ చ్చి
 వివాహము చేయుట నీవు మేనా? హాహిణి గాయా! నీవు మో
 రునివలె జెంచుకొనుచు మీదత్తున కీమ యనురూపయ
 గునిల్లాలు ద” యని యడుగ వారిరువురు దమకునమ్ముతిమని
 నొక్కి చెప్పిరి. అంతట నచ్చలుగులకు ముసిగుసిగవులు సగి
 కమల ముఖకమలము విడిసిండు జెండున నొక తెరచాటు నకరిగి
 సిగ్గున దలపించుకొని చిరకాలముక్రిందట నాటబడిన మనో
 రథబీజములగురించి కరీరమందలెట మొనకలె తెనోయన
 వులకలు వొడసూప మనోనేగ్రము దెరచి భువిసను దరు
 డగు శ్రీశ్యామసుందర సుదామఘోరివి దము నానందమున
 ధ్యానించిచూచుచు నానందముహంబుధిలో లాడె దోడెగు.
 అంతట వారి కిందకు సెలవిచ్చి మాత్రాబాయి కోరిక కారం
 కమలను మంగరిమునండు బంచి రాణి దస్వంతరావు బింప
 నంప నతి డూర లేడని చెప్పిరి. మధ్యాహ్నములై రాగిదగ్గర
 శ్యామసుందరుని గావుంచి దస్వంతరావు తుంగము నెక్కి
 తగుళరివారముతో ఋషి టీము బాపించెను. గాత్రిజామ
 గువరకు ఋషిని వెంటబెట్టుకొని రాకయే తానొక్కఁడు
 వచ్చి రాణిదర్శనముజేసి భిల్లులవిషయమై యెరింగిబై రాగి
 వచ్చియుండు దెలిపివెచారగానయును యడుగ మరునాడు
 దయమున జేసువచ్చునని వాసింపి రాణినిద్రంచెను. భిల్లు
 దబాధ యడఁగి రాజ్యము సౌఖ్యదయ మైనయట్లు చీకటి

బాధయడఁగి సూర్యోదయము కాఁగానే రాణి కార్యములం జీర్చి బైరాగిని వెంటబెట్టుకొని రమ్మని జన్మంతరావునకువర మామనుంపెను. బైరాగినిగౌరవముగఁ దీసికొనివచ్చి రాణి యెనుట నో వీతముపైఁ గూర్చుండఁబెట్టి జన్మంతరావిట్ల నియో, ఓయీ! నీకీరతనపురుద్దుటుంగర మెక్కడిది న్వామీ! అనఁతెల్లజోయి బైరాగి ప్రత్యుత్తర మేమియాయనలయు నని యోచించుకొనుచు దిను. లు మాచుచుండ రాణి యాయుంగరచుందుకొని చూచి “ముదిమూముక్తాబాయిది. నాడు భిల్లులు దోచుకొన్నపు” పోయినది ఈబైరాగియు భిల్లులలోనివాఁడాయేమి” యనియడియడిగెను. ఆ పలుకుటవిని జన్మంతరావు శాయాజీని రప్పించుచో దీనివిషయమైతేలును అటు చేయఁజేయన శ్రీకుమార మహారాజుగారిని రాణిచెర నుండి రావించెను రాజభటులు శాయాజీని నిలువబెట్టిన తరువాత జన్మంతరావు వానినిజూచి బైరాగిఁజూపి “ఈతఁడెవ్వ” రని యడిగెను. శాయాజీ రోదనధ్వజితో నీతఁడు గండాభిల్లుగాడా యని పలికెను. వెంటనే రాణి యాశ్చర్యమొంది యిట్లనియె. “అహల్యాబాయికి హృదయశల్యమును జన్మంతరావునకు జరకాల్ ప్రయత్నంఫలమును దేశసౌఖ్యమునకుఁగా రుచిచ్చును నగుదురాత్ముడాయీ బైరాగి వేషము ధరించిన వాడు. గండాభిల్లు పేరువిన్నచో నిందూరు రాజ్యముననున్న నుండరులని గుండీయ లవిసెనుగద! ఈతని మూలముననేనును నా ప్రేమలును నొక్కనాడైన గడుపారఁ బట్టెడన్న ముదిసని యెరుగము. ఈతడు నాభాగ్యవశమునఁ జక్కినాడు. భిల్లుల సాదరఁ గూల్కుట యొకయెత్తు వీనినిగూల్కుట యొకయెత్తు

సుమీ! నీకుణము నేను దీర్చజాల గంగాధరా యువకులకు
 చుండ భటులు గండాభిల్లునకు సంతెప్పువేరి అదిట జన్మ,
 తరా విట్లయె. “అమ్మా నేనేస్వయముగి బైరాగి వేమ
 చాల్చి జయదేవర మరమున వీనినిం గలిసికొని యనుమానపడి
 ముక్తాబాయియొక్క యంగరము వీని సంచిలో జూచి వీడె
 గండాయని పట్టుకొంటిని. ఋషిని గూడబట్టుకొనిచెలెని నే
 నాకుటీరము జేరి వానిని బట్టుకొంటిని కాని వెంటనే వాడు
 వినముడిని యక్కడనే మృతినొందినాడు గండాభిల్లు ఋషి
 కుటీరములో నుండి తలదాచుకొని బ్రతుక్కింకనాఋషి
 తనకు మాటపచ్చునని యందులకు సమ్మతించడయ్యెనట.
 అందుచే గండాభిల్లు కోపించి బైరాగి వేమముచాల్చిన నాతో
 ఋషిపై నేరములు చెప్పినాడు. అందుచే నీతఁడుచిక్కె,
 నాతఁడు చచ్చె. యక్కడికికేత్రుశేషముగూడ నిర్మూలముయి
 నదిగదా” ఆపదకులు వినిరాణి భిల్లునకుమరణదండన విధిం
 చెను. తరువాత శాయాజీనిగని “నీవు మొదటిమాజ్ఞాతీయగు
 శాయాజీవేమో యువకొంటిని. అతఁడుమృతినొందినాడట.
 నీనిజనామము నీయునికి నీ నీచజన్మము నాకుఁ దెలిసినవినికును
 మరణదండన విధించినాను. పో” యనియాశతీయఁదనసుందర
 కాయము నేలఁగూల వాడుమూర్ఛిల్లి “అయ్యో! బిచ్చ
 మెత్తుకొని బ్రతుకకుండ చాలతరావు నాకొంట దీసినాడు
 ఎవ బడి యేండ్లది మాయమ్మ జీవించియున్నది. చచ్చిచచ్చి
 నేనొక్కడను బ్రతికినాను. క్షమింపుతల్లి యని ప్రార్థించి
 యాతఁడేడ్చెను. కాని యీమెవానిని క్షమింపదయ్యె. నేను
 లియ్యాకల దగుల్చుకొని నెమలికని చెప్పకొను మాటకా

వలె శాయాజీ మన పేరు బెబ్బుకొని రాణికిన్ని హితజ్ఞాతి
 పని స్వీకారము మహారాజభోగ మనుభవించి దొలతరావు
 చేతిలోని కీలుబొమ్మయై దేశక్షోభన గారణమైన మహా
 రాజగురున మన్నెనుల్తానుగాను గండాభిల్లును నేక కాల
 మునన యురిదీయఁబడితి - జెల్లకుగట్టఁబడిరి పాపమాదుండి
 రావున కెంతకష్టమునెచ్చినది! దుండిరావున గండాభిల్లును
 నేక కాలమునన యురిదీయఁబడిరి. వానిని భట్టునుక్షమించి
 రాణివానిని రెండుసంవత్సరములు చెరసాల నుంచెను. వికిలాం
 గుడైన శృష్టకంతునకుఁ బలిసేయనక్కర లేకయే నెలకు నేబదిఁ
 రూకలు జీవితమేర్పరచెను. కమల తమ్ముడగు శాజీరావు
 నకు నెలకు ముప్పదిరూకలు జీవితమేర్పరచి యొక యుద్ధోగ
 మొనఁగెను. తరువాత పెనుకటి యుద్ధములలో విశ్వాసవంతు
 లగు వారికి బహుమానములు బిరుదులు నొసంగుచు శ్యామ
 సుందరునకుఁ గొత్వాలుపని నొనఁగెను. తరువాత వివాహ
 మున నేయ నిశ్చయించి దత్తును గమలయు సమానశాఖలోఁ
 జేరిన శూద్రులీయని తెలిసి శుభముహూర్తమున వారిరువు
 రకును ముక్తకును బ్రతిజ్ఞ సముద్రమును ధైర్యమును తెప్పచే
 వీడిన జన్మంతరావునకు వివాహములు చేసెను. శ్యామ

సుందర దత్తా ముగ్ధ సామ్రాజ్యలక్ష్మిని నాటికి నేడు
 కన్నుల కరిపుదీర వీక్షించునపుడును, శరీరము శరీరముతో
 దాకి నిలుచునపుడును వానికంటె నామెయు నా కంటె
 సత్యమును అనుభవించిన యానందమును ముగ్ధ వ్యాపార
 పాత్రీజులును కిందు జవ్వనము నొంది ప్రథమసంయోగము గల
 వారును నూహించు కొందురుగాక! అట్లు వివాహిత్తులై
 కమలా, శ్యామసుందరులు మహానందనానంద జీవితము
 సకల పౌఖ్యములు సనుభవించిరి.

స మా ప ము

